

Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling

En uppföljning av lagens tillämpning

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

Författare: Lina Fjelkegård, Kristin Franke Björkman och Emma Patel

urn:nbn:se:bra-1044

© Brottsförebyggande rådet 2022

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se www.bra.se

Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling

En uppföljning av lagens tillämpning

Rapport 2022:4

Förord

Hösten 2020 fick Brå i uppdrag av regeringen att följa upp tillämpningen av dels förbudet mot köp av sexuell tjänst (6 kap. 11 § BrB), dels förbudet mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling (6 kap. 9 § BrB).

Uppföljningen av förbudet mot köp av sexuell tjänst redovisas separat, i Brås rapport 2022:3, medan den här rapporten fokuserar på förbudet mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling.

Här ges en samlad bild av rättsväsendets hantering av det aktuella brottet, från upptäckt och anmälan till dom. Brå presenterar också en beskrivning av karaktären på anmälda brott. Rapporten ska därmed kunna användas som ett kunskapsunderlag för både beslutsfattare och aktörer inom relevanta verksamheter.

Författare till rapporten är Lina Fjelkegård (projektledare), Kristin Franke Björkman och Emma Patel, samtliga utredare på Brå. Tidigare i arbetet med uppföljningen har även Petra Bergnor och Matheus Eriksson medverkat.

Docent i rättsvetenskap Märta C. Johansson, vid Örebro universitet, och professor emeritus i sociologi Sven-Åke Lindgren, vid Göteborgs universitet, har vetenskapligt granskat utkast till rapporten och lämnat värdefulla synpunkter. Det är dock Brå som i alla avseenden är ansvarig för innehållet i rapporten.

Brå vill rikta ett stort tack till alla som delat med sig av tid, kunskap och erfarenheter och på olika sätt bidragit till studiens genomförande.

Stockholm i april 2022

Björn Borschos
Tillförordnad generaldirektör

Anna Hansson
Enhetschef

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	6
Få upptäckta brott och troligen ett stort mörkertal	6
Brist på personal inom de grupper som utreder brottstypen	8
Anmälda brott handlar ofta om allvarliga utnyttjanden	8
Vanligast med frivårdspåföljder.....	10
Våldtäktslagstiftningen kan prövas i större utsträckning.....	11
Brås bedömning.....	11
1. Inledning och bakgrund.....	13
Uppdrag, syfte och frågeställningar.....	13
Befintlig kunskap på området.....	17
Metod och material.....	20
Centrala begrepp	22
Disposition och läshänvisningar	23
2. Organisation och arbetsätt	25
Endast 234 anmälningar – men stort mörkertal.....	25
Upptäckt av brott.....	27
Utredning av brott.....	31
Förebyggande och förhindrande arbete.....	36
Människohandel och koppleri sällan aktuellt.....	37
Åklagarnas organisation.....	38
3. Genomgång av ärenden.....	41
Anmälda sexköpsbrott mot barn ingår ofta i komplexa utredningar	41
Samtliga misstänkta gärningspersoner är män	42
Medelåldern bland målsägarna är 15 år.....	43
Förskjutning av barnets gränser	45
Karaktern på ärendena varierar	46
Upptäckt, utredning och lagföring.....	53
Ungefär hälften av alla ärenden har lagts ner	55
I samtliga domstolsavgöranden har den tilltalade dömts.....	56

4. Utdömda påföljder vid sexköpsbrott mot barn	60
Presumtion mot att döma till fängelsestraff	60
Frivårdspåföljder vanligast i ärenden från 2019	61
Fortsatt vanligt med frivårdspåföljder efter 2020 års straffskärpning....	65
5. Våldtäkt och försvårande omständigheter	70
Samtyckeslagstiftningen innebär en utvidgning av våldtäktsbrottet.....	70
Förekomsten av våldtäktsbrott i studerade ärenden.....	71
Försvårande omständigheter vid sexköpsbrott mot barn	75
Utrymme för att i större utsträckning pröva våldtäktslagstiftningen.....	77
6. Polisens samverkan med socialtjänsten	79
Polisens och socialtjänstens lagstadgade skyldigheter	79
Regionkoordinatorerna har ett särskilt uppdrag.....	79
Samverkan i det uppsökande arbetet	80
Samverkan under utredningen.....	83
Avslutande diskussion och Brås bedömning.....	85
Anmälda brott innefattar ofta allvarliga utnyttjanden av redan utsatta barn	85
Få anmälda brott och troligen ett stort mörkertal	85
Regionkoordinatorer med inriktning mot barn kan underlätta samverkan mellan polis och lokal socialtjänst.....	87
Fortsatt ovanligt med frihetsberövande straff.....	88
Våldtäktslagstiftningen kan prövas oftare.....	88
Vikten av ett förebyggande arbete	89
Brås bedömning.....	89
Referenser	91
Internetkällor.....	95
Bilageförteckning	96
Bilaga 1 Metod och material.....	97
Bilaga 2 Angränsande lagstiftning	103

Sammanfattning

Regeringen har gett Brå i uppdrag att följa upp och analysera tillämpningen av förbudet mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling (6 kap. 9 § BrB). I uppdraget ingår att belysa flera aspekter av rättsväsendets hantering av sexköpsbrott mot barn från anmälan till dom samt samverka mellan rättsväsende och socialtjänst.

I uppföljningen har Brå gått igenom handlingar från 69 ärenden med anmälda köp av sexuell handling av barn (förundersökningar och domar) från 2019, genomfört ett flertal intervjuer med representanter för rättsväsendet och socialtjänsten, deltagit på arbetspass med polisen samt studerat dokument, litteratur och kriminalstatistik.

Förbudet mot köp av sexuell handling av barn infördes 2005 och fick 2020 den nuvarande rubriceringen utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Straffbestämmelsen regleras i 6 kap. 9 § BrB och har följande lydelse:

1 st. Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, förmår ett barn som inte fyllt arton år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling, döms för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling till fängelse i högst fyra år.

2 st. Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

När denna rapport publiceras har regeringen lämnat en proposition med förslag om att höja minimistraffet för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling till fängelse i sex månader samt att införa en särskild straffskala om fängelse i högst ett år för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling som är mindre grovt. Straffskärpningen förslås träda i kraft den 1 augusti 2022 (prop. 2021/22:231).

Få upptäckta brott och troligen ett stort mörkertal

Flera svenska enkätstudier har kartlagt barns och ungas erfarenheter av sexuella handlingar mot ersättning. I den senast publicerade studien (Svedin m.fl. 2021) svarade drygt en procent av eleverna i årskurs tre på gymnasiet att de någon gång genomfört sexuella handlingar mot ersättning, och det var något vanligare bland flickor än pojkar. Baserat på Folkhälsomyndighetens enkätstudie Sexualitet och hälsa bland unga i Sverige (2017) har

Riksrevisionen i sin tur uppskattat att det 2020 fanns omkring 10 000 barn i Sverige med erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning (2021).

Detta kan jämföras med att det enligt Brås kriminalstatistik endast anmäldes 234 sexköpsbrott mot barn under 2021. Även intervjupersoner bedömer att mörkertalet är stort, med många fler brott årligen än vad som syns i anmälningstatistiken.

Polisens uppsökande arbete är begränsat

Enligt intervjumaterialet är det sällan barnen själva som anmäler utsatthet för brott. De brott som anmäls upptäcks istället ofta av polisen i samband med andra utredningar, exempelvis vid tömning av mobiltelefoner eller andra lagringsmedier. Polisen arbetar endast i begränsad utsträckning aktivt för att upptäcka sexköpsbrott mot barn. Det finns dock en uppsökande arbetsmetod som syftar till att förebygga och upptäcka sexköpsbrott mot barn.

Arbets sättet innebär att polisen under fingerat namn interagerar med barn på så kallade sugardejtingsidor i syfte att få till ett möte med barnet. Det primära syftet är att förebygga att barn utsätts för sexköpsbrott, men arbetet kan även bidra till att upptäcka redan begångna brott. Inom polisorganisationen har metoden skapat diskussion, bland annat av etiska och juridiska skäl, och den används endast av ett fåtal poliser. Samtidigt är det i dagsläget den enda arbetsmetod polisen har för att identifiera barn som utnyttjas eller riskerar att utnyttjas genom köp av sexuella handlingar.

Samverkan mellan polis och socialtjänst i det uppsökande arbetet

I den mån polisen arbetar enligt den uppsökande arbetsmetoden sker det i samverkan med socialtjänsten, och utifrån intervjumaterialet upplevs denna samverkan fungera bra. Socialtjänstens roll innefattar att ge barnet stöd i kontaktsituationen, finnas med vid överlämning och orosamtal med vårdnadshavare, och fungera som en länk till mer långsiktiga stödinsatser hos den lokala socialtjänsten.

Samtidigt skiljer sig intervjupersonernas uppfattningar åt gällande huruvida det bör vara polisen eller socialtjänsten som har huvudansvaret för att arbeta uppsökande gentemot barn som utnyttjas eller riskerar att utnyttjas genom köp av sexuella handlingar. I Stockholm har polisen och kommunen tecknat en samverkansöverenskommelse om arbetet mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. En sådan formaliserad samverkan, där polisen och socialtjänsten drar nytta av varandras

kompetenser och tar ett gemensamt ansvar för den uppsökande verksamheten, kan främja såväl ett förebyggande som ett upptäckande arbete gällande sexköpsbrott mot barn.

För att upptäcka utsatthet behöver även socialtjänsten, liksom andra aktörer som i sin ordinarie verksamhet kommer i kontakt med barn och unga, bli bättre på att ställa frågor om sexuella handlingar mot ersättning. Det behövs kunskapshöjande insatser och även rutiner för att polisanmäla när man får kännedom om brott, förutsatt att en polisanmälan inte strider mot barnets bästa.

Brist på personal inom de grupper som utreder brottstypen

Den formella rekommendationen från Nationella operativa avdelningen (Noa) är att utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling ska utredas på regionala it-brottscentrum (RC3). Enligt intervjuer är det dock i fyra av sju polisregioner andra utredningsgrupper som ansvarar för brottstypen, exempelvis grupper för brott i nära relationer på polisområdesnivå. Variationen i hur arbetet är organiserat riskerar att skapa problem med styrningen av verksamheten, och därmed även med metodutveckling och uppföljning (Riksrevisionen 2021). Sexköpsbrott mot barn beskrivs i intervjuer dessutom som ett brott som riskerar att hamna i skymundan när polisens inflöde av andra sexuella övergreppsbrott mot barn ökar. Det finns också en brist på personal inom de grupper som utreder sexköpsbrott mot barn, och det har under flera år funnits alltför få internutbildningar i ämnet.

Samtidigt bedöms kompetensen för att utreda sexköpsbrott mot barn vara fullgod hos den personal som faktiskt utreder dem. Centralt i utredningsarbetet är att få en bra relation till målsägaren, så att hen vill och klarar av att medverka under rättsprocessen. Framgångsfaktorer för att uppnå detta är dels utbildade barnförhållare, dels att målsägaren tidigt får tillgång till ett målsägarbiträde.

Anmälda brott handlar ofta om allvarliga utnyttjanden

Brå har gått igenom 69 ärenden med anmälda köp av sexuell handling av barn från 2019. Av genomgången framgår att ungefär fyra av fem målsägare är flickor, och att en av fem är pojkar. Medelåldern bland målsägarna är 15 år. Bland de misstänkta gärningspersonerna är samtliga män och medelåldern 35 år.

Omständigheterna och utredningarna i dessa ärenden är ofta komplexa, till exempel genom att en och samma målsägare har utsatts för flera olika brott, eller att flera olika målsägare misstänks ha utsatts för sexualbrott mot barn av en och samma gärningsperson. Genomgången visar också att det i många fall handlar om allvarliga sexuella utnyttjanden. Ofta kan man se att barnets gränser förskjutits, bland annat genom en gradvis normalisering och manipulering och genom att gärningsmannen helt enkelt utnyttjar det ojämlika maktförhållandet som råder mellan barn och vuxna.

Tidigare studier har visat att barn och unga med erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning i högre grad än andra unga befinner sig i olika typer av utsatthet, till exempel missbruk, psykisk ohälsa och tidigare utsatthet för sexuella övergrepp (Ungdomsstyrelsen 2009; Svensson m.fl. 2013; Länsstyrelsen 2015; Folkhälsomyndigheten 2017; Svedin m.fl. 2021). Denna bild bekräftas av de studerande ärendena, där många av målsägarna mår dåligt och befinner sig i en mycket svår och påfrestande situation, både sedan tidigare och som en konsekvens av brottsutsattheten.

Ungefär en tredjedel av ärendena har koppling till sugardejting

Det är vanligast med ekonomisk ersättning för de sexuella handlingarna, och summorna varierar stort. Det förekommer också ett stort antal ärenden där alkohol, tobak eller narkotika varit den enda ersättningen eller utgjort en del av ersättningen för de sexuella handlingarna.

Ungefär en tredjedel av ärendena har någon form av koppling till sugardejting. I de flesta av dem har kontakt uppstått via en så kallad sugardejtingsida, men det förekommer även kontakter via dejtingsidor, sociala medier eller att målsägaren och den misstänkte gärningsmannen haft kontakt sedan tidigare.

En relativt stor del av de anmälda brotten är försöksbrott. Bland dessa finns dels ärenden där målsägaren upplevt ett förslag om sexuella handlingar mot ersättning som kränkande och det inte varit aktuellt att utföra några sexuella handlingar, dels ärenden där andra omständigheter lett till att brottet inte fullbordats.

Enbart i ett fåtal ärenden finns det någon dokumenterad koppling till människohandel eller koppleriverksamhet.

Ungefär hälften av ärendena har lagts ner

I över hälften av ärendena har anmälan om brott upprättats baserat på polisens egna uppgifter. Uppgifterna har antingen framkommit i samband med polisens uppsökande arbete eller i samband med andra polisutredningar. I en knapp tredjedel av ärendena baseras anmälan på uppgifter direkt från målsägaren.

Ungefär hälften av ärendena har lagts ner. Störst andel nedlagda ärenden återfinns bland ärenden som utgörs av försöksbrott. Även samtliga ärenden där målsägaren inte medverkat i utredningen, eller endast medverkat delvis, har lagts ner.

I samtliga de ärenden som Brå gått igenom och som avgjorts i domstol har den tilltalade dömts för brott. I några ärenden har brottet dock fått en annan rubricering i domen än köp av sexuell handling av barn.

Vanligast med frivårdspåföljder

En knapp tredjedel av de 69 studerade ärendena har resulterat i en fällande dom för köp av sexuell handling av barn. Den 1 januari 2020 höjdes straffskalan för sexköpsbrott mot barn från böter eller fängelse i högst två år till fängelse i högst fyra år. Därför har Brå utöver domarna i det ursprungliga materialet även gjort en kompletterande genomgång av samtliga domar gällande brott som begåtts efter straffskärpningen.

I den proposition som låg till grund för straffskärpningen 2020 angavs att lagstiftarens förhoppning med att utöka utrymmet i straffskalan var att öppna upp för mer nyanserade bedömningar och på så sätt även ta höjd för de mer allvarliga brotten (prop. 2018/19:157). Stor åldersskillnad, beroendeställning, alkoholpåverkan och psykisk ohälsa är exempel på försvårande omständigheter som är vanligt förekommande i ärendestudien och som skulle kunna beaktas för att motivera strängare straff.

Brås genomgång visar dock att hela straffskalan inte används och att frihetsberövande straff är ovanligt. I de studerade domar där utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är huvudbrott har ingen dömts till ett fängelsestraff, vare sig före eller efter straffskärpningen. Även om endast ett fåtal mål har avgjorts sedan straffskärpningens införande framgår att straffvärdet fortsatt bedöms vara så pass lågt att det inte motiverar ett frihetsberövande straff. Istället är en frivårdspåföljd den vanligaste påföljden.

Våldtäktslagstiftningen kan prövas i större utsträckning

För att kunna besvara frågan i vilken mån personer döms för våldtäkt respektive oaktsam våldtäkt vid sexköpsbrott mot barn, har Brå gjort en fördjupad analys av de ärenden där polisutredningen även innehåller misstänkta våldtäktsbrott. Totalt tre ärenden har resulterat i fällande domar för våldtäkt eller våldtäkt mot barn. Ingen av de fällande våldtäktsdomarna handlar om en situation där de sexuella handlingarna mot ersättning i sig utgör en våldtäkt till följd av att gärningsmannen varit medveten eller grovt oaktsam gällande omständigheten att målsägaren inte deltar frivilligt.

När det gäller sexköpsbrott mot barn är det ibland svårt att dra en skiljelinje mellan vilka omständigheter som enbart skulle kunna motivera ett högre straffvärde för själva sexköpsbrottet och i vilka fall det snarare vore möjligt att utreda, yrka och döma för våldtäkt eller oaktsam våldtäkt. Utifrån ärendestudien kan frivilligheten gällande målsägarnas deltagande i de sexuella handlingarna i många fall ifrågasättas, något som de vuxna gärningsmännen kan förväntas ha insikt i. Trots indikationer på bristande frivillighet är det ovanligt att dessa ärenden innehåller anmälningar om misstänkt våldtäkt eller oaktsam våldtäkt. Mot denna bakgrund skulle det vara möjligt att i större utsträckning pröva våldtäktslagstiftningen i samband med sexköpsbrott mot barn.

Brås bedömning

Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är ett allvarligt brott och mörkertalet bedöms som stort. Brås bedömning är att polis och socialtjänst gemensamt behöver säkerställa att ett uppsökande arbete kommer till stånd. Om polisen inte har möjlighet att arbeta enligt sin framtagna metod behöver de utveckla nya arbetssätt för att upptäcka och förhindra brott. Dessutom behöver socialtjänsten ta ett större ansvar för att genom ett uppsökande arbete skydda barn från sexuella övergrepp. Samverkan mellan polisen och socialtjänsten kan, i likhet med vad som gjorts i Stockholm, med fördel formaliseras både på en övergripande strategisk nivå och i ett operativt arbete med konkreta aktiviteter. För att säkerställa att brottstypen inte faller mellan stolarna samt för att skapa förutsättningar för uppföljning och metodutveckling bör arbetet organiseras på ett mer enhetligt sätt, både mellan och inom polisregionerna.

När denna rapport publiceras har regeringen lämnat en proposition med förslag om att ytterligare höja minimistrafvet för utnyttjande av barn genom

köp av sexuell handling till fängelse i sex månader (prop. 2021/22:231). I remissvaret på det aktuella betänkandet (SOU 2021:43) tar Brå inte ställning till förslaget på straffskärpning med hänvisning till den kunskap som föreliggande rapport ska bidra med. Utifrån Brås genomgång av ärenden och domar kan vi konstatera att det ofta föreligger försvårande omständigheter och omständigheter som gör att målsägarnas frivillighet inför de sexuella handlingarna kan ifrågasättas. Trots detta är det fortsatt ovanligt med frihetsberövande straff när utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är huvudbrott. Det är också ovanligt att våldtäktslagstiftningen prövas när barn utnyttjas genom sexuella handlingar mot ersättning. Det är därför Brås bedömning att den föreslagna straffskärpningen är motiverad.

1. Inledning och bakgrund

Uppdrag, syfte och frågeställningar

Den 1 oktober 2020 gav regeringen Brå i uppdrag att följa upp och analysera tillämpningen av förbudet mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling (6 kap. 9 § BrB) (Ju2020/03554). Uppdraget redovisas i föreliggande rapport.¹

Denna rapport syftar till att kartlägga tillämpningen av förbudet mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling och ge en samlad bild av arbetets utformning och inriktning. På så sätt ska rapporten utgöra ett kunskapsunderlag dels för regeringen inför politiska beslut och styrning av relevanta aktörer, dels för Polismyndigheten, åklagare, socialtjänst och Jämställdhetsmyndigheten i deras pågående arbete mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling.

I uppdraget ingick att belysa flera aspekter av rättsväsendets hantering av sexköpsbrott mot barn, från anmälan till dom, samt hur polis och åklagare samverkar med socialtjänsten. Brå skulle också, vid behov, lämna förslag på hur rättsväsendets hantering av anmälda sexköpsbrott mot barn och samverkan med socialtjänsten kan utvecklas.

Med utgångspunkt i uppdraget har Brå formulerat följande frågeställningar till grund för uppföljningen:

- Hur arbetar rättsväsendet med anmälda utnyttjanden av barn genom köp av sexuell handling?
 - Hur är polisens och åklagarnas arbete för att upptäcka och utreda sexköpsbrott mot barn organiserat?
 - Vilka metoder förekommer i arbetet?
 - Vilka är orsakerna till att ärenden läggs ner?
 - Hur samverkar polisen och åklagarna med socialtjänsten?
 - Vilka påföljder döms ut och hur motiveras dessa?
 - I vilken mån döms personer för våldtäkt respektive oaktsam våldtäkt, i samband med anmälda sexköpsbrott mot barn, och vad utmärker dessa ärenden?

¹ Brå fick samtidigt i uppdrag att följa upp och analysera tillämpningen av förbudet mot köp av sexuell tjänst, vilket redovisas i en separat rapport (Brå 2022:3).

- Vad karaktäriserar anmälda utnyttjanden av barn genom köp av sexuell handling?
 - Vilka är gärningspersonerna och målsägarna?
 - Hur har köpen initierats och genomförts?
 - I vilken utsträckning finns det kopplingar till så kallad sugardejting?
 - I vilken utsträckning finns det kopplingar till människohandel, människoexploatering och koppleri?

Lagstiftningen

Förbudet mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling regleras i 6 kap. 9 § BrB och har följande lydelse:

9 § Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, förmår ett barn som inte fyllt arton år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling, döms för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling till fängelse i högst fyra år.

2 st. Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

I förarbeten och litteratur preciseras rekvisiten i straffbestämmelsen om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling:

Rekvisitet att *förmå ett barn att företa eller tåla en sexuell handling*² behöver inte handla om rena prostitutionsförhållanden, utan även köp av sexuella handlingar under andra förhållanden omfattas av straffbestämmelsen (prop. 2004/05:45). Vidare innebär formuleringen att barnet *företar eller tål* den sexuella handlingen att det inte har någon betydelse om det är barnet eller gärningspersonen som är aktiv i utförandet av den sexuella handlingen (Berggren m.fl. 2015; prop. 2016:42).

Rekvisitet *ersättning* innebär att det för straffansvar förutsätts att den utlovade eller utgivna ersättningen varit en förutsättning för att barnet själv ska ha utfört eller genomlidit den sexuella handlingen. Med ersättning avses förutom pengar även materiella ting. Ersättningen behöver inte ha lämnats i förväg, utan redan ett utlovande av ersättning är tillräckligt för straffansvar (Berggren m.fl. 2015; prop. 2016:42). I straffbestämmelsens andra stycke regleras att straffansvar även gäller den som nyttjat den sexuella handlingen men låtit någon annan betala ersättningen (prop. 2004/05:45). Den som i ett

² För en närmare beskrivning av vad begreppet sexuell handling innefattar, se prop. 2004/05:45 s. 31–34.

sådant fall lämnat ersättningen kan i sin tur dömas för *medhjälp till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* med stöd av 23 kap. 4 § BrB.

Tillämpas endast när tidigare bestämmelser inte är aktuella

Straffbestämmelsen om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är i lagtexten uttryckligen subsidiär till de tidigare straffbestämmelserna i 6 kap. BrB, vilket innebär att den endast tillämpas om tidigare bestämmelser i kapitlet inte är aktuella.

Förhållandet till övriga paragrafer i 6 kap. BrB innebär vidare att brottet utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling i första hand avser att skydda barn mellan 15 och 17 år. För barn under 15 år tillämpas i första hand brotten våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn eller sexuellt övergrepp mot barn. Även förbudet mot utnyttjande av barn för sexuell posering är relevant, särskilt när sexuella handlingar mot ersättning sker digitalt på distans. Bestämmelsens första stycke avser barn under 15 år. I andra stycket anges dock att om gärningen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling ska den tillämpas även på barn över 15 år, vilket enligt lagstiftningens förarbeten omfattar sexuell posering mot ersättning (prop. 2004/05:45). Se vidare bilaga 2 för angränsande lagstiftning.

Oaktsamhet gällande målsägarens ålder

För straffansvar krävs uppsåt till samtliga omständigheter utom i förhållande till målsägarens ålder, då det endast krävs oaktsamhet enligt 6 kap. 13 § BrB. Gemensamt för alla straffbestämmelser gällande sexualbrott mot barn är att målsägaren ska vara under 15 år, eller i vissa fall under 18 år, för att de ska vara tillämpliga. Oaktsamhet innebär att det i vissa fall inte finns något krav på att gärningspersonen ska ha full insikt i eller uppsåt i förhållande till barnets ålder. Istället är det för straffansvar tillräckligt att gärningspersonen inte känner till eller förstår hur gammalt barnet är, men borde ha förstått det (prop. 2004/05:45).

Sedan den så kallade samtyckeslagstiftningen (lag 2018:618) trädde i kraft 2018 gäller att gärningspersonens ansvar ska avgöras utifrån en allmän oaktsamhetsbedömning, vilket innebär att samtliga omständigheter av relevans för brottet beaktas (prop. 2017/18:177). Tidigare hade domstolarna i stor utsträckning utgått från barnets kroppsutveckling för att avgöra ansvarsfrågan, vilket rymde flera komplikationer, exempelvis att barns

pubertetsutveckling varierar avsevärt, såväl mellan olika individer som mellan flickor och pojkar (SOU 2016:42).

Förbudets införande

I april 2005 trädde en ny reformerad sexualbrottslagstiftning i kraft. Reformen syftade bland annat till att stärka skyddet för barn upp till 18 år (prop. 2004/05:45). I samband med reformen infördes brottet *köp av sexuell handling av barn* (lag 2005:90) som då var en modernisering av den tidigare straffbestämmelsen om *förförelse av ungdom*³. Straffskalan höjdes från böter eller fängelse i högst sex månader till böter eller fängelse i högst två år. Med hänvisning till 23 kap. 1 § omfattades även försöksbrott av den nya straffbestämmelsen (2004/05: JuU16).⁴

I ett delbetänkande från 2014 års människohandelsutredning (SOU 2016:42) konstaterades att endast ett fåtal personer hade lagförts för köp av sexuell handling av barn sedan straffbestämmelsen infördes. Fängelsestraff var ovanligt och omkring 80 procent av lagföringarna resulterade i en icke frihetsberövande påföljd. Därutöver framgick att vissa brott lagfördes som köp av sexuell tjänst trots att det fanns omständigheter kring brottet som med en mer omfattande utredning istället hade kunnat resultera i en lagföring för brottet köp av sexuell handling av barn.

Straffskalan höjdes 2020 och brottet fick ny rubricering

Utifrån 2014 års människohandelsutredning presenterade regeringen ytterligare förslag (prop. 2018/19:157). Man menade att lagstiftningen måste bli än tydligare vad gäller brottet köp av sexuell handling av barn, eftersom det är en allvarlig kränkning av barnet. Till det hör också att Sverige hade fått kritik av FN:s kommitté för barnets rättigheter (2012) för att inte ha sett tillräckligt allvarligt på brottet och att påföljderna inte stod i proportion till brottets allvar (prop. 2018/19:157). Den 1 januari 2020 höjdes därför straffskalan, genom att böter togs bort ur straffskalan och straffmaximum höjdes till fängelse i högst fyra år. Brottet fick även den nya rubriceringen *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (lag 2019:806).

³ Den som genom att utlova eller ge ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfälligt sexuell umgänge med någon som är under arton år, döms för *förförelse av ungdom* till böter eller fängelse i högst sex månader.

⁴ Som framgår av fotnoten ovan reglerades försöksbrott i själva straffbestämmelsen om förförelse av ungdom. När brottet reviderades till köp av sexuell handling av barn lät man istället försöksbrottet omfattas av 23 kap. 1 § BrB.

Förslag på ytterligare straffskärpning

Vid tiden för denna rapport publicering har regeringen lämnat en proposition med förslag om att höja minimistraffet för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling till fängelse i sex månader samt att införa en särskild straffskala om fängelse i högst ett år för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling som är mindre grovt (prop. 2021/22:231).

Liknande lagstiftning i de övriga nordiska länderna

I de övriga nordiska länderna är det kriminaliserat, och har ett straffvärde på fängelse upp till två år, att köpa sexuella handlingar av en person under 18 år. Länderna skiljer sig dock åt vad gäller åldersgränsen för samtycke till en sexuell handling – vilket avgör vid vilken ålder andra brottsrubriceringar, såsom våldtäkt mot barn, träder in (Holmström 2019).

Exempelvis är det i både Norge och Finland olagligt att genomföra sexuella handlingar med barn under 16 år. I Danmark och Island, liksom i Sverige, går motsvarande gräns vid 15 år.

Befintlig kunskap på området

Redan utsatta barn och unga drabbas i högre utsträckning

Hur vanligt förekommande det är att barn och unga har erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning har kartlagts i flera enkätstudier (Svedin och Priebe 2004, 2009; Svedin m.fl. 2015, 2021; Folkhälsomyndigheten 2017).

I den senast publicerade enkätstudien (Svedin m.fl. 2021) svarade drygt en procent av eleverna i årskurs 3 på gymnasiet att de någon gång sålt sexuella handlingar, och det var något vanligare bland flickor än pojkar.⁵ Pengar var den ersättning som flest tagit emot, men eleverna angav också att alkohol, cigaretter och droger förekommit som ersättning.

Av studien framkommer också att elever med erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning oftare var diagnostiserade med neuropsykiatriska

⁵ I en studie från Folkhälsomyndigheten (2017) framgår att den grupp där flest hade erfarenhet av sex mot ersättning (5 % jämfört med 3 % bland övriga) var de personer som inte ville kategorisera sig som vare sig man eller kvinna. Åldersgruppen är dock inte helt jämförbar, eftersom den inkluderar unga vuxna upp till och med 29 år.

tillstånd,⁶ hade sämre psykiskt mående än övriga elever och att de i högre grad hade varit utsatta för sexuella övergrepp. Att barn och ungdomar med erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning i högre grad än andra unga befinner sig i olika typer av utsatthet, till exempel missbruk, psykisk ohälsa och tidigare utsatthet för sexuella övergrepp, bekräftas också av flera tidigare studier (Ungdomsstyrelsen 2009; Svensson m.fl. 2013; Länsstyrelsen 2015; Folkhälsomyndigheten 2017). I en intervjustudie där unga kvinnor berättade om sina erfarenheter av sexuella handlingar mot ersättning som barn beskrev exempelvis flera av dem att de led av återkommande ångest vid tiden för övergreppen. Några beskrev även hur sex mot ersättning blev ett sätt att hantera sin ångest (Jonsson m.fl. 2014; Jonsson m.fl. 2015).

Internationella studier visar även på samband mellan unga i kommersiell sexuell exploatering och problematiska familjerelationer (Edwards m.fl. 2006), utsatthet för psykisk misshandel (Roe-Sepowitz, 2012) samt en problematisk boendesituation, såsom att vara på rymmen hemifrån eller att inte bo hemma (Kaestle 2012). Vad gäller svenska förhållanden har Folkhälsomyndigheten genomfört en studie med särskilt fokus på unga placerade på ungdomshem och LVM-hem, som visade att 35 procent av flickorna och 14 procent av pojkarna hade erfarenhet av sex mot ersättning, det vill säga en betydligt högre andel än bland unga generellt (Folkhälsomyndigheten 2018).

Ojämlika maktförhållanden

Informationen i tidigare studier är relativt begränsad när det gäller vilka gärningspersonerna är, vid köp av sexuella handlingar av barn. I 2021 års enkätstudie (Svedin m.fl. 2021) angav dock 84 procent av eleverna med erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning att köparna varit män, och det var vanligast med köpare i åldersgruppen 15–25 år. Även av Folkhälsomyndighetens enkätstudie (2017) framgår att den köpande parten i de allra flesta fall är en man.

Vidare är maktförhållandet mellan det utsatta barnet och gärningspersonen något som diskuteras i den omfattningskartläggning av prostitution och människohandel för sexuella ändamål som utförts vid Göteborgs universitet på uppdrag av Jämställdhetsmyndigheten. Där refereras bland annat till informanter från organisationen Inte din hora, som samlar personer med

⁶ Denna skillnad var dock endast signifikant för pojkarna.

erfarenhet av kommersiell sexuell exploatering (de Cabo och Hall 2021). En informant beskriver hur man som barn är i ett underläge i förhållande till vuxna, på grund av den beroendeställning som barn befinner sig i generellt, i förhållande till vuxna. Det gör barn särskilt utsatta och sårbara, och bland annat manipuleras de till att tro att de själva är skyldiga till de övergrepp de utsätts för. Vidare resonerar informanterna om att alla faktorer som gör att man befinner sig i ett underläge i förhållande till gärningsmannen – ålder, ekonomi, kön, psykisk ohälsa – inte bara ökar risken för att utnyttjas genom köp av sexuella handlingar, utan också ökar risken för mer och grövre våld.

Vanligt att kontakt uppstått på internet

Jämställdhetsmyndigheten konstaterar i sin rapport om prostitution och människohandel (Jämställdhetsmyndigheten 2021a) att barn i större utsträckning än tidigare riskerar att utsättas för kommersiell sexuell exploatering, och att detta delvis är ett resultat av digitaliseringen, där olika sociala plattformar på internet möjliggör för förövare att komma i kontakt med barn.

I Svedin m.fl. (2021) uppgav enkätrespondenterna att kontakten med den som köpt de sexuella handlingarna oftast hade uppstått på internet, men att det också förekom att kontakt skett genom en kompis. Samma studie konstaterar att kontakten numera i stor utsträckning sker via internet, och att ett tydligt skifte i utvecklingen skedde mellan enkätstudierna 2004 respektive 2009. Mellan de åren ökade den andel som uppgav att de fått kontakt med gärningspersonen via internet från 16,7 till 56,9 procent, bland de elever som hade erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning (Svedin m.fl. 2021).

Att kontakt ofta uppstår via internet får även stöd av ovannämnda intervjustudie (Jonsson m.fl. 2014; Jonsson m.fl. 2015), där samtliga intervju personer beskriver att kontakt skett via internet. De nämner flera olika typer av sammanhang: såväl sociala medieplattformar, spelsidor och dejtingsidor som uttalade sexsajter.

Sugardejtingsidor

En internetarena som under de senaste åren fått allt mer uppmärksamhet, kopplat till sexköpsbrott mot barn, är webbplatser där kontakter för så kallad *sugardejting* förmedlas. I den allmänna beskrivningen av sugardejting framställs fenomenet i regel som en relation mellan en ”äldre” person (företrädesvis en man) och en ung åtråvärd person (företrädesvis en kvinna)

med en överenskommelse där båda vill ha någonting av den andre – umgänge, intimitet och eventuellt sex i utbyte mot restaurangbesök, resor, lyxiga saker och pengar (Månsson, 2018; Polismyndigheten 2020a; Gunnarsson och Strid 2021). Det är också den beskrivning som används på flera sugardejtingsidor:

SugarDaters är platsen där de vackra och charmanta möter de framgångsrika och generösa för att skapa relationer som är till gagn för båda. (www.sugardaters.com)

Flera offentliga aktörer och organisationer lyfter emellertid fram risker med hur sugardejting framställs, och att det kan locka barn och unga till kommersiell sexuell exploatering (Jämställdhetsmyndigheten 2020; RealStars 2020, www.hyrflickvän.se). Polismyndigheten och Jämställdhetsmyndigheten uttrycker att sugardejting i många fall är en omskrivning för prostitution och att sugardejtingsidor är ytterligare ett sätt för vuxna män att få kontakt med barn för att utnyttja dem sexuellt (Polismyndigheten 2020a; Jämställdhetsmyndigheten 2020).

Det finns också forskning som beskriver sugardejting som någonting mer komplext – ett fenomen som kan inrymma såväl ren prostitution som lång- och kortvariga relationer som innefattar mer än sexuella handlingar, eller inga sexuella handlingar alls (Gunnarsson och Strid 2021). Enligt Gunnarssons och Strids forskning, där personer med erfarenhet av sugardejting som vuxna har intervjuats, brukar en dejt inom ramen för sugardejting ofta innehålla en middag före de sexuella handlingarna, och det förekommer även resor, spabesök och shopping. Dock är forskarna tydliga med att sugardejting är en del av en fortsatt expansion av den kommersiella sex- och intimitetsindustrin, och att det lockar till sig personer som inte annars skulle ägnat sig åt sex mot ersättning (Gunnarsson och Strid 2021). Det är också viktigt att vara medveten om att Gunnarsson och Strids forskning endast omfattar vuxna personer, till skillnad från föreliggande studie, som endast omfattar målsägare under 18 år.

Metod och material

I rapporten redovisas Brås uppföljning och analys av tillämpningen av utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling (6 kap. 9 § BrB). Analyserna baseras i huvudsak på tre typer av material: intervjuer, observationer och ärendeakter. Utöver detta har Brå samlat in och analyserat forskningslitteratur, utredningar av olika slag samt en rad styrdokument från relevanta aktörer. Även grundläggande kriminalstatistik har sammanställts.

Nedan beskrivs hur de tre huvudmaterialen samlats in, bearbetats och analyserats. En utförligare beskrivning av metoden finns i bilaga 1.

Ärendestudien

Syftet med den så kallade ärendestudien var att följa ärenden med anmälda köp av sexuell handling av barn⁷, från anmälan till dom, för att få information dels om hur ärendena hanteras genom rättskedjan, dels om omständigheterna i de anmälda brotten och vilka personerna är som förekommer som målsägare och som misstänkta gärningspersoner.

Det analyserade materialet består av ett slumpmässigt urval på 69 ärenden. Urvalet motsvarar 50 procent av samtliga ärenden med minst en registrerad anmälan om köp av sexuell handling av barn 2019. Valet av år grundades på en avvägning mellan två önskemål: dels att följa så aktuella ärenden som möjligt, dels att huvuddelen av ärendena skulle ha hunnit avslutas i rättskedjans samtliga led, vid tiden för uttaget. För att få en bild av eventuella effekter av 2020 års straffskärpning sökte Brå även fram och analyserade samtliga domar gällande brott som begåtts efter 1 januari 2020. Den sökningen gjordes i november 2021 och resulterade i tolv domar.

Fullständigt förundersökningsmaterial från Polismyndigheten, beslutshandlingar från Åklagarmyndigheten och domar granskades och kodades enligt ett på förhand fastställt kodschema. När ett ärende innehöll flera köp av sexuell handling av barn, kodades endast det senast begångna brottet. Vad gäller gärningspersoner och målsägare inhämtades vissa demografiska uppgifter från Statistiska centralbyrån (SCB) och uppgifter om tidigare lagföringar från Brås statistikverksamhet. Gällande målsägare inhämtades även uppgifter om heldygnsinsatser⁸ från Socialstyrelsens register över insatser för barn och unga.

Intervjuer

Inom ramen för projektet som helhet genomfördes totalt 37 intervjuer, varav 10 hade särskilt fokus på utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. I viss mån bidrar dock även övriga intervjuer till den samlade

⁷ Den brottsrubricering som gällde fram till 1 januari 2020.

⁸ Det vill säga placering utanför hemmet med stöd av socialtjänstlagen (SoL) eller lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

förståelsen för området, och därför räknas samtliga intervjuer med i sammanställningen i tabell 1.

Tabell 1. Antal intervjupersoner fördelat på olika yrkesgrupper.

Yrkesgrupp	Antal intervjupersoner
Polisanställda	15
Åklagare	9
Socialtjänstanställda/regionkoordinatorer	7
Domare	4
Experter målsägandestatus	2

Utöver intervjuerna enligt tabell 1 hade Brå, i samband med planeringen och genomförandet av studien, ett stort antal möten och samtal med yrkespersoner från offentlig sektor och med civilsamhällesorganisationer.

Observationer

Inom ramen för projektet som helhet har Brå deltagit vid sammanlagt sex arbetspass med polisen. Enbart ett av passen har haft särskilt fokus på utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Vid övriga pass har arbetet fokuserat på brottet köp av sexuell tjänst. Samtliga observationer har dock bidragit med information och kunskap om polisens arbete mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Alla observationer genomfördes under hösten 2021. Fem av dem var kvällspass och ett pass var dagtid. Brå deltog under hela passen.

Projektet i sin helhet är prövat och godkänt av Etikprövningsmyndigheten. Det innebär att forskningsmaterialet är skyddat av forskningssekretess. I samband med de deltagande observationerna har Brås utredare även omfattats av tystnadsplikt i enlighet med 2 kap. 1 § andra stycket punkt 1 offentlighet- och sekretesslagen (2009:400).

Centrala begrepp

Den straffbestämmelse som är i fokus för denna rapport rubriceras sedan 1 januari 2020 *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (6 kap. 9 § BrB). Tidigare rubricerades samma straffbestämmelse *köp av sexuell handling av barn*. Eftersom den ärendestudie som i stor utsträckning ligger till grund för Brås uppföljning av lagstiftningen innefattar ärenden anmälda under 2019, det vill säga innan den nuvarande brottsrubriceringen infördes, kommer båda rubriceringarna att förekomma i rapporten. För att underlätta

läsningen används ibland även begreppen *sexköpsbrott mot barn* eller endast *sexköpsbrott* vid hänvisning till brott mot straffbestämmelsen.

Den företeelse där sexuella handlingar är villkorade mot ersättning benämns i rapporten främst *sexuella handlingar mot ersättning*.

Begreppen *gärningsperson* och *gärningsman* används i många sammanhang i stort sett synonymt. I denna rapport används dock *gärningsman* endast när det är uppenbart att den som åsyftas är en man, och *gärningsmän* endast när det är uppenbart att samtliga personer som åsyftas är män. Dessa begrepp används frekvent, rapporten igenom, eftersom samtliga misstänkta gärningspersoner i de ärenden som ligger till grund för rapporten är män.

Vid citering och återgivning av litteratur eller intervjupersoners uttalanden ändras inte intervjupersonernas eller författarnas ordval.

Disposition och läshänvisningar

Efter det här inledande kapitlet följer kapitel 2, *Organisation och arbetsätt*, som utifrån intervjuer och skriftliga källor beskriver polisens arbete med att upptäcka, utreda och förebygga sexköpsbrott mot barn. Även Åklagarmyndighetens organisation gällande sexköpsbrott mot barn beskrivs kortfattat.

I kapitel 3, *Genomgång av ärenden*, redovisas polisens och åklagarnas arbete utifrån ärendestudiens material samt hur polisen fått kännedom om brott och vad som hänt med ärendena genom rättskedjan. Kapitlet omfattar även vilka som förekommer som målsägare respektive misstänkta i de anmälda ärendena samt vad som karakteriserar brotten.

I kapitel 4, *Utdömda påföljder vid sexköpsbrott mot barn*, redovisas sedan vilka påföljder som dömts ut för de lagförda brotten. Analysen omfattar även domar avseende brott som skett efter straffskärpningen 1 januari 2020.

Den senare delen av rapporten består av två kapitel som delvis kan läsas som fördjupningar av särskilda aspekter av arbetet samt omständigheterna i ärenden.

I kapitel 5, *Våldtäkt och försvårande omständigheter*, besvaras frågan om i vilken mån personer döms för våldtäkt respektive oaktsam våldtäkt vid köp av sexuella handlingar av barn och vad som utmärker dessa ärenden.

I kapitel 6, *Polisens samverkan med socialtjänsten*, fördjupas beskrivningen

av arbetet vad gäller samverkan mellan de brottsutredande myndigheterna och socialtjänsten.

I *Avslutande diskussion och Brås bedömning* diskuteras rapportens resultat och Brås förslag på hur rättsväsendets hantering av anmälda sexköpsbrott mot barn och samverkan med socialtjänsten kan utvecklas.

2. Organisation och arbetssätt

I detta kapitel beskrivs och analyseras polisens organisation och arbetssätt när det gäller sexköpsbrott mot barn. Vi utgår från polisens uppdrag att förebygga, förhindra, upptäcka och utreda brott,⁹ och går igenom hur polisen organisatoriskt möter dessa uppdrag när det gäller sexköpsbrott mot barn. Även Åklagarmyndighetens organisation och arbete tas upp.

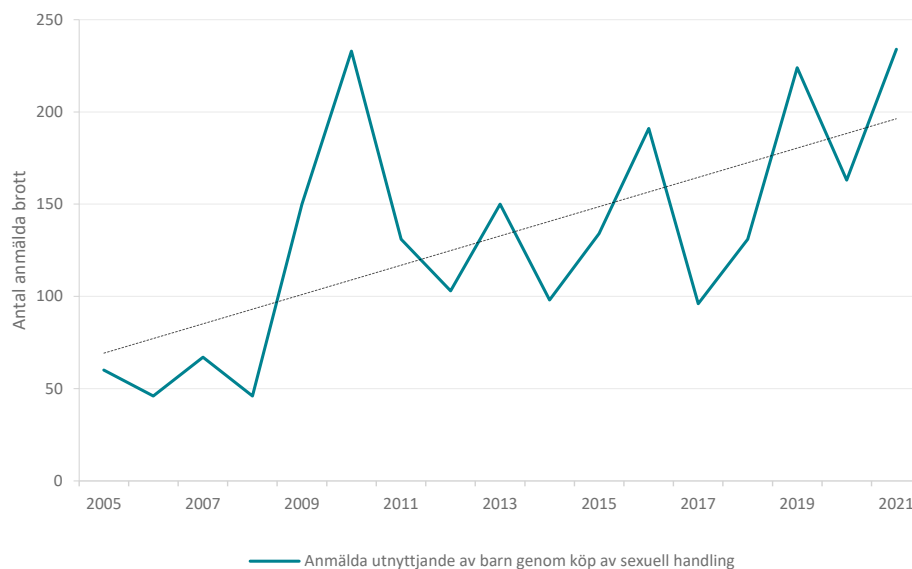
Avsnittet bygger framför allt på ett tiotal intervjuer med polisanställda som kommer i kontakt med sexköpsbrott mot barn. Röster från samtliga polisregioner finns med i materialet. Även en handfull intervjuer med åklagare och regionkoordinatorer har använts, liksom deltagande observationer. I övrigt bygger kapitlet på styrdokument från polisen, samt en rapport där Riksrevisionen granskat hur Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten arbetar mot internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn (2021).

Endast 234 anmälningar – men stort mörkertal

Under 2021 fick polisen in 234 anmälningar av utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, enligt Brås kriminalstatistik. Av figur 1 framgår att det är fler än tidigare år, och sedan 2005 har antalet anmälningar per år ökat successivt, dock med vissa stora svängningar mellan åren. En förklaring till svängningarna är att antalet brott varje år är så lågt, eftersom några få stora ärenden då kan ge betydande avtryck i statistiken.

⁹ Polisen har fler uppdrag än så, men det är dessa fyra som Brå bedömt vara relevanta här (Polismyndigheten 2022).

Figur 1. Antal anmälda utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling (2005–2021) (mellan 2005–2019 rubricerat som köp av sexuell handling av barn). Källa: Brå:s kriminalstatistik.

En annan förklaring till svängningarna – och till att det handlar om få brott sammantaget – är att sexköpsbrott mot barn till karaktären är ett så kallat spanings- och ingripandebrott. Kännetecknande för sådana brott är att de sällan rapporteras av dem som utsatts, utan att de upptäcks till följd av spaning och ingripanden från polisen. Inflödet är alltså beroende av polisens resurser och prioriteringar (Brå 2017). Ett annat kännetecknande drag är att mörkertalet brukar vara högt. När det gäller sexköpsbrott mot barn har Riksrevisionen uppskattat att det år 2020 fanns omkring 10 000 barn i Sverige med erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning (2021).¹⁰ Detta kan sedan sättas i relation till de 163 anmälningar av sexköpsbrott mot barn som gjordes år 2020.

Brå har ingen möjlighet att ta fram några närmare eller säkrare siffror över hur många faktiska brott mörkertalet utgör. Men den sammantagna bilden är att det är stort, med många fler brott årligen än vad som syns i statistiken. Detta är också de intervjuade polisernas och åklagarnas bedömning – särskilt

¹⁰ Riksrevisionen (2021) har utgått från en folkhälsoundersökning från Folkhälsomyndigheten från år 2017. I denna uppgav 2,4 procent av flickorna och 1,3 procent av pojkarna mellan 16 och 19 år att de hade erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning. Riksrevisionen har sedan använt befolkningsdata från Statistiska centralbyrån för att uppskatta hur många ungdomar dessa procenttal motsvarar i absoluta tal.

med tanke på att sexköpsbrott mot barn, enligt intervjuerna, även kan dölja sig bakom andra brottsrubriceringar. Sexköpsbrott mot barn är subsidiärt till flera närliggande straffbestämmelser om sexuella övergrepp mot barn i 6 kap. BrB.¹¹ Exempelvis kan digitala sexköpsbrott mot barn rubriceras som utnyttjande av barn för sexuell posering, vilket vid grovt brott också har ett högre straffvärde än utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling (se kapitel 1).

Upptäckt av brott

Kopplat till mörkertalet är upptäckten av brott en central faktor för att förstå polisens arbete mot sexköpsbrott mot barn – det finns en stor förbättringspotential gällande just upptäckt.

Brott upptäcks oftast genom bakspårning

Enligt flera intervjuade poliser är det vanligaste sättet att upptäcka sexköpsbrott mot barn att polisen gör en så kallad bakspårning. Det innebär att de hittat telefoner eller datorer – så kallade lagringsmedier – i andra polisutredningar, eller genom uppsökande arbete. I lagringsmedierna finner de sedan information om nya brott, exempelvis chattkonversationer eller bilder på en gärningsperson och ett barn. Eftersom det inte är ovanligt att en enskild gärningsperson utnyttjar många olika barn, kan ett enda beslag av exempelvis en gärningspersons dator generera komplexa ärenden innehållande flera olika anmälningar.

Det är ovanligt att sexköpsbrott mot barn anmäls av de som själva utsatts för brotten. Enligt intervjumaterialet känner många av barnen skuld och skam över det inträffade. Anmälningar från andra än polisen inkommer dock ibland, i första hand från oroliga föräldrar.

Polisen bedriver i viss mån uppsökande arbete via nätet

Det finns i dag en uppsökande arbetsmetod inom polisen för att upptäcka sexköpsbrott mot barn – en metod som har skapat diskussion inom myndigheten, och som de flesta polisregioner inte använder i dag. Brå har bedömt att den varit viktig att studera, eftersom det är den enda proaktiva metod som också leder till upptäckt av brott. Syftet med den är alltså i första

¹¹ Dessa övriga bestämmelser gäller alltså i första hand.

hand att förebygga och förhindra att barn utsätts för sexualbrott, men arbetet kan även bidra till att redan begångna brott upptäcks.

Arbetsmetoden beskrivs i flera intervjuer med poliser, åklagare och socialtjänstanställda, samt i samband med Brås observationer.

Metoden innebär att polisen skapar konton under fingerat namn och med fingerade bilder, på internetforum som bedöms vara riskmiljöer – i nuläget i första hand så kallade sugardejtingsidor (se även kapitel 1).

Genom spaning på dessa internetforum kan polisen sedan identifiera personer som de uppfattar som minderåriga. Många forum har en åldersgräns på 18 år, men barn kan ändå skapa konton där genom att uppge en falsk ålder. Polisen kan alltså inte utgå från den ålder som uppges, och på forumen finns inte heller uppgifter om namn, telefonnummer eller fysisk adress. Det går därför sällan att få fram ett barns identitet på annat sätt än genom att söka kontakt via forumet. Polisen tar alltså kontakt med barnet, under fingerat namn, med målet att få till ett möte. Innan något möte kan bli av, brukar det föregås av många meddelanden fram och tillbaka, ibland under flera veckor, i regel via någon annan anonym kommunikationstjänst, till exempel Kik. Ett par poliser uttrycker att arbetssättet är väldigt resurskrävande och kräver personal med ett särskilt engagemang.

När ett fysiskt möte väl sker, identifierar sig polisen och berättar varför de är där. De samtalar med barnet, tillsammans med socialtjänsten – som i princip alltid är med på plats – och tar kontakt med barnets vårdnadshavare.¹² Senare går polisen också igenom barnets lagringsmedier, och kan på så sätt upptäcka de män som barnet eventuellt redan varit i kontakt med.

Pilot av arbetsmetoden i polisregion Mitt

Mellan åren 2016–2017 genomförde polisregion Mitt en pilotstudie där den uppsökande arbetsmetoden testades (Polismyndigheten 2017). Bedömningen var att arbetssättet var framgångsrikt och enligt flera intervjuade poliser var tanken att metoden skulle spridas inom polisen. Så blev det inte, men i rapporten identifierades ett antal framgångsfaktorer och lärdomar. Bland annat beskrivs det som helt avgörande att barnet får ett bra bemötande av polisen, vilket också bekräftas av intervjuer i föreliggande studie. Centralt var också, enligt rapporten från polisregion Mitt, att socialtjänsten fanns

¹² I de fall det finns en hedersrelaterad problematik eller när det av andra skäl inte är lämpligt, kontaktar polisen inte barnets vårdnadshavare.

med vid mötet med barnet och i kontakter med dess vårdnadshavare. Det måste finnas en etablerad samverkan mellan polisen och socialtjänsten om metoden ska tillämpas, eftersom det är riskfyllt att kontakta barn i utsatthet om inte socialtjänsten har beredskap att ge dem långsiktigt stöd.

Den uppsökande arbetsmetoden används på få platser i Sverige

Den uppsökande arbetsmetoden tycks enligt Riksrevisionen (2021) och Brås intervjumaterial endast tillämpas på några få ställen i Sverige. Det är samma områden som de senaste åren också har haft störst antal anmälningar om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. En enskild polis i Stockholm, med stor vana av uppsökande arbete mot sexköpsbrott mot barn, jobbar i viss mån med detta. Även människohandelsgruppen i polisregion Bergslagen arbetar aktivt enligt metoden, och människohandelsgrupper i polisregionerna Stockholm och Väst gör sådana insatser inom ramen för temaveckor.

Att det inte är fler delar av polisorganisationen som arbetar enligt metoden kan, enligt intervjuerna, ha flera olika förklaringar.

Etiska perspektiv gällande metoden

Två intervjupersoner tar upp att polisen genom arbetsmetoden kan sägas vilseleda barnen de träffar. Båda menar samtidigt att det är nödvändigt, eftersom skadan och risken är betydligt större om man inte gör någonting alls. En av intervjupersonerna uttrycker sig så här:

Jag menar jag tycker också att det finns problem och utmaningar med den här metoden, men det är ju också hittills det enda sättet vi har att identifiera barn som är utsatta. Och som inte då behöver bli våldtagna [...] För att förebygga eller förhindra att det blir värre och värre och värre. (Regionkoordinator)

I samband med pilotprojektet i polisregion Mitt gjordes också en rättsutredning, som konstaterade att det ”inte utgör en provokativ åtgärd att, i syfte att hitta personer under 18 år som säljer sex, endast lägga ut en annons på internet där polisen utger sig för att vara en person som efterfrågar sexuella tjänster av unga personer”.

Rättsutredningen framhåller dock också att polisen ska vara passiv, om profilen ligger på ett ”vanligt” forum, som inte primärt syftar till att förmedla sexuella kontakter mot ersättning. Annars finns en risk att polisen ”väcker en tanke hos den unge som inte fanns där från början”. Om

sugardejtingsidor ses som ”vanliga” forum eller riskforum framgår dock inte av rättsutredningen.

En intervjuperson från polisen menar att en anledning till att man tillämpar metoden på just sugardejtingsidor är att träffsäkerheten är hög – det finns många barn där som löper en reell risk att utnyttjas av vuxna män. Ett uppsökande arbete skulle inte fungera lika bra på vanliga dejtingforum eller till exempel Onlyfans¹³, även om polisen vet att barn riskerar att utnyttjas även där. På sådana forum pågår alltför många kontakter som inte handlar om sexuella handlingar mot ersättning.

Behörighet och utbildning saknas

Flera intervjupersoner inom polisen berättar att det i dag krävs en särskild behörighet för att kunna interagera på internet under ett alias – en behörighet som få poliser har i dag. Det är ett av skälet till att få arbetar med den uppsökande arbetsmetoden. Det råder dock delade meningar om hur svårt det är att skaffa behörigheten. Vissa intervjupersoner menar att ”finns viljan så går det att skaffa sig behörighet”, medan andra anser sig vara bakbundna av ett strikt regelverk.

Oklarheterna kring behörighet har lett till att få poliser idag är utbildade i den uppsökande arbetsmetoden. Men det är inte det enda skälet, enligt en intervjuperson som själv ville genomföra utbildningar i polisregionerna:

Jag sa till mina chefer [på Nationella operativa avdelningen, Noa] att vi måste få polisregionerna att börja jobba med detta, för jag sitter med sida efter sida med personer som jag uppfattar som runt 18 år, vi har minderåriga här som vi inte gör någonting åt. Jag började åka ut och göra kontroller här i [stad] och nationellt, och cheferna sa att jag måste lära regionerna så att de kan göra det här själva. Men i de flesta städer var man från ledningshåll inte intresserad av att jobba på det här sättet.

Den sammantagna bilden av intervjumaterialet är att det inom polisen finns en allmän osäkerhet kring den uppsökande arbetsmetoden. Några intervjupersoner är skeptiska till metoden som sådan, medan andra uttrycker en frustration över att inte kunna arbeta utifrån den. De menar att det är en effektiv metod, och att det i dag är det enda sättet att förebygga och upptäcka utnyttjanden av barn genom köp av sexuell handling.

¹³ OnlyFans är en plattform där innehåll (t.ex. videor, foton eller individuella chattar) kan delas mot ersättning.

Klart står att det har saknats vägledning från polisens nationella operativa avdelning (Noa). Bör polisen arbeta enligt metoden i större skala, vem ska göra det och hur? Enligt ett par intervjupersoner med insyn pågår just nu ett arbete med att besvara dessa frågor på Noa.

Utredning av brott

I polisens nationella brottskatalog hör utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling till de brott som benämns Isöb, internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn. De övriga är barnpornografibrott, utnyttjande av barn för sexuell posering och kontakt för att träffa barn under 15 år i sexuellt syfte. I förhållande till dessa brottskategoriers omfattning utgör sexköpsbrotten mot barn endast en relativt liten andel av Isöb-brotten.

På nationell nivå ligger processansvaret för Isöb-brotten på Noa. Det är dock nationellt it-brottscentrum (SC3) som leder processarbetet och som därmed arbetar med metodstöd, utveckling och uppföljning inom området.¹⁴ I varje polisregion finns sedan regionala it-brottscentrum (RC3) och inom dessa finns så kallade Isöb-grupper. Polisen skriver i sina riktlinjer på området att rekommendationen är att alla Isöb-brott ska utredas inom RC3¹⁵ och enligt polisens nationella brottskatalog ligger det formella ansvaret på regional nivå.¹⁶

Organisationen med regionala it-brottscentrum och Isöb-grupper är dock relativt ny inom polisen – den skapades först 2018 – och är inte helt på plats i alla polisregioner. Verksamhetsansvaret för just utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling flyttades dit först den 1 juli 2020. Det kan vara en av orsakerna till att sexköpsbrott mot barn, trots att de formellt rekommenderas ligga på RC3 och Isöb-grupperna, många gånger inte gör det i praktiken – vid tidpunkten för Brås datainsamling hade fyra av Sveriges polisregioner lagt utredningsansvaret på andra ställen, enligt intervjumaterialet.

I Stockholm ansvarade människohandelssektionen för sexköpsbrott mot barn, och i polisregionerna Nord, Väst och Syd utreddes de främst på polisområdesnivå.

¹⁴ För mer information om polisens arbetsordning och riktlinjer, se PM 2020/29 och PM 2020/26, Polismyndigheten.

¹⁵ Detta enligt PM 2020/29, Polismyndigheten.

¹⁶ Detta gäller alla polisregioner utom Syd, där Isöb-brott ska utredas på polisområdesnivå.

Tabell 2. Polisens organisation för utredning av sexköpsbrott mot barn, enligt intervjuer.

Polisregion	Vilka grupper som i praktiken ansvarar för sexköpsbrott mot barn	Nivå i organisationen
Stockholm	Människohandelssektionen.	Polisregion
Väst	Grupper inom sektioner för grova brott i polisområdena. Ärenden kan ibland även utredas av RC3 och människohandelsgruppen.	Polisområde
Syd	Grupper på sektioner som utreder brott i nära relation.	Polisområde
Öst	Isöb-grupp.	Polisregion
Mitt	Isöb-grupp.	Polisregion
Bergslagen	Formellt ansvarar en Isöb-grupp, men även människohandelsgruppen arbetar med detta.	Polisregion
Nord	Grupper på sektioner som utreder brott i nära relation.	Polisområde

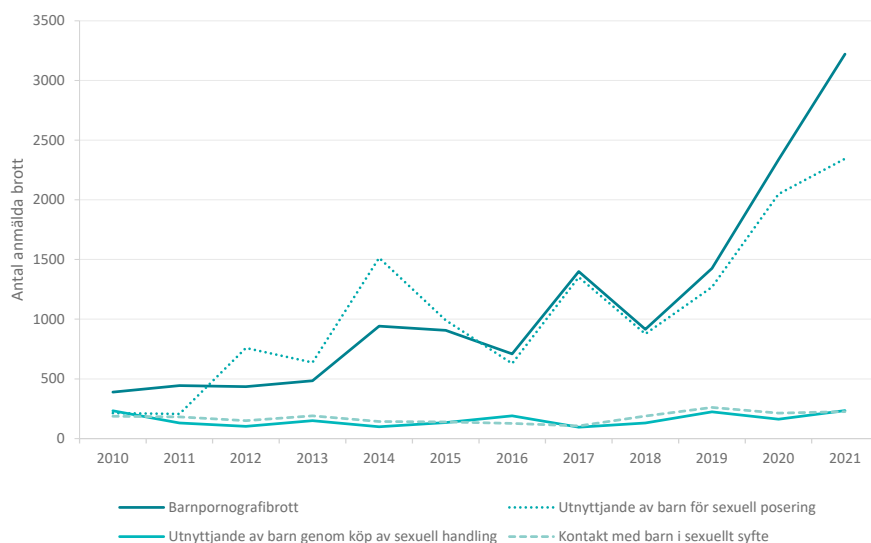
Även andra Isöb-brott – som också formellt ska utredas av Isöb-grupper – hamnar ofta på andra ställen i organisationen. Enligt Riksrevisionen (2021) utreddes endast 36 procent av Isöb-ärendena på RC3 under 2020. Av ärendena med sexköpsbrott mot barn i Brås ärendestudie hade 36 procent utretts på regional nivå, 35 procent på polisområdesnivå och 23 procent på lokalpolisområdesnivå¹⁷ (se mer om ärendestudien i kapitel 3).

Brist på utbildad personal leder till ansträngda Isöb-grupper

Enligt intervjuer, samt enligt Riksrevisionens granskning (2021), finns det olika skäl till att organisationen för Isöb-brott och sexköpsbrott mot barn inte är enhetlig i landet. Främst tycks det bero på att Isöb-grupperna på flera håll är relativt nystartade och har brottats med organisatoriska problem. Man har haft svårt att få rätt it-stöd och utbildningsstöd från polisens HR-avdelning – något som gäller för samtliga RC3. Vidare har Isöb-grupperna haft svårt att rekrytera personal och har en stor arbetsbörda i förhållande till antalet medarbetare. Flera av grupperna hade inte kapacitet att ta in ytterligare en brottstyp när sexköpsbrott mot barn tillkom 2020.

¹⁷ n=69. I tre procent av ärendena fanns det oklarheter kring var de utretts. Studien avser ärenden från 2019.

Figur 2. Anmälda Isöb-brott 2010–2021. Källa: Brås kriminalstatistik.

Därtill ökar anmälningarna om internetrelaterad brottslighet generellt – inte minst barnpornografibrott. Enligt Brås kriminalstatistik har det de senaste åren skett en kraftig ökning av både antalet anmälda barnpornografibrott och antalet anmälda utnyttjanden av barn för sexuell posering (se figur 2).

Av samtliga Isöb-ärenden 2021 utgjordes endast fyra procent av sexköpsbrott mot barn, enligt Brås kriminalstatistik. Att sexköpsbrott mot barn utgör en så liten andel av samtliga Isöb-brott gör enligt Riksrevisionen (2021) att brottstypen riskerar att komma i skymundan när inflödet av andra Isöb-ärenden ökar.

Intervjuade polisanställda uttrycker att sexköpsbrott mot barn tidigare har fallit mellan stolarna, och fortfarande riskerar att göra det. Eftersom brottet inte förekommer inom polisen lika ofta som andra, liknande brott, finns det mycket få polisanställda med specialistkompetens och ingen utpekad resurs för just sexköpsbrott mot barn. Brå frågade också intervjupersoner som arbetar mot Isöb-brott i polisregionerna hur de uppfattar att deras regionledning prioriterar sexköpsbrott mot barn. De svarade då att det som prioriteras är övergreppsbrott mot barn generellt, men att just utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling inte är något som prioriteras i sig.

Riksrevisionen menar att det generellt krävs en bättre nationell styrning av Isöb-arbetet, bland annat gällande metodutveckling och uppföljning (2021).

Variationen i hur de olika regionerna är organiserade riskerar också att ge olika kvalitet i utredningsarbetet och försvåra den nationella styrningen.

Brist på utredningsresurser hindrar även upptäckande arbete

Även grupper utanför RC3 som utreder sexköpsbrott mot barn har inte sällan hög arbetsbelastning. Ansträngda resurser är troligen också en del av förklaringen till att polisen inte arbetar mer uppsökande – sådant arbete innebär ju i praktiken att man letar rätt på mer jobb att hantera. Om polisen exempelvis undersöker ett barns telefon och där hittar chattar med flera olika män, krävs omfattande resurser för att identifiera dessa misstänkta gärningspersoner och att utreda brotten. En intervjuperson inom polisen menar att detta gör att man ibland drar sig för att arbeta uppsökande:

Då får man ju då panik och säger att ni får inte göra såna här kontroller, för man vill inte ha in ärenden, för man vet att de här ärendena blir stora, det slukar en utredningsresurs. [...] Men att lyfta ut barn och ungdomar som precis gör sin prostitutionsdebut är bland det viktigaste vi kan göra.

Intervjupersonen menar att motståndet inte primärt finns på nationell nivå, utan på ledningsnivå i polisregionerna i landet, men att ett undantag är Stockholm, där polisen och Stockholms stad 2021 tecknade en samverkansöverenskommelse om att tillsammans arbeta uppsökande mot sexköpare och personer både under och över 18 år som befinner sig i prostitution (se mer om detta i kapitel 6). Enligt intervjupersonen har samverkansöverenskommelsen – och det lokala politiska tryck som gått hand i hand med den – gett både resurser och legitimitet till arbetet. På så sätt har det blivit betydligt enklare än tidigare att arbeta uppsökande.

Målsägarens medverkan en framgångsfaktor vid utredning

Inom polisen finns det i dag inte något specifikt metodstöd gällande utredning av sexköpsbrott mot barn. Dock finns ett generellt metodstöd gällande samtliga Isöb-brott, som syftar till att ge vägledning i utredningsarbetet. Detta togs fram 2021, och hade vid tiden för Brås datainsamling ännu inte hunnit implementeras.

I metodstödet beskrivs vilka initiala utredningsåtgärder som blir aktuella, uppdelat på när anmälningar inkommit genom externa anmälare respektive när uppgifter om brott uppstått genom polisens eget arbete. När anmälan inkommit från målsägaren eller någon i målsägarens närhet är den första åtgärden ett förhör för att utreda omständigheterna kring brottet. I samband

med det ska bevisning säkras från målsägarens lagringsmedier, så att den misstänkte kan identifieras och kopplas till brottet.

När uppgifterna framkommit genom så kallad bakspårning blir den första åtgärden istället att ta kontakt med målsägarens vårdnadshavare och berätta att polisen misstänker att barnet utsatts för brott. I denna typ av ärenden, liksom när brott bakspåras efter uppsökande arbete, är det enligt intervjuer centralt att få en bra relation till målsägaren, så att hen vill medverka i utredningen och är trygg med att berätta om händelser och situationer.

Intervjuade åklagare menar att målsägarens berättelse är det som lägger grunden för utredningen, och om målsägaren inte medverkar blir det betydligt svårare att få grepp om vad som har hänt och att bevisa det. Ofta finns det annan bevisning, och det är i vissa fall möjligt att driva en utredning utan målsägarens medverkan, men förutsättningarna blir betydligt sämre. En åklagare uttrycker det som att nyckeln är att snabbt se till att målsägaren får ett målsägarbiträde förordnat och att det även finns en närvarande och engagerad socialtjänst som stödjer målsägaren. En polisanställd lyfter även vikten av förhørsledare med särskild utbildning i att hålla förhör med barn:

När vi väl har våra barnförhørsledare som börjar prata med den här tjejen, tillsammans med socialtjänsten, öppnar hon sig ofta. Så det ser jag som en framgångsfaktor, att vi har bra utbildade barnförhørsledare, som kan skapa förtroende hos målsägarna så att de verkligen berättar vad som hänt.

Skriftlig bevisning från lagringsmedier central

En viktig komponent i många utredningar av Isöb-brott är identifieringen av personerna, det vill säga den misstänkte gärningspersonen eller målsägaren. Enligt polisens metodstöd krävs det ofta ett flertal olika åtgärder för att nå framgång i identifieringsarbetet. Den utredande polisen kan behöva samverka med bland annat underrättelsetjänsten och externa aktörer, såsom sociala medieplattformar. En intervjuad polisanställd beskriver att det ofta går att få ut användaruppgifter från utländska sociala medieföretag, men att det kan vara svårare att få ut själva innehållet i kommunikationen.

Inför förhör med en identifierad misstänkt kan det bli aktuellt med husrannsakan och frihetsberövande. Detta för att polisen ska kunna säkra bevisning från framför allt lagringsmedier. En åklagare beskriver hur man vid genomgången av lagringsmedier söker bevisning för respektive rekvisit; har det förekommit sexuella handlingar, har de sexuella handlingarna varit

villkorade mot ersättning och har misstänkt haft kännedom eller varit oaktsam i förhållande till målsägarens ålder?

Både intervjuade polisanställda och åklagare menar att det ibland kan vara svårare att bevisa ersättningen när den varit i form av till exempel alkohol, cigaretter eller andra droger, än vid ekonomisk ersättning. Men ofta finns det ändå någonting som kan användas, till exempel ett foto eller skriftligt meddelande till en kompis, och som i kombination med andra bevis och målsägarens berättelse blir tillräckligt för åtal och fällande dom.

Kompetensen fullgod när det gäller utredningsarbete

Som framkommit ovan kan det råda brist på personal inom de utredningsgrupper som ansvarar för sexköpsbrott mot barn. Men den personal som trots allt finns – både i Isöb-grupperna och i de övriga – har en god kompetens för att utreda sexköpsbrott mot barn, enligt flera intervjuade polisanställda. Två kompetenser anses särskilt viktiga, nämligen barnförhållningsledare och personer med relevant it-kompetens. Dessa kompetenser finns också som regel i de aktuella grupperna, enligt intervjupersonerna. En polisanställd i en Isöb-grupp kommenterar det på följande sätt:

Alltså det finns ingen specifik utbildning för just det brottet, utan det är väl allmänt ... På Isöb då så är man ju utredare, barnförhållningsledare, granskare, så jag kan väl tycka att kompetensen finns, absolut. [...] Men att hålla ett sånt förhör är ju egentligen ingen skillnad mot att möta en annan målsägande som blivit utsatt för någon annan typ av sexualbrott så jag tycker nog att kompetensen finns i regionen, absolut.

Flera intervjupersoner inom polisen vittnar dock om att det är svårt att få tag på rätt utbildad personal. Den personal som anställs kan ta lång tid att lära upp. Det har också generellt inom polisen funnits mycket få utbildningar inom Isöb-området. Under 2021 anordnades endast en utbildning för Isöb-brotten, enligt Riksrevisionens granskning (2021). Enligt granskningen och Brås intervjumaterial har polisens HR-avdelning under flera år brustit när det gäller att ta fram relevanta Isöb-utbildningar. Utbildningar för barnförhållningsledare har dock funnits.

Förebyggande och förhindrande arbete

Genom polisens uppsökande arbete upptäcks sexköpsbrott som begåtts mot barn, men syftet är att i första hand förhindra och förebygga att barn ska utsättas för sådana brott. När vi i detta avsnitt nu tar upp

brottsförebyggande arbete mot sexköpsbrott avses dock arbete i ett tidigare skede, innan polisen fått kontakt med ett barn.

Sådant brottsförebyggande arbete har vi inte haft möjlighet att studera i detalj inom ramen för denna rapport, men enligt Riksrevisionens granskning pågår inte något enhetligt sådant brottsförebyggande arbete inom polisen i dag (2021). Vissa lokala poliser som möter barn och unga, på några håll i landet, arbetar med att berätta om vad lagen säger och hur man kan agera om man utsätts för sexuella övergrepp. Arbetet skulle dock kunna spridas och öka i omfattning, menar Riksrevisionen. Ett annat sätt att arbeta brottsförebyggande, som tas upp av en intervjuperson inom polisen, är så kallad patrullering på internet. I Norge har exempelvis samtliga 12 polisdistrikt så kallade nätpatruller, som befinner sig på sociala medieplattformar såsom Facebook, Snapchat och TikTok, bland annat i syfte att förebygga och öka medvetenheten om internetrelaterade sexualbrott mot barn (Sylwander och Vervik, 2018; Polistidningen 2021).

Skälen till att polisen i Sverige inte arbetar på detta sätt är, enligt Riksrevisionen, resursbrist, ovana och avsaknad av riktlinjer. Riksrevisionen menar därför att Polismyndigheten behöver utveckla, utbilda och sprida kunskapen om hur man inom polisen kan arbeta med att förebygga och upptäcka sexköpsbrott mot barn (2021). När föreliggande rapport skrivs har ett pilotprojekt med internetpatrullering nyligen startats av polisens Utvecklingscentrum Nord, som är det av Noas utvecklingscentrum som arbetar med utveckling av brottsförebyggande arbete.

Människohandel och koppleri sällan aktuellt

I Brås uppdrag från regeringen, som berör både vuxna och barn i kontexten köp av sexuella handlingar, finns en frågeställning om hur sexköpsbrott går att relatera till människohandel, människoexploatering och koppleriverksamhet. Frågan är högrelevant för att förstå rättsväsendets arbete mot brottet köp av sexuell tjänst (6 kap. 11 § BrB) (Brå 2022). När det handlar om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är kopplingen inte lika tydlig. Bland annat ska sexköpsbrott mot barn, som tidigare nämnts i detta kapitel, formellt utredas på de regionala Isöb-grupperna, och inte av människohandelsgrupperna. Flera intervjupersoner menar också att det sällan finns bakomliggande brottslighet och nätverk, när det gäller sexköpsbrott mot barn. En intervjuad polisanställd uttrycker det:

Jag vill understryka att tittar vi på barn och ungdomar så är det den svenska gruppen och den är inte styrd av hallickar och människohandlare. Det finns undantag, men de absolut flesta drivs av ett dåligt mående, av ett självskadebeteende.

Samma intervjuperson menar att de internationella människohandelnätverken inte använder personer under 18 år i sin verksamhet, på grund av att lagstiftningen är strängare vid människohandel med brottsoffer under 18 år. För att döma någon för människohandel (4 kap. 1 § BrB) mot någon under 18 år krävs endast att brottsoffret rekryterats, transporterats eller inhysts med syftet att exploateras sexuellt, medan det för motsvarande brott mot vuxna även krävs att det genomförts med otillbörliga medel (se bilaga 2 för hela lagtexten). Juridiskt finns det utrymme att tillämpa människohandelslagstiftningen även vid nationell människohandel, det vill säga som alternativ till koppleri, när brottsoffer under 18 år rekryteras till prostitution av till exempel en pojkvän. Det görs dock endast i väldigt begränsad utsträckning (Johansson 2021).

I kapitel 3 redovisas i vilken mån det, i de studerade ärendena, finns dokumenterade samband med människohandel, människoexploatering och koppleri.

Åklagarnas organisation

Vid utredningar av sexualbrott mot barn leds förundersökningen alltid av en åklagare, medan polisen endast genomför det operativa utredningsarbetet. Det innebär i praktiken en nära samverkan, där åklagaren fattar beslut och ger direktiv om utredningsåtgärder, som sedan genomförs av polisen.

Hos Åklagarmyndigheten utreds utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling på någon av de 32 allmänna kammarna. När förundersökningar gällande sexköpsbrott mot barn är samordnade med människohandels- eller koppleribrott, kan utredningen också ledas av Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet (RIO), en av fyra nationella åklagarkammare.

Den interna organisationen bestäms av respektive kammare

Åklagarmyndigheten har som ambition att alla allmänna kammare ska kunna hantera alla typer av ärenden (Riksrevisionen 2021) och varje kammare är fri att själv besluta om den interna organisationen och arbetsordningen.

Av de fyra åklagare med erfarenhet av sexköpsbrott mot barn som Brå intervjuat, arbetar två specifikt med barn- och ungdomsärenden, en med ungdomsärenden¹⁸ och grova brott, och en med Isöb-brott och grova brott. Av intervjumaterialet som helhet framgår det att sexköpsbrott mot barn i regel lottas på åklagare som har särskild kompetens för brott mot barn och unga eller sexualbrott. Det kan både handla om att det på mindre kammare finns specifika åklagare med kompetens och erfarenhet att utreda dessa brottstyper, medan större kammare har särskilda arbetsgrupper som är inriktade på brott mot barn och ungdomar eller sexualbrott.

Uppfattningar om åklagarnas kompetens skiljer sig åt

Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är emellertid en relativt ovanlig brottsrubricering även för åklagarna, och intervjupersonernas uppfattning om åklagarnas kunskap och kompetens skiljer sig åt. Medan flera intervjuade åklagare med erfarenhet av brottet upplever den generella kompetensen inom Åklagarmyndigheten som relativt hög, uttrycker två polisanställda som arbetar specifikt med internetrelaterad brottslighet att kompetensen skiftar. En polisanställd säger till exempel att ”det är inte alltid säkert att åklagarna har kompetens när det gäller sexualbrott mot barn. På åklagarsidan finns också stora kunskapsluckor när det gäller Isöb-brott”.

Barnrättsorganisationen ECPAT Sverige gav 2018 en forskare i uppdrag att utreda kunskapsnivån hos Åklagarmyndigheten, åklagarkamrarna och de enskilda åklagarna, vad gäller internetrelaterade sexualbrott mot barn. I en rapport konstaterar ECPAT Sverige (2018) att utredningen visat att den samlade kunskapen inom Åklagarmyndigheten är omfattande och snabbt växande, men att den inte är jämnt spridd i organisationen utan centraliserad till RIO och de större åklagarkamrarna

Brås analys av intervjumaterialet är att de skilda uppfattningarna om åklagarnas kompetens delvis kan förklaras med att kamrarnas inre organisation och kapacitet skiftar, och att mindre kammare sällan har möjlighet att fördela ansvaret för olika brottstyper på särskilda arbetsgrupper (jfr ECPAT Sverige 2018). Eftersom utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är ett brott som ofta kommer till polisens kännedom i samband med andra utredningar, förekommer det även, enligt en

¹⁸ Barn-och ungdomsärenden kan innefatta både brott riktade mot och brott begångna av barn och ungdomar.

intervjuperson, att brottet helt enkelt "gratis-lottas" på den åklagare som leder den ursprungliga utredningen.

3. Genomgång av ärenden

Detta kapitel innehåller resultat från ärendestudien, det vill säga Brås genomgång av 69 ärenden med anmälda köp av sexuell handling av barn. Beskrivningarna omfattar dels vilka som förekommer som målsägare respektive misstänkta gärningspersoner i de anmälda ärendena och vad som karaktäriserar brotten, dels de utredande myndigheternas arbete med brotten och vad som hänt med ärendena genom rättskedjan.

Anmälda sexköpsbrott mot barn ingår ofta i komplexa utredningar

De 69 ärendena i studien innehåller i stor utsträckning ett flertal anmälda brott. I drygt 70 procent av ärendena i materialet förekommer fler än en brottsrubricering. I regel handlar det om att en person misstänks för upprepade brott mot en och samma målsägare, till exempel genom upprepade träffar med sexuella handlingar mot ersättning eller att den misstänkte filmat eller fotograferat barnet i samband med träffen alternativt påverkat målsägaren att fotografera sig själv och skicka bilder. Som framkommer i kapitel 5 finns det också ett flertal ärenden som även innehåller misstänkta våldtäkter.

Komplexiteten framgår även av hur ärenden samordnats i åklagarnas handläggning.¹⁹ Av samtliga ärenden i materialet har drygt hälften samordnats med minst ett annat polisärende i åklagarens ärendehantering, och ofta rör det sig om ett stort antal brott i åklagarens samordnade ärende. De vanligaste brotten, utöver ytterligare köp av sexuell handling av barn, är utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell tjänst och barnpornografibrott, det vill säga bland annat andra Isöb-brott. När flera polisärenden samordnats i åklagarens hantering har det i regel berott på att flera olika män misstänkts för brott mot en och samma målsägare eller att en och samma man misstänkts för brott mot flera olika målsägare.

¹⁹ Trots att det är åklagaren som är förundersökningsledare, är det polisens ärendehantering och ärendenummer/diarienummer som gäller under förundersökningen. I åklagarens hantering kan dock flera polisärenden samordnas under ett och samma åklagarärende. Exakt vad som styr åklagarens samordning framgår inte alltid tydligt av materialet. Det kan vara att det är en och samma målsägare och olika misstänkta eller en misstänkt och flera målsägare. Men det förekommer också större härvor, med flera misstänkta och flera målsägare, där det inte är tydligt hur brotten relaterar till varandra.

Ytterligare en aspekt av komplexiteten i de omständigheter som omger brotten och ärendena är att det, såväl i polisanmälan som under utredningen och i åtalen, förekommer omrubriceringar och alternativa yrkanden.

Samtliga misstänkta gärningspersoner är män

I de flesta ärendena (61 av 69) finns det en identifierad misstänkt gärningsperson. I ytterligare tre ärenden finns det tillräckliga uppgifter om den oidentifierade person som begått det misstänkta brottet för att vissa uppgifter ska kunna kodalas. Sammantaget omfattar materialet 57 unika misstänkta gärningspersoner, varav några återkommer i flera ärenden. Redovisningarna nedan bygger på ärenden och inte på individer, vilket innebär att en och samma misstänkta gärningsperson kan räknas flera gånger.

I samtliga ärenden där det finns tillräckligt säkra uppgifter är den misstänkta köparen en man. Medianåldern är 34 år. Den yngsta är 17 år och den äldsta 76. I båda dessa ärenden rör det sig om försöksbrott. Det finns dock även ärenden med misstänkta under 20 år där det är fråga om fullbordade brott.

Tabell 3. Ärendenas fördelning utifrån de misstänkta ålder, kön, medborgarskap, nationell bakgrund, sysselsättning, familjesituation och tidigare lagföringar. Centralmått och andelar. (n=58–64)

Ålder	Medelvärde	35 år	n=58
	Median	34 år	
Kön	Män	100 %	n=64
Medborgarskap	Svenskt	90 %	n=58
	Utländskt	10 %	
Nationell bakgrund²⁰	Svensk	69 %	n=58
	Utländsk	31 %	
Sysselsättning	Förvärvsarbetande	64 %	n=58
	Icke förvärvsarbetande	36 %	
Familjesituation	Gift eller sambo	12 %	n=58
	Ensamstående	71 %	
	Hemmaboende	17 %	
Tidigare lagföring (de tio senaste åren)²¹		47 %	n=59

²⁰ Till personer med utländsk bakgrund räknas personer födda utomlands eller vars båda föräldrar är födda utomlands.

²¹ Andelen misstänkta gärningsmän med tidigare lagföringar är större än vad som framgår av Brås officiella statistik om tidigare belastning bland personer som är lagförda för köp av sexuell handling av barn. Detta förklaras i första hand av att populationerna skiljer sig åt. Här är enheten dels *ärenden* och inte personer, dels

I nio av tio ärenden är den misstänkta gärningsmannen svensk medborgare och i 69 procent av ärendena har han också svensk bakgrund. Den misstänkta gärningsmannen har alltså utländsk bakgrund i 31 procent av ärendena. Andelen med utländsk bakgrund bland män över 15 år i befolkningen i stort var 26 procent år 2019 (SCB). Drygt två tredjedelar av de misstänkta gärningsmännen i ärendena är ensamstående, vilket är högre än bland män i allmänhet. I övrigt är det några fler som delar hushåll med sina föräldrar än som är gifta eller lever i ett samboförhållande. Cirka två tredjedelar av gruppen var förvärvsarbetande 2019.

I knappt hälften av ärendena har den misstänkte en tidigare lagföring från de senaste tio åren. Vanligast är lagföringar för trafikbrott. I elva ärenden har den misstänkte någon gång tidigare lagförts för sexualbrott; i fem av dessa rör det sig om en tidigare lagföring för köp av sexuell handling av barn (två misstänkta gärningsmän) och i fyra ärenden om köp av sexuell tjänst. I fem ärenden har den misstänkte tidigare lagförts för barnpornografibrott (två misstänkta gärningsmän).

Medelåldern bland målsägarna är 15 år

I materialet förekommer totalt 52 målsägare, fördelade på 67 ärenden. I två av ärendena är målsägaren inte identifierad. Nio målsägare återkommer i fler än ett ärende. Precis som för de misstänkta gärningsmännen bygger redovisningen på ärenden och inte individer.

I 82 procent av de studerade ärendena är målsägarna flickor, och i de övriga ärendena pojkar (se tabell 4).²² Medelåldern bland målsägarna är 15 år. Målsägaren var 14 år eller yngre vid tidpunkten för brottet i 15 av de 67 ärendena, och i fem av dessa fall var målsägarna pojkar. Det yngsta barn som förekommer som målsägare i studien är under tio år. I flera av ärendena med målsägare under 15 år förekommer även andra brottsrubriceringar avseende samma målsägare som omfattar brott mot barn under 15 år. Att polisen använder flera brottsrubriceringar beror bland annat på att det i inledningen av en utredning kan vara svårt att få en bild av händelsen och

ärenden med *misstänkta* personer och inte med lagförda personer. Dessutom utgör ärendena i materialet ett litet urval, där uppmätta värden kan skilja sig åt från den totala populationen (vilket gäller för samtliga uppmätta värden).

²² Kön är i samtliga ärenden kodat utifrån namn samt hur personen beskrivits i utredningen, inga kontroller har gjorts mot personnummer och juridiskt kön. Det går alltså inte att utesluta att någon av målsägarna är transperson.

vilken bevisning som finns. Bland ärenden med målsägare under 15 år förekommer även ett flertal försöksbrott där den misstänkte under varierande omständigheter kommit med förslag till barnen om sexuella handlingar mot ersättning.

Tabell 4. Ärendenas fördelning avseende målsägarnas ålder, kön, boendeland, medborgarskap och nationell bakgrund. Centralmått och andelar. (n=47–67)

Ålder	Medelvärde	15 år	n=60
	Median	15 år	
Kön	Flickor	82 %	n=67
	Pojkar	18 %	
Boendeland	Sverige	97 %	n=66
	Utomlands	3 %	
Medborgarskap	Svenskt	96 %	n=47
	Utländskt	4 %	
Nationell bakgrund	Svensk	77 %	n=47
	Utländsk	23 %	

I samtliga ärenden utom två är målsägaren fast boende i Sverige. Uppgifter om målsägarnas medborgarskap och nationella bakgrund är hämtade från register och finns endast för en del av målsägarna. Bland dessa har målsägaren svenskt medborgarskap i samtliga ärenden utom två, 77 procent är födda i Sverige med minst en inrikesfödd förälder och 23 procent har utländsk bakgrund, det vill säga är födda utomlands eller födda i Sverige med föräldrar födda utomlands. Andelen personer med utländsk bakgrund skiljer sig inte signifikant från motsvarande åldersgrupp i befolkningen i stort (SCB).

Många målsägare befinner sig i en väldigt utsatt situation

I linje med vad som framkommit i tidigare studier, finns det i många ärenden dokumentation som tyder på att målsägaren på olika sätt mår dåligt och befinner sig i en mycket svår och påfrestande situation – både i och med sin brottsutsatthet och i livet i övrigt.

I över hälften av ärendena framgår av förhör med målsägare, vårdnadshavare eller andra vittnen, eller av annan dokumentation, att målsägaren mår

psykiskt dåligt.²³ I de flesta fall avser beskrivningarna målsägarens mående och omständigheter före utsattheten för det aktuella brottet. Det handlar ofta om depressioner, ångest och självskadebeteende. Det finns också ärenden med vittnesuppgifter om tidigare självmordsförsök, och i flera fall finns det uppgifter om pågående kontakter med barn- och ungdomspsykiatri. I några ärenden beskrivs ett dåligt psykiskt mående som i första hand en konsekvens av det aktuella övergreppet. Bland annat uppger en målsägare i förhör att hon fått en panikångestattack på grund av den misstänkta gärningsmannens hot om att sprida hennes sexuella bilder och filmer. I ett flertal ärenden framgår även att målsägaren har problem med missbruk av alkohol, narkotika eller tabletter.

Ytterligare en aspekt som kan bidra till bilden av en målsägares situation är hens boende- och familjesituation. I en knapp tredjedel av ärendena (22 ärenden, fördelade på 14 enskilda målsägare)²⁴ framgår det av materialet att målsägaren vid något tillfälle har varit placerad i ett familjehem, i ett jourhem eller vid en institution.²⁵ Placeringen kan ha varit aktuell vid tiden för det pågående brottet eller blivit aktuell först därefter.

Förskjutning av barnets gränser

Vid köp av sexuell handling av barn/utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling ägnar sig gärningspersonen i någon mån alltid åt manipulation och förskjutning av barnens gränser. Det varierar dock i vilken grad och på vilket sätt. Det varierar också hur utförlig dokumentationen är i utredningsmaterialet, och någon definition av gränsförskjutning låter sig därför inte göras tillräckligt väl i det här sammanhanget. Någon uppskattning av andelen ärenden där det skett manipulation eller förskjutning kommer därmed heller inte att göras. Däremot kan olika exempel på situationer ge en bild av hur förskjutningen kan gå till.

²³ Vid kodningen har uppgifter om psykisk ohälsa kodats utifrån förhörsuppgifter eller utdrag från chatthistorik där psykisk ohälsa nämns. Det är därmed inte uppgifter som dokumenterats strukturerat i utredningsmaterialet, och det finns med stor sannolikhet ett dåligt psykiskt mående hos målsägaren i fler ärenden än där det är dokumenterat i materialet.

²⁴ Uppgifterna är en sammanvägning av registerdata om heldygnsinsatser från Socialstyrelsens register över insatser för barn och unga och information som framkommer av ärendestudiens material.

²⁵ Ett *familjehem* är ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran, och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt. Ett *jourhem* är ett enskilt hem som vid upprepade tillfällen tar emot olika barn under en begränsad vårdtid.

I flera ärenden framgår det av förhör eller av utskrivna chattar att gärningsmannen har visat omsorg och omtanke på ett manipulerande sätt. I ett exempel är gärningsmannen väldigt trevlig, uppmuntrande och ömsint när kontakten inleds, och målsägaren får bland annat många komplimanger. De träffas och har sex mot ersättning vid ett tillfälle och efter det vill gärningsmannen bland annat ha ett videosamtal med målsägaren där hon ska visa sin kropp medan han onanerar. Målsägaren är tydlig med att hon inte vill men gärningsmannen tjarar. För att få sin vilja igenom hotar gärningsmannen med att skicka tidigare filmer till målsägarens föräldrar. Hot om spridning av tidigare tagna bilder för att tvinga målsägaren att göra saker förekommer även i andra ärenden med andra misstänkta och andra målsägare.

I några ärenden framgår också att målsägarnas gränser förskjuts genom en gradvis normalisering. I ett ärende inleddes övergreppen med att gärningsmannen fick målsägaren att låta sig masseras mot ersättning, vid senare träffar blev massagen mer sexuell och så småningom handlade det om oral- och analsex.

En tolkning som Brå gör av flertalet ärenden är att barnen visserligen varit medvetna om att det från gärningsmannens håll funnits förväntningar på sexuella handlingar, men att de själva inte varit säkra på att de skulle gå med på det, och att de upplevt att de haft kontroll och möjlighet att säga nej. När träffen sedan väl inletts har de blivit mer eller mindre överrumplade eller rädda, inte klarat av att sätta gränser och då gått med på saker de inte velat. I några fall är det också tydligt att målsägarna ställt upp på saker de egentligen inte velat, eftersom de befunnit sig i ett beroendeförhållande eller i tacksamhetsskuld till gärningsmannen.

Det finns också flera exempel på målsägare vars gränser redan suddats ut eller förskjutits av tidigare gärningsmän. En målsägare beskriver i förhör att hon inte längre vet vad som är hennes egen vilja och vad som är andras. En annan flicka menar att hon inte sätter några gränser och låter männen bestämma både pris och vad de ska göra med henne, hon bryr sig inte och det handlar inte om pengar.

Karaktären på ärendena varierar

För att det ska vara möjligt att beskriva karaktären på de 69 ärendena i materialet, såsom hur köpen initieras och genomförs, har de delats in i olika

kategorier. I hög grad är kategorierna uteslutande, men det förekommer några enstaka ärenden som passar in under flera kategorier; det finns exempelvis ärenden med koppling till sugardejting som också är försöksbrott.

Ärenden med koppling till sugardejting

I rapportens inledande kapitel beskrivs fenomenet sugardejting, baserat på forskning och annan litteratur. Inför analysen av ärendena i ärendestudien har vi valt att utgå från en bred och öppen definition, för att kunna fånga upp samtliga ärenden med någon form av koppling till sugardejting.

Definitionen omfattar sålunda

- ärenden där träffarna utöver sexuella handlingar även omfattat annat umgänge, av romantisk karaktär eller av dejtingkaraktär (till exempel restaurangbesök, hotellövernattning eller liknande)
- ärenden där parterna planerat träffar av sådan karaktär
- ärenden där åtminstone någon av parterna uttryckt en förväntan om att träffarna ska innehålla någonting liknande
- ärenden där parterna använt begrepp som sugardejting, sugardaddy eller sugarbabe
- ärenden där kontakt mellan parterna förmedlats via en sugardejtingsida, oavsett karaktären på de faktiska träffarna.

Sammantaget är det ungefär en tredjedel av alla ärenden som enligt definitionen har en koppling till sugardejting (22 ärenden). Den samlade bilden av dessa ärenden är att de innehåller helt andra typer av kontakter, träffar och relationer än det ”glamorösa och ömsesidiga utbyte” som beskrivs av bland annat sugardejtingsidorna själva. Det är också viktigt att komma ihåg att samtliga ärenden rör barn under 18 år.

I ett par ärenden är målsägarna pojkar och i övriga flickor.

Kontakten har i de flesta fall skett via en sugardejtingsida

I de flesta av dessa ärenden har kontakten mellan den misstänkte gärningsmannen och målsägaren skett via en så kallad sugardejtingsida. I övriga ärenden som bedöms ha koppling till sugardejting har kontakt

uppstått antingen via någon annan form av dejtingsida, via sociala medier eller genom att misstänkt och målsägare känt till varandra sedan tidigare.

I några ärenden har det i träffarna förekommit umgänge av dejtingkaraktär, till exempel hotellvistelser och middagar. I dessa ärenden uttrycker även den misstänkte gärningsmannen i den kommunikation som föregår träffarna att han är ute efter en långvarig relation och i ett exempel menar såväl målsägaren som den misstänkte i kommunikationen som föregår en första träff att den syftar till att de ska få lära känna varandra och se om de båda är intresserade av någonting mer. I några ärenden rör det sig också om relativt långa relationer, över ett års tid, med ett stort antal träffar.

Målsägarnas beskrivningar av relationerna ger dock inte intryck av att det i praktiken handlat om någonting annat än ersättning för sexuella handlingar. En målsägare beskriver i förhör att hon när hon gick in i sugardejting haft bilden av att det skulle handla om dejter med bio och kanske resor. Men att relationen till hennes "sugardaddy" blev någonting helt annat. Hon har vid varje tillfälle träffat mannen på morgonen innan skolan och han har alltid krävt analsex. Vid flera tillfällen har det förekommit handlingar som framstår som mycket allvarliga övergrepp. När förhör hålls med målsägaren, ett par år efter det senaste övergreppet, beskriver hon att hon först nu förstår att gärningsmannen manipulerade henne och fick henne att acceptera saker som hon inte ville.

Det finns även ett antal ärenden som kan kopplas till sugardejting i stort sett enbart på grund av att kontakten skett via en sugardejtingsida. Alltså ärenden, där det enligt utredningsmaterialet i stort sett inte förekommit några dejtingliknande inslag utöver sexuella handlingar. I några fall har träffarna föregåtts av relativt långa perioder av chattande med innehåll som skapar en känsla av romantik och ömsesidighet. De faktiska träffarna har dock varit korta möten som enbart bestått av sexuella handlingar mot ersättning.

I alla ärenden har det förekommit ekonomisk ersättning, summan varierar dock stort. De ärenden där träffarna innehållit dejtinginslag är de med högst ersättning, upp till 4 000 kronor per träff. I dessa ärenden har träffarna också pågått under betydligt längre tid än i övriga ärenden. I ett annat exempel där kontakt tagits via en sugardejtingsida har målsägaren fått 300 kronor för att utföra oralsex på en man i hans bil. I ett fåtal ärenden förekommer även presenter.

I flera ärenden framgår det av ärendets samordning i åklagarled och brottmålsprocess eller i utredningsmaterialet att gärningsmannen utnyttjat fler barn än flickan eller pojken i det aktuella ärendet. Övriga brott som ingår i de samordnade ärendena är ytterligare köp av sexuell handling av barn, köp av sexuell tjänst, våldtäkt, våldtäkt mot barn och utnyttjande av barn för sexuell posering. På samma sätt framkommer det att flera av de aktuella målsägarna förekommer i ytterligare ärenden utanför materialet.

Köp av sexuell handling av barn via så kallade eskortsidor

I Brås rapport om köp av sexuell tjänst framgår att den vanligaste arenan för kontakt med vuxna för sexuella handlingar mot ersättning är så kallade eskortsidor (Brå 2022).

Detta är dock ovanligt i ärenden som gäller köp av sexuell handling av barn. I endast sex av studiens ärenden har kontakt uppstått via en eskortsida och på dessa sex ärenden är det totalt endast två olika flickor som är aktuella som målsägare. I samtliga fall är det en och samma webbplats som är aktuell. Det är en webbplats med annonser för träffar med sex mot ersättning, men även andra företrädesvis digitala sexuella tjänster, till exempel bilder, filmer, sexchattar och så kallade cam shows (det vill säga handlingar, ofta i realtid, framför en webbkamera). Plats, tid och tjänst har avhandlats via skriftliga meddelanden och träffarna har skett antingen hemma hos gärningsmannen eller i gärningsmannens bil. Ersättningen har i alla ärendena varit ekonomisk och varierat mellan 500 kronor och 3 000 kronor.

Ersättning i form av alkohol, narkotika och tobak

I tolv ärenden består ersättningen i första hand av alkohol, narkotika eller tobak. I ytterligare sju ärenden har det utöver pengar även förekommit alkohol, narkotika eller tobak som en del av ersättningen. I regel har målsägare och gärningsman i de här ärendena fått kontakt och bestämt möte via sociala medier. Kontakten kan vara ny, med syfte just att få till den aktuella träffen, men det finns också ärenden där personerna har ingått i varandras nätverk på sociala medier redan före den aktuella kontakten, och antingen känner varandra eller är bekanta sedan tidigare. Det finns också exempel där kontakten har inletts i den fysiska miljön.

I flera ärenden är en kompis till målsägaren också inblandad i ärendet. Det kan till exempel vara en kompis som drivit på för att de tillsammans ska få tillgång till alkohol eller som av andra anledningar förmedlat kontakten. I ett

par ärenden vittnar målsägaren i förhör om att hon känt sig pressad av kompisar. Det finns både ärenden där den misstänkte gärningsmannen tagit kontakt med målsägaren med förslag om sexuella handlingar mot ersättning och ärenden där målsägaren eller målsägarens kompis initierat kontakt för att få tag på alkohol eller andra droger. Det samlade värdet av ersättningen är i många fall väldigt lågt. Det kan vara en flaska sprit, ett paket cigaretter och i något fall bara en enstaka cigarett. I flera ärenden uppger målsägaren att hon inte hade trott att någonting verkligen skulle hända och att hon inte förstår varför hon gick med på det. Träffarna har ägt rum antingen hemma hos den misstänkta gärningsmannen, utomhus, i en bil eller i någon offentlig lokal.

Bland de ärenden där ersättningen i första hand består av alkohol, tobak eller narkotika är flera av de misstänkta gärningsmännen förhållandevis unga, och ålderskillnaden mellan målsägare och gärningsman är oftast mindre än i övriga ärenden. I fyra ärenden var den misstänkte gärningsmannen under 20 år, och i ytterligare tre ärenden var den misstänkta gärningspersonen under 25 år. Målsägarna var i de flesta ärenden 15 år vid tiden för brottet, och i några fall var målsägaren yngre. Ett fåtal av målsägarna är pojkar, resten är flickor.

En knapp tredjedel av ärendena gäller försöksbrott

En knapp tredjedel av ärendena (21 ärenden) har kategoriserats som försöksbrott.²⁶ Bland försöksbrotten förekommer ett flertal händelser där målsägaren upplevt ett förslag om sexuella handlingar mot ersättning som ett ofredande eller kränkning.²⁷ Kontakt har skett antingen digitalt, via sociala medier eller datorspel, eller genom att en eller flera män närmat sig barnet eller barnen fysiskt. I tre ärenden med en och samma misstänkta gärningsman har mannen kontaktat flickorna via sociala medier och erbjudit dem 10 000–20 000 kronor som ersättning för sexuella handlingar. Målsägarna har inte haft någon fortsatt kontakt med mannen, men två av dem uppger i förhör med polisen att de vet vem han är och att det finns

²⁶ Kategoriseringen baseras främst på polisens rubricering, men därutöver har ytterligare några ärenden kategoriserats som försöksbrott. Det gäller ärenden där en misstänkt gärningsman tagit kontakt med barn, men barnet direkt avbrutit kontakten och det är uppenbart att det inte förekommit några träffar eller digitala sexuella handlingar.

²⁷ Jämför med de så kallade orimliga försöken i Brå 2022.

andra unga tjejer i deras stad som efter liknande förslag träffat mannen och haft sex med honom.

Det finns också ett flertal ärenden med försöksbrott där andra omständigheter gjort att brotten inte fullbordats, till exempel att målsägare och misstänkt kommunicerat via chatt under en period och planerat att träffas, men där det aldrig skett.

Andra typer av ärenden

Tio ärenden har varit svåra att kategorisera, på grund av att informationen i utredningsmaterialet varit väldigt begränsad, eller för att det funnits alltför få ärenden med liknande omständigheter.

I ett par av ärendena har övergrepp enbart skett på distans via internet, utan några försök att även träffas fysiskt. Den misstänkta gärningspersonen har i dessa ärenden fått kontakt med målsägaren genom sociala medier. I tre av de ärenden som inte passar i kategoriseringen är målsägarna pojkar. I ett av dessa är det två pojkar som tillsammans åkt hem till en vuxen man de känner till för att piska honom i utbyte mot en ersättning på 500 kronor. Det finns även ett par ärenden där målsägaren själv menar att sexuella handlingar inte förekommit eller att de sexuella handlingarna inte utförts mot ersättning, vilket därmed innebär att det inte skulle röra sig om just brottet köp av sexuell handling av barn.

Få ärenden med koppling till människohandel och koppleri

Det finns inte någon dokumenterad koppling till brottet människoexploatering, i något av ärendena. Däremot finns det dokumenterade kopplingar till människohandel, i två ärenden. Båda dessa ärenden involverar samma målsägare, en utländsk 17-årig flicka, som via sociala medier rekryterats av en man i Sverige, för att åka till Sverige och sälja sexuella handlingar via sugardejting- och eskortsidor.

Koppling till koppleri förekommer också, i två ärenden. I det första ärendet har en målsägare under 15 år sålt sexuella handlingar via sugardejtingsidor till flera oidentifierade gärningsmän. Enligt hennes egna uppgifter är det hon själv som kommit på idén att sälja sexuella handlingar för att hjälpa sin pojkvän som hade ekonomiska svårigheter. Pojkvännen har sedan varit involverad i att organisera träffarna med gärningsmännen och tagit del av den ekonomiska ersättningen. Han misstänks för grovt koppleri, med

hänvisning till att det inneburit ett hänsynslöst utnyttjande, med tanke på målsägarens låga ålder samt att verksamheten bedrivits i större omfattning och genererat stora summor pengar. Vid tiden för Brås insamling var ärendet fortfarande öppet.²⁸

Det andra ärendet rubriceras koppleri, i både polisutredningen och åklagarens stämningsansökan, vilket dock ändras i domen, till *medhjälp till köp av sexuell handling av barn*. Ärendet handlar om en 16-årig målsägare som tillsammans med en jämnårig kompis kommit i kontakt med gärningsmannen, varpå målsägaren haft samlag med honom i utbyte mot en flaska sprit. Spriten skulle drickas när kompisen fyllde år några dagar senare. Kompisen har varit drivande i kontakten med gärningsmannen, bestämt mötesplats för de sexuella handlingarna och även varit aktiv i valet av alkohol som han skulle köpa åt dem. Tingsrätten gör bedömningen att kompisen har främjat att målsägaren hade en tillfällig sexuell förbindelse, genom att psykiskt påverka målsägaren och underlätta genomförandet av samlaget. Eftersom det varit frågan om ett tillfälle, och därmed inte en verksamhet, anser tingsrätten att rubriceringen ska ändras från koppleri till medhjälp till köp av sexuell handling av barn.

Att det förekommit ytterligare ärenden där jämnåriga kompisar främjat eller underlättat för målsägaren att utföra sexuella handlingar mot ersättning framkommer även i beskrivningarna ovan. Detta verkar dock sällan leda till dokumenterade misstankar eller åtal om koppleribrott. Två intervjuade åklagare med erfarenhet av sexköpsbrott mot barn beskriver också att koppleri sällan aktualiseras vid denna typ av omständigheter, även om det teoretiskt sett uppfyller rekvisiten för koppleribrott. En av dem uttrycker det så här:

Alltså rent juridisk skulle det absolut gå. Kopplerilagen är ju egentligen jättevid, den täcker ju nästan allt möjligt, all form av främjande egentligen, så den är jättevid. Men jag tror att man kanske inte riktigt har tänkt i de banorna.

²⁸ Detta är ett exempel på ett ärende som möjligen hade kunnat utredas som människohandel, med hänvisning till att pojkvännen i viss mån rekryterat den minderåriga målsägaren till prostitutionen, genom att hänsynslöst ha utnyttjat hennes känslomässiga sårbarhet (jfr Johansson 2021 och kapitel 1).

Upptäckt, utredning och lagföring

Över hälften av ärendena har initierats av polisen

Enligt ärendestudien som helhet är det vanligast att polisen får kännedom om brott genom uppgifter som framkommit i det egna utredningsarbetet, så kallad bakspårning. I över hälften av ärendena (37 ärenden) har anmälan om köp av sexuell handling av barn baserats på sådana uppgifter. Bland dessa återfinns de ärenden som uppkommit i och med polisens uppsökande arbete i riskmiljöer, med just syftet att få kontakt med barn som riskerar att utnyttjas genom köp av sexuella handlingar. Det handlar om totalt 13 ärenden, som alla har koppling till sugardejting. I enlighet med den arbetsmetod som beskrivs i kapitel 2, har polisen i de här ärendena i ett första steg identifierat och skapat kontakt med en potentiell målsägare, och i ett andra steg identifierat misstänkta brott och oftast även misstänkta gärningsmän. Utifrån de inblandades skriftliga kommunikation, i till exempel chattar, framträder information om enskilda träffar och ofta även syftet med träffarna och om det förekommit ersättning.

I en knapp tredjedel av ärendena har anmälan föranletts av uppgifter direkt från målsägaren, det vill säga inte inom ramen för en annan utredning. Målsägaren kan ha berättat direkt för polisen, men också för en vårdnadshavare, en kompis, socialtjänsten eller någon annan som sedan tagit informationen vidare. I de ärenden där det anmälda brottet är ett försöksbrott är det vanligare att det är målsägarens egna uppgifter som lett fram till en polisanmälan än bland ärenden med fullbordade brott.

Tabell 5. Antal och andel ärenden där olika aktörer bidragit till att anmälan upprättats. Flera aktörer kan förekomma i samma ärende (n=69).

Aktör som bidragit till kännedom om brott	Antal ärenden	Andel av ärenden
Polisen totalt: Uppsökande metod/annat ingripande/bakspårning	37	54 %
Polisen: Uppsökande metod	13	19 %
Målsägare	21	30 %
Vårdnadshavare	18	26 %
Andra vuxna	12	17 %
Kompis	7	10 %
Socialtjänsten	4	7 %

Av de studerade ärendena framkommer även att polisens arbete för att få kännedom om brott och polisens arbete för att utreda brott går in i varandra.

Bland annat finns det ärenden där målsägaren eller anhöriga först har anmält ett brott och där man genom utredningsarbetet får kännedom om ytterligare brott, till exempel vid analyser av uppgifter i lagringsmedier.

Centralt att identifiera den misstänkte

Centralt i ärendena har varit att identifiera en misstänkt gärningsman, och i vissa ärenden även en målsägare. Identifieringen har gjorts genom en rad olika utredningsåtgärder. Muntliga uppgifter och skriftlig bevisning från telefoner har kontrollerats genom till exempel registerslagningar. Uppgifter från identifieringsarbetet har sedan även utgjort en del av bevisningen, till exempel genom att digitala betalningar visar på att en ersättning förts över, eller genom att kommunikation i chattar visar på att sexuella handlingar mot ersättning har planerats.

I de flesta ärenden där ersättningen för sexuella handlingar består av alkohol, narkotika eller cigaretter är den skriftliga bevisningen relativt begränsad. Polisen har då istället förhört vittnen, till exempel kompisar, vårdnadshavare eller andra vuxna, i större utsträckning än i övriga ärenden.

Förhör med målsägare

Av de 67 ärenden där det funnits en identifierad målsägare har förhör hållits med målsägaren i 59 ärenden. I ett par ärenden är det målsägarens vårdnadshavare som tydligt markerat för polisen att målsägaren inte vill medverka i en utredning. Det har också förekommit att professionella vuxna i målsägarens närhet meddelat att målsägaren mår för dåligt för att delta i ett förhör. I ett annat exempel har målsägaren vägrat medverka med förklaringen att hon "hatar polisen".

I många ärenden där förhör har hållits har målsägaren berättat utförligt och detaljerat om vad som har hänt. I vissa ärenden har målsägaren dock varit fåordig och inte kunnat eller velat minnas enskilda händelser eller berätta om detaljer. I ett ärende där målsägaren först medverkat i utredningen och deltagit i förhör, behövde polisen efter ungefär ett års utredningstid ställa några ytterligare frågor till målsägaren. Då meddelade målsägaren dock att det gått för lång tid, att hon gått vidare och inte längre ville medverka.

Tidigare i rapporten framgår vikten av målsägarbiträden för att få målsägare att medverka. Många av målsägarna befinner sig i en utsatt situation och att medverka i en förundersökning och rättegång kan vara en stor påfrestning.

I drygt 80 procent av de 59 ärenden där målsägarförhör hållits har ett målsägarbiträde närvarat vid minst ett förhör. Av de ärenden där målsägarförhör hållits utan biträde har sex ärenden lagts ner, och i ett av dem går det att knyta nedläggningen till att målsägaren inte velat medverka.

I 18 procent av de ärenden där förhör hållits med målsägaren har förhöret skett på Barnahus.²⁹ Även i ärenden där förhör inte hållits på Barnahus bedömer Brå att förhørsledaren varit van vid att förhöra barn.

Ungefär hälften av alla ärenden har lagts ner

Eftersom utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling/köp av sexuell handling av barn är en brottstyp där förundersökningen ska ledas av åklagare, är det i regel en åklagare som fattar beslut om en förundersökning ska inledas, och om den sedan ska avslutas och sammanställas i ett förundersökningsprotokoll eller läggas ner. Efter det fattar åklagaren beslut i åtalsfrågan för varje brott i förundersökningen. För de brott där åklagaren beslutar om åtal, är det sedan upp till domstolen att avgöra om den misstänkte ska dömas eller frikännas. I tabell 6 nedan redovisas besluten i de studerade ärendena. Förundersökningen har färdigställts i ungefär lika många ärenden som den lagts ner (34 respektive 33 ärenden) och två ärenden är fortfarande öppna.

Tabell 6. Beslut i respektive steg i rättskedjan. Antal ärenden.

Beslut om förundersökning		Beslut i åtalsfrågan		Beslut i domstol	
Förundersökning redovisad	34	Åtal	28	Döms	23
Förundersökning nedlagd	33	Ej åtal	3	Frikänns	0
Öppen förundersökning	2	Uppgift saknas	3	Ej avgjort	5
Summa	69		34		28

Den genomsnittliga tiden,³⁰ från det att polisen fått kännedom om brott och en anmälan upprättats till dess att slutligt beslut om förundersökningen fattats, är 24 veckor. I några ärenden har förundersökningen endast pågått i

²⁹ Barn och unga under 18 år som misstänks ha blivit utsatta för sexuella övergrepp eller andra allvarliga brott kan få komma till Barnahus, där kompetens från rättsväsendet, socialtjänsten och hälso- och sjukvården finns samlad.

³⁰ Den genomsnittliga handläggningstiden redovisas här som median, för att justera bort effekten från extremvärden.

ett fåtal dagar, och alla dessa ärenden har lagts ner. I ett par ärenden med färdigställd förundersökning har utredningen pågått i närmare två år från det att brottet anmälts.

Ärendematerialet är litet, och eventuella slutsatser måste dras med stor försiktighet. Trots det vill Brå redovisa några mönster som framträder i materialet. Ett tydligt mönster är att samtliga ärenden där en misstänkt eller en målsägare förblivit oidentifierad (tio ärenden) har lagts ner. Detsamma gäller för alla ärenden där en identifierad målsägare inte medverkat i förhör eller endast medverkat delvis. Försöksbrotten och de ärenden som inte kunnat kategoriseras utmärker sig genom att två tredjedelar av ärendena har lagts ner. Ett ytterligare mönster gäller de ärenden som initierats av polisen; i dessa ärenden har förundersökningen färdigställts i högre grad än i övriga. Det kan förklaras av att det är ärenden som i de flesta fall har bakspårats, och där det därför i regel finns skriftlig bevisning.

Det är också tydligt att andelen färdigställda förundersökningar är större i de ärenden som utretts på polisens regionala nivå än i ärenden som utretts på polisområdesnivå eller lokalpolisområdesnivå. Vad skillnaden beror på är dock inte självklart, och det finns sannolikt flera olika orsaker. Bland annat är andelen polisinitierade ärenden större bland de ärenden som utretts på regional nivå, medan andelen ärenden som uppdagats genom att någon annan anmält brott är större bland de ärenden som utretts lokalt. Även andelen försöksbrott är större bland de ärenden som utretts lokalt.

I samtliga domstolsavgöranden har den tilltalade dömts

I 28 ärenden har åklagaren fattat beslut om åtal. Det motsvarar 82 procent av de ärenden där förundersökningen färdigställts. Bland de övriga finns tre ärenden där beslutet är ej åtal – i två fall med hänvisning till att försökspunkten inte är nådd och i det tredje för att det saknas tillräckliga bevis på att sexuella handlingar förekommit.

Vid tiden för Brås uttag hade 23 ärenden hunnit avgöras i domstol, och i samtliga blev den tilltalade dömd – i de allra flesta ärendena för köp av sexuell handling av barn. I några ärenden fick domen dock rubriceringen försök till köp av sexuell handling av barn. Det förekommer också i några ärenden att rubriceringen i domen har ändrats från köp av sexuell handling av barn till något annat sexualbrott. De nya rubriceringar som förekommer är grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, sexuellt ofredande och

sexuellt övergrepp mot barn. En stor andel av domarna omfattar även ytterligare brott, både från samma ärende och från andra ärenden.

I några ärenden erkänner den tilltalade delar av händelsen

I fem ärenden har den tilltalade erkänt brottet, och tingsrätten har då inte fört några utvecklade resonemang i domen, utan konstaterar att den tilltalades erkännande får stöd av utredningen.

I flera ärenden förnekar den tilltalade dock händelsen som helhet och menar att det inte har förekommit någon sexuell handling eller någon risk för fullbordad vid försöksbrotten. I sina domskäl hänvisar då tingsrätten bland annat till en trovärdig redogörelse från målsägaren, som det inte finns skäl att ifrågasätta, samt till att redogörelsen liksom åtalet stöds av övriga vittnen och skriftlig bevisning.

I några ärenden medger den tilltalade vissa omständigheter, till exempel att sexuella handlingar har förekommit, men att det inte har varit mot ersättning. I ett ärende hävdar exempelvis den tilltalade att han och målsägaren haft en relation, och att det därför förekommit att han bjudit på alkohol och cigaretter. Målsägaren förnekar relationen och hennes version får även stöd av flera vittnen och tingsrätten väljer att gå på åklagarens linje. I några ärenden medger den tilltalade även att han fört över tillgångar till målsägaren (pengar eller annat) men att det varit gåvor eller ersättning för någonting annat än för de sexuella handlingarna. I ett par ärenden, där det saknas explicit skriftlig bevisning för att ersättningen avsett sexuella handlingar, resonerar tingsrätten särskilt om detta, exempelvis som i följande utdrag ur en dom:

Även om det i chattkonversationen inte förekommer någon uppgift om sex får målsägandens uppgifter stöd av chattkonversationen och de omständigheter som framgår av konversationen. Det framstår nämligen enligt tingsrätten som fullkomligt obegripligt att en mogen man skulle lägga ned tid och pengar för att skaffa biljetter och därutöver betala några tusen kronor för samvaro med en ung tjej under någon dryg timmes tid, om samvaron inte skulle innefatta sexuella aktiviteter.

I sex ärenden hänvisar domstolen till oaktsamhet beträffande målsägarens ålder

I flera ärenden erkänner den tilltalade att det förekommit sexuella handlingar mot ersättning, men förnekar kännedom om att målsägaren varit under 18 år, och menar att han därför inte kan dömas för brottet köp av sexuell

handling av barn. Domstolen kan dock döma en gärningsman för detta brott även när det saknas uppsåt, om han varit oaktsam beträffande målsägarens ålder.

Eftersom den tilltalade fällts i samtliga ärenden finns det i ärendematerialet inte heller något frikännande på grund av avsaknad av uppsåt eller oaktsamhet beträffande målsägarens ålder.³¹ I tre av de ärenden som i domarna rubriceras som köp av sexuell handling av barn eller försök till köp av sexuell handling av barn är dock målsägaren under 15 år. Det innebär att andra straffbestämmelser hade kunnat vara aktuella, till exempel våldtäkt mot barn. I alla dessa tre ärenden är det också klarlagt att den tilltalade känt till eller varit oaktsam beträffande att målsägaren var under 15 år.³² I domarna förs dock inga resonemang om hur de skulle rubriceras, det vill säga om det istället hade varit aktuellt att döma för våldtäkt mot barn eller försök till våldtäkt mot barn.

I sex ärenden med målsägare i åldern 15–17 år bedömer tingsrätten att det inte finns bevis för att den tilltalade känt till att målsägaren varit under 18 år, och dömer därför med hänvisning till oaktsamhet beträffande ålder. Genomgången av domarna i dessa ärenden visar att tingsrätten motiverat gärningspersonens oaktsamhet både utifrån att denne *inte har* vidtagit åtgärder för att kontrollera målsägarens ålder och utifrån att denne *har* vidtagit åtgärder för att kontrollera åldern. Så här motiveras gärningspersonens oaktsamhet i två olika ärenden:

De har inlett relationen på Sugardaters, vilket bara det torde mana till att iakttä försiktighet när det gäller ålder. Tingsrätten kan vidare konstatera att målsägandens utseende inte gör att hon framstår som äldre än sin verkliga ålder. Dessa omständigheter har enligt tingsrätten gett den tilltalade skäl att misstänka att målsäganden inte uppnått 18 års ålder. Vid en samlad bedömning finner tingsrätten **att den tilltalade, då han inte vidtagit några åtgärder för att närmare kontrollera målsägandens ålder, varit oaktsam** i förhållande till att målsäganden var under 18 år.

Det finns inget som tyder på att den tilltalade har varit medveten om att målsäganden var 17 år gammal. Frågan är då om han varit oaktsam till det

³¹ I Brås material finns dock ett ärende där målsägaren är 15 år, men där brottet i utredningen slutligen rubriceras köp av sexuell tjänst på grund av att det saknas uppgifter som visar att den misstänkte känt till eller varit oaktsam beträffande målsägarens låga ålder. I ärendematerialet saknas åklagar- och domstolsbeslut.

³² Två av dessa ärenden ingår i samma dom, som avser en och samma tilltalad.

förhållandet. Tingsrätten beaktar härvid att den tilltalade både i den chattkonversation som föregick umgänget och vid det första tillfället **har frågat om målsägandens ålder [...]** Den tilltalade insåg således risken att hon kunde vara **under 18 år. Han har därför varit medvetet oaktsam** i förhållande till omständigheten att målsäganden var yngre än 18 år.

I ett par ärenden, där den tilltalade erkänner sexuella handlingar mot ersättning men nekar till kännedom om att målsägaren varit under 18 år, finner tingsrätten ändå uppsåt beträffande målsägarens ålder. I det ena fallet baseras bedömningen på dels att målsägaren är trovärdig i sin utsaga om att ha berättat sin ålder för den tilltalade innan de sexuella handlingarna mot ersättning genomfördes, dels på att det finns viss skriftlig bevisning som stödjer målsägarens beskrivning. Även i det andra fallet hänvisar tingsrätten både till målsägarens uppgift om att den tilltalade känt till målsägarens ålder och till skriftlig bevisning. Här är den skriftliga bevisningen dock starkare och hade antagligen kunnat stå för sig själv.

4. Utdömda påföljder vid sexköpsbrott mot barn

I detta kapitel redovisas en genomgång av ärendestudiens utdömda påföljder för köp av sexuell handling av barn, samt hur dessa har motiverats. Dessa ärenden handlar om brott som anmäldes 2019, när straffskalan för köp av sexuell handling av barn var böter eller fängelse i högst två år.

Den 1 januari 2020 skärptes straffskalan till fängelse i högst fyra år. I samband med straffskärpningen ändrades också brottsrubriceringen, från *köp av sexuell handling av barn* till *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*. Brå har därför gjort en kompletterande genomgång av samtliga domar gällande brott som begåtts efter 1 januari 2020. De utdömda påföljderna och motiveringarna i dessa domar redovisas också i kapitlet.

Presumtion mot att döma till fängelsestraff

I och med 2020 års straffskärpning höjdes minimistraffet för sexköpsbrott mot barn från dagsböter till fängelseminimum. Att böter utmönstrats från straffskalan innebär emellertid inte att det per automatik kommer leda till frihetsberövande straff. Vid val av påföljd finns enligt 30 kap. 4 § 1 st. BrB en presumtion mot att döma till fängelsestraff om det finns skäl att välja en lindrigare påföljd, såsom villkorlig dom eller skyddstillsyn. Det finns dock tre skäl som både enskilt och i olika kombinationer talar för att påföljden ska bli fängelse (30 kap. 4 § 2 st. BrB och prop. 1987/88:120).

Det första skälet är att brottet har ett högt straffvärde. Gränsen för när det finns skäl att döma till fängelse brukar i praktiken gå vid ett straffvärde på minst ett års fängelse (prop. 1987/88:120; Ågren 2018, s. 104). Det andra skälet är att brottet har ett så kallat artvärde. Att ett brott har artvärde innebär att brottet är av sådan art att det bör leda till fängelse av allmänpreventiva skäl, såsom att brottsligheten blivit mer utbredd, är svår att förebygga och upptäcka eller utgör ett angrepp på den personliga integriteten. Det är alltså brottets karaktär – dess art – som motiverar ett fängelsestraff, trots att själva straffvärdet för brottet inte är tillräckligt högt för att det i sig ska kunna motivera ett fängelsestraff (Borgeke och Heidenborg 2016; Jareborg och Zila 2017). Artbrott är inget tydligt definierat begrepp och det finns ingen fullständig lista över vilka brottstyper

som alltid kan utgöra artbrott. Att ett specifikt brott anses ha artvärde innebär inte heller att det automatiskt leder till ett fängelsestraff, utan beroende på straffvärdet krävs mer eller mindre ”art” för att det ska bli en fängelsepåföljd (Brå 2021). Det tredje skälet som kan motivera ett fängelsestraff är att gärningspersonen har återfallit i brottslighet.

Frivårdspåföljder vanligast i ärenden från 2019

Av de 69 ärenden från 2019 avseende köp av sexuell handling av barn som ingår i Brås ärendestudie hade totalt 23 ärenden hunnit avgöras i domstol vid tiden för datainsamlingen. Samtliga resulterade i en fällande dom, och i 20 ärenden fick den händelse som inledningsvis rubricerats köp av sexuell handling av barn även denna rubricering i domen. Det är påföljden i dessa 20 ärenden som redovisas i detta avsnitt. I 17 av dem dömdes den tilltalade gärningsmannen för fullbordat brott och i tre ärenden för försöksbrott.

Eftersom vissa ärenden har samordnats i samma brottmål och avkunnats i samma dom, rör det sig om totalt 15 domar, vilka sammantaget har genererat 19 utdömda påföljder, fördelade på 19 olika gärningsmän.³³ Den fortsatta analysen av påföljder kommer dock att göras på ärendenivå (n=20).³⁴

Som beskrivits tidigare i rapporten ingår sexköpsbrott mot barn ofta i komplexa ärenden, som ofta omfattar flera brott och brottstyper. Tabellen nedan visar samtliga utdömda påföljder i de 20 ärendena, fördelat på de brott som omfattas av den utdömda påföljden.

³³ En av domarna avser två olika ärenden med samma åtalade gärningsman, vilket innebär att det dömts ut en samlad påföljd för brotten i de båda ärendena.

³⁴ I ärendestudien ingår endast tingsrättsdomar. Brå gjorde i mars 2022 en kompletterande sökning av överklaganden gällande de elva ärenden där köp av sexuell handling av barn är huvudbrott. I tre ärenden har antalet dagsböter/storleken på dagsboten sänkts av hovrätten. I ett ärende har påföljden ändrats från villkorlig dom med samhällstjänst till villkorlig dom med dagsböter, vilket hovrätten motiverar med att det saknas stöd för att brottet har ett artvärde och att det därför är tillräckligt med dagsböter. I övrigt hade inga påföljder överklagats.

Tabell 7. Antal ärenden fördelat på utdömda påföljder och vilka brott som omfattas av påföljden (n=20).

Brott som omfattas av påföljden	Dagsböter	Frivårds- påföljd ³⁵	Fängelse	Totalt
Ett enskilt köp av sexuell handling av barn	-	3	-	3 (15 %)
Två köp av sexuell handling av barn	-	4	-	4 (20 %)
Tre köp av sexuell handling av barn	-	1	-	1 (5 %)
Köp av sexuell handling av barn (huvudbrott) och minst ett annat brott	2	1	-	3 (15 %)
Köp av sexuell handling av barn (ej huvudbrott) och minst ett annat brott	-	1	8	9 (45 %)
	2 (10 %)	10 (50 %)	8 (40 %)	20 (100 %)

Åtta ärenden avser enbart ett eller flera köp av sexuell handling av barn. I samtliga dessa fall har det blivit en frivårdspåföljd. Övriga 12 ärenden avser köp av sexuell handling av barn och minst ett annat brott. I åtta fall har påföljden blivit fängelse, i två fall en frivårdspåföljd och i två fall dagsböter. I ärenden där det ingår minst ett annat brott framgår sällan straffvärdet för köp av sexuell handling av barn specifikt – framför allt när detta inte är huvudbrottet – utan både straffvärde och påföljd bestäms utifrån den samlade brottsligheten. I det följande beskrivs vilka ärenden som omfattas av de olika påföljderna samt hur påföljderna har motiverats.³⁶

Dagsböter

I två ärenden har påföljden bestämts till dagsböter. Det handlar om ett mål där två olika gärningsmän köpt sexuella handlingar av samma utländska 17-åriga målsägare, som är utsatt för människohandel. Den ena gärningsmannen

³⁵ Totalt nio villkorliga domar och en skyddstillsyn.

³⁶ Domstolarnas påföljdsbestämning är en komplex process i flera steg, där olika omständigheter gällande både gärningen och gärningspersonen beaktas. I vår redovisning av hur de utdömda påföljderna motiverats utgår vi från en förenklad beskrivning av denna process: straffmätning och påföljdsval. Vid straffmätningen bedömer domstolen var ett enskilt brott hamnar på den aktuella straffskalan. Hänsyn tas då till allmänna aspekter, såsom brottets allvar, kränkning, skada och art samt gärningspersonens motiv och avsikter. Även försvårande och förmildrande omständigheter beaktas. Straffmätningen utmynnar alltid i ett visst mått av fängelsestid eller ett visst mått av dagsböter. Därefter, i de fall straffmätningen utmynnar i ett visst mått av fängelsestid, väljer domstolen den för gärningspersonen lämpligaste påföljden (Jareborg och Zila 2017; Ågren 2018).

har dömts till 160 dagsböter för köp av sexuell handling av barn samt för ett fall av köp av sexuell tjänst av en vuxen kvinna. Tingsrätten har vid påföljdsbestämningen beaktat att gärningsmannen sedan tidigare är ostraffad. Han döms för oaktsamhet beträffande att målsägaren varit under 18 år, men det framgår inte om det har beaktats vid straffmätningen. Den andra gärningsmannen döms till 180 dagsböter för köp av sexuell handling av barn och ringa misshandel av samma målsägare.³⁷ I detta fall uttrycker tingsrätten att de tagit hänsyn till att det varit fråga om oaktsamhet och inte uppsåt i åldersfrågan samt att det inte förekommit några försvårande omständigheter i direkt anslutning till sexköpsbrottet. Det förs i domen inga resonemang om brottens eventuella artvärde.

Frivårdspåföljd

Den vanligaste påföljden i ärendestudien är en frivårdspåföljd vilket dömts ut i hälften av de 20 ärendena (det vill säga tio ärenden). Ett av dessa ärenden rör ett försöksbrott. I de övriga nio ärendena har tingsrätten gjort bedömningen att sexköpsbrottet har ett artvärde, vilket innebär en presumtion för fängelse. Straffvärdet i dessa ärenden har emellertid inte ansetts motsvara mer än en eller två månaders fängelse,³⁸ och påföljdsvalet har trots artvärdet landat på en frivårdspåföljd. I nio ärenden har gärningsmannen dömts till villkorlig dom i kombination med dagsböter eller samhällstjänst, och i ett ärende till skyddstillsyn. I två av dessa ärenden omfattar påföljden även andra brott, i det ena (där gärningsmannen dömts för försöksbrott) handlar det om utnyttjande av barn för sexuell posering och barnpornografibrott, och i det andra rör det sig om köp av sexuell tjänst. Övriga sju ärenden omfattar ett eller flera fall av köp av sexuell handling av barn.

Det framgår inte av domarna att försvårande omständigheter har beaktats vid straffmätningen i något av ärendena. I några ärenden har det däremot setts som en förmildrande omständighet att gärningsmannen blivit av med sitt arbete till följd av åtalet. Även andra omständigheter med avseende på gärningsmannens personliga förhållanden – såsom att han lever under ordnade former, inte förekommer i belastningsregistret och inte befaras

³⁷ Det fall av ringa misshandel som gärningsmannen dömdes för inträffade kort efter sexköpsbrottet. Han följde efter målsägaren till ett café för att försöka ta tillbaka pengarna han betalat henne, och det uppstod tumult när han försökte dra ut henne från cafélokalen.

³⁸ I ett ärende anges endast att straffvärdet motsvarar "ett kortare fängelsestraff", och i övriga ärenden anges uttryckligen en eller två månaders fängelse.

återfalla i brottslighet – har påverkat påföljdsvalet i dessa ärenden. I sex av tio ärenden döms gärningsmannen för uppsåt i åldersfrågan, men det framgår inte av domarna huruvida det har beaktats vid straffmätningen.

Fängelse

I samtliga de åtta ärenden (varav två avser försöksbrott) som lett till ett fängelsestraff, är köp av sexuell handling av barn inte huvudbrottet. Påföljderna i ärendena omfattar alltså även andra, grövre brott, såsom våldtäkt, våldtäkt mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, barnpornografibrott och övergrepp i rättssak.

Straffmätningen i dessa åtta ärenden görs utifrån gärningsmannens samlade brottslighet, och i endast ett av dem framgår straffvärdet för det aktuella sexköpsbrottet. Det bedöms i detta ärende uppgå till fängelse i sex månader, men det saknas en särskild motivering till detta. I fem ärenden bedöms den samlade brottsligheten vara av sådan art att det motiverar ett fängelsestraff, men det nämns inget specifikt om sexköpsbrottets eventuella artvärde. I övriga tre ärenden förs inga resonemang om artvärde.

Generella faktorer som beaktas vid straffmätning och påföljdsbestämning i de åtta ärendena är bland annat om gärningsmannen förlorat sitt arbete till följd av åtalet och hur lång tid som förflutit sedan brotten begicks, samt gärningsmannens ålder och tidigare brottslighet. Gemensamt för dessa ärenden är också att samtliga gärningsmän döms för uppsåt gällande att målsägaren är under 18 år.³⁹

Skadestånd

Av det underlag som finns att tillgå framgår det att praxis gällande skadestånd till målsägaren vid köp av sexuell handling av barn är 10 000 kronor i kränkingsersättning vid ett brottstillfälle och 15 000 kronor vid två brottstillfällen.

Försvårande omständigheter beaktas uttryckligen i en dom

I endast ett ärende framgår det av domen att tingsrätten beaktat försvårande omständigheter gällande sexköpsbrottet, nämligen att gärningsmannen utnyttjat målsägarens låga ålder och psykiska funktionsnedsättning. I detta ärende dömdes gärningsmannen till fängelse i två år och sex månader för

³⁹ Målsägarna är dock även under 15 år i tre av ärendena. Två av de tre ärendena rör försöksbrott.

våldtäkt och två fall av köp av sexuell handling av barn, mot en och samma 15-åriga målsägare. Eftersom straffmätningen tog sin utgångspunkt i våldtäkten saknas dock en motivering avseende straffvärdet för sexköpsbrottet.

Fortsatt vanligt med frivårdspåföljder efter 2020 års straffskärpning

Brå har som nämnts även gått igenom domar gällande brott som begåtts efter straffskärpningen den 1 januari 2020, och som därmed fått den nya rubriceringen utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling.

Brå gjorde den sista sökningen den 30 november 2021, och totalt hittades tolv domar, varav tio fällande. De fällande domarna utgörs av sju tingsrättsdomar och tre hovrättsdomar.⁴⁰

I samtliga sju tingsrättsdomar omfattar den utdömda påföljden även andra brott. I fyra domar är andra brott huvudbrott, och i dessa domar saknas tydliga resonemang om straffvärdet för sexköpsbrottet specifikt. I övriga tre domar är utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling huvudbrott, och där finns tydliga resonemang om straffvärdet. Även en av hovrättsdomarna innehåller resonemang om straffvärdet avseende sexköpsbrottet. Dessa fyra domar beskrivs kvalitativt nedan.

Tingsrättsdom 1

Ärendet handlar om en 16-årig målsägare som träffat den tilltalade gärningsmannen utomhus på natten och utfört oralsex på honom i utbyte mot alkohol och narkotika. Gärningsmannen åtalas och döms för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling samt ringa narkotikabrott och ringa misshandel (av en annan målsägare). Med utgångspunkt i straffskärpningen för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, bedömer tingsrätten att gärningarna har ett samlat straffvärde om två månaders fängelse. Vid påföljdsbestämningen resonerar tingsrätten att med ett straffvärde som inte är högre än ett par månaders fängelse anses inte artvärdet vara tillräckligt högt för att utesluta en

⁴⁰ Två av hovrättsdomarna är överklaganden av de tingsrättsdomar som hittades i samma sökning. Den tredje hovrättsdomen gäller ett ärende där den tilltalade friats från våldtäkt mot barn i tingsrätten men där åklagaren i överklagandet till hovrätten lagt till ett andrahandsyrkande om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling.

frivårdspåföljd. Gärningsmannen är också ostraffad sedan tidigare. Påföljden bestäms därför till villkorlig dom och 120 dagsböter. Med hänvisning till tidigare praxis får målsägaren 10 000 kronor i kränkingsersättning. Ärendet överklagas till hovrätten, som fastställer tingsrättens dom.

Tingsrättsdom 2

I detta ärende har målsägaren, som är under 15 år, och den tilltalade gärningsmannen fått kontakt via en chatsida där gärningsmannen erbjudit henne ersättning i utbyte mot sexuella handlingar. De möts upp och har oskyddat vaginalt och oralt samlag i gärningsmannens bil. Han åtalas för våldtäkt mot barn i första hand och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling i andra hand. Gärningsmannen hävdar att han trodde målsägaren var 15 år, och eftersom det enligt tingsrätten inte går att bevisa uppsåt eller oaktsamhet beträffande att målsägaren var under 15 år, frias han från våldtäkt mot barn och döms för andrahandsyrkandet utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Påföljden, som även omfattar tre fall av köp av sexuell tjänst, bestäms till skyddstillsyn med samhällstjänst i 120 timmar.

Tingsrätten resonerar att straffvärdet för det aktuella sexköpsbrottet mot barn före straffskärpningen skulle ha uppgått till fängelse i högst två månader, men att det efter skärpningen bedöms uppgå till fängelse i sex månader. Detta med beaktande av de försvårande omständigheterna att den tilltalade förmått en målsägare som (enligt hans egen föreställning om hennes ålder) precis uppnått åldern för sexuellt självbestämmande att utföra avancerade sexuella handlingar mot ersättning. Tingsrätten bedömer även att brottet har ett artvärde som innebär att det finns en presumtion för fängelse. Dock var gärningsmannen endast 20 år vid tiden för brottet, vilket talar för att det finns utrymme att välja en annan påföljd. Eftersom han även köpt sexuella tjänster av vuxna och själv uppger att han försökt sluta med detta beteende, framstår det som uppenbart att återfall i sexualbrott inte kan uteslutas och att skyddstillsyn skulle kunna bidra till att han avhåller sig från att köpa sex.

Vad gäller skadestånd till målsägaren bedömer tingsrätten, med hänvisning till den strängare syn på brottet som straffskärpningen innebär, att kränkingsersättningen ska uppgå till 20 000 kronor.

Tingsrättsdom 3

I detta ärende har den tilltalade gärningsmannen försökt köpa sexuella handlingar av en 15-årig målsägare genom att skicka meddelanden till henne på Facebook Messenger. Eftersom det är ett försöksbrott resonerar tingsrätten att det är den undre delen av straffskalan som ska användas, men att det samtidigt finns vissa försvårande omständigheter: den tilltalade 54-åringen känner målsägarens familj och har funnits i hennes krets under hela hennes uppväxt, han har uppsåtligt begått gärningen sent på kvällen medan hon kunde förväntas vara ensam på sitt rum, och slutligen föreligger det även en stor ålderskillnad.

Sammantaget bedömer tingsrätten att sexköpsbrottet har ett straffvärde på fyra månaders fängelse samt att det har ett artvärde. Eftersom gärningsmannen i princip är ostraffad sedan tidigare anser tingsrätten emellertid att påföljden kan stanna vid en villkorlig dom i kombination med 120 timmars samhällstjänst. Påföljden omfattar även vårdslöshet i trafik, men det påverkar inte straffvärdet.

Hovrättsdom 1

Denna hovrättsdom är ett överklagande av en tingsrättsdom där den tilltalade gärningsmannen har frikänts från våldtäkt mot barn. I hovrätten har åklagaren som andrahandsyrkande lagt till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling (sexköpsbrottet har alltså inte prövats i tingsrätten). Ärendet handlar om en målsägare under 15 år och en 20-årig tilltalad gärningsman som initialt fått kontakt via sociala medier, vilket senare leder till att hon utför oralsex på honom i utbyte mot ekonomisk ersättning. Deras uppgifter går isär gällande vilken grad av tvång de sexuella handlingarna innefattade, och han frikänns för våldtäkt mot barn, med motiveringen att det inte går att visa på uppsåt eller oaktsamhet vare sig i förhållande till att målsägaren inte deltog frivilligt eller att hon var under 15 år. Istället döms gärningsmannen för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling.

Hovrätten bedömer med beaktande av gärningsmannens ålder vid tiden för brottet (20 år) att straffvärdet motsvarar fängelse i fyra månader, vilket inte är så högt att det i sig talar för att bestämma påföljden till fängelse.

Hovrätten gör även bedömningen att det, i både förarbeten och avgöranden från Högsta domstolen, saknas stöd för att brottet ifråga ska anses ha ett artvärde. Med hänvisning till att gärningsmannen är tidigare ostraffad och

lever under ordnade förhållanden, men har behov av visst stöd, bestäms påföljden till skyddstillsyn med frivårdsbehandling.

Straffskärpningen har inte lett till fler fängelsedomar

I de fyra domar som meddelats efter straffskärpningen och där sexköpsbrottet är huvudbrott, är påföljden i samtliga fall – precis som före straffskärpningen – en frivårdspåföljd. Samtidigt har straffvärdet i tre av de fyra domarna bestämts till fängelse i mellan fyra och sex månader, vilket är något högre än före straffskärpningen, då straffvärdet låg på mellan en och två månaders fängelse i motsvarande fall. Det bör dock beaktas att det i två av domarna från efter straffskärpningen fanns försvårande omständigheter som påverkade bedömningen av straffvärdet, medan det i de studerade ärendena från 2019 inte angavs några sådana i motsvarande fall. Det går därför inte att utesluta att det högre straffvärdet i senare domarna främst är en följd av de försvårande omständigheterna, snarare än av straffskärpningen.

Höjt minimistraff kan efter avgörande i Högsta domstolen leda till fler frihetsberövande straff

Vid tiden för denna rapporters publicering har regeringen lämnat en proposition med förslag om ytterligare en straffskärpning för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, i form av en höjning av minimistraffet till sex månaders fängelse (prop. 2021/22:231). Ett minimistraff på sex månaders fängelse leder emellertid inte per automatik till fler fängelsestraff. Som beskrivits tidigare föreligger en generell presumtion mot fängelse (30 kap. 4 § 1 st. BrB). Dock finns tre skäl som – vart och ett för sig eller i olika kombinationer – kan motivera ett fängelsestraff: att brottet har ett straffvärde på minst ett års fängelse, att brottet har ett artvärde eller att gärningspersonen återfallit i brottslighet. Exempelvis kan ett straffvärde som i sig inte motiverar ett fängelsestraff i kombination med brottets artvärde innebära att det ändå finns skäl att döma till fängelse.⁴¹

Genomgången av ärenden och domar, från både före och efter 2020 års straffskärpning, visar att sexköpsbrott mot barn i majoriteten av fallen bedöms ha både ett straffvärde på fängelsenivå och ett artvärde. I de domar

⁴¹ Regeringen uttrycker i förslaget om straffskärpning att brottslighetens art vid sexköpsbrott mot barn bör motivera att påföljden bestäms till fängelse, men att styrkan av en sådan fängelsepresumtion måste bestämmas med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet. Förslaget om artvärde gäller enbart de brott som inte bedöms som mindre grova (prop. 2021/22:231 s. 65).

där brottet har bedömts ha ett artvärde har de aktuella straffvärdena inte ansetts tillräckligt höga för att de i kombination med artvärdet ska motivera ett fängelsestraff. Det förs inte heller några resonemang om vilket straffvärde som skulle krävas för att i kombination med brottets artvärde vara tillräckligt för att döma till fängelsestraff – inte heller om hur högt brottets artvärde är eller hur högt det behöver vara för att de aktuella straffvärdena ska leda till fängelsestraff.

Att det både i praxis och doktrin saknats tydlig vägledning gällande brottets straffvärde och eventuella artvärde, ledde till att Riksåklagaren under våren 2021 överklagade Hovrättsdom 1 (se ovan) till Högsta domstolen med yrkandet att gärningsmannen ska dömas till fängelse istället för skyddstillsyn. I Riksåklagarens överklagande angavs:

[...] Det finns ett behov av vägledande uttalanden från Högsta domstolen i frågan om det med beaktande av brottslighetens art ska anses föreligga en presumtion för fängelse. Jag ser även, mot bakgrund av att det rör sig om en nyligen införd lagändring som syftar till en skärpt syn på dessa brott, att det finns ett behov av vägledning i fråga om hur straffvärdet ska bestämmas.

Högsta domstolens avgörande⁴² meddelades i april 2022 och där fastslås att utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling har ett artvärde och att det därmed finns en presumtion för fängelse. Vidare bedömer Högsta domstolen att en utgångspunkt vid påföljdsbestämningen vid brottstypen bör vara att villkorlig dom i förening med samhällstjänst, trots brottets artvärde, kan bli aktuellt om straffvärdet inte är högre än tre månaders fängelse. Vid skyddstillsyn finns utrymme för ett något högre straffvärde. I själva ärendet bedömde Högsta domstolen, likt hovrätten, att straffvärdet uppgick till fyra månaders fängelse. Skyddstillsyn i förening med samhällstjänst bedömdes vara en tillräckligt ingripande påföljd.

I och med Högsta domstolens avgörande är det troligt att en höjning av minimistraffet till sex månaders fängelse, i kombination med brottets artvärde, kan leda till fler frihetsberövande straff vid utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling.

⁴² Högsta domstolen, dom 2022-04-12 i mål B 2197–21.

5. Våldtäkt och försvårande omständigheter

I detta kapitel besvaras frågan i vilken mån personer döms för våldtäkt respektive oaktsam våldtäkt i samband med anmälda sexköpsbrott mot barn, och vad som utmärker dessa ärenden. Först beskrivs förekomsten av misstänkta våldtäktsbrott i de studerade ärendena. Därefter beskrivs förekomsten av försvårande omständigheter – det vill säga omständigheter som eventuellt skulle kunna motivera ett högre straff för sexköpsbrottet alternativt innebär att köpet av de sexuella handlingarna eventuellt hade kunnat utredas och prövas som våldtäkt eller oaktsam våldtäkt.

Samtyckeslagstiftningen innebär en utvidgning av våldtäktsbrottet

Implementeringen av 2018 års sexualbrottsreform, den så kallade samtyckeslagstiftningen (lag 2018:618), innebar ett flertal förändringar av våldtäktslagstiftningen som utvidgar möjligheten att döma för våldtäkt generellt. Förändringarna påverkar således även möjligheten att döma för våldtäkt i samband med sexköpsbrott mot barn.

Den nya våldtäktsbestämmelsen innebär att gränsen för straffbar gärning går vid om deltagandet i en sexuell handling är frivilligt eller inte. För att bli dömd för våldtäkt behöver gärningspersonen alltså inte längre ha använt sig av våld eller hot, eller utnyttjat offrets särskilt utsatta situation. I lagtexten uttrycks att det särskilt ska beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt (6 kap. 1 § BrB). Samtidigt infördes ett oaktsamhetsansvar för våldtäkt, vilket innebär att en person som varit grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt i den sexuella handlingen döms för oaktsam våldtäkt enligt 6 kap. 1a § BrB (prop. 2017/18:77).⁴³

Samtyckeslagstiftningen innefattar också en utvidgning av straffansvaret för våldtäkt, till att även omfatta situationer där den utsatta blivit hotad av en

⁴³ I detta avsnitt utgår Brå från våldtäktsbrottet, men förändringarna gällande frivillighet och oaktsamhet gäller även för sexuellt övergrepp, ett brott som är tillämpligt när det rör sig om sexuella handlingar som inte är jämförbara med samlag. Det är därför möjligt att även döma för oaktsamt sexuellt övergrepp enligt 6 kap. 3 § BrB.

annan person än den som utfört den sexuella handlingen. I den proposition som låg till grund för reformen anges människohandel för sexuella ändamål som ett konkret fall där det utvidgade straffansvaret kan komma att aktualiseras, genom att den som köper sexuella handlingar av en person som är utsatt för människohandel kan dömas för våldtäkt. En förutsättning för att gärningspersonen ska hållas ansvarig för våldtäkt är att denne var medveten om eller grovt oaktsam gällande att den säljande partens deltagande i de sexuella handlingarna var en följd av våld eller hot från en annan person (prop. 2017/18:277 s. 39).

Som beskrivs i rapportens inledande kapitel förändrades också bestämmelsen om oaktsamhet i fråga om målsägarens ålder vid sexualbrott mot barn (6 kap. 13 § BrB) i samband med att samtyckeslagstiftningen trädde i kraft. Förändringen innebär att gärningspersonens ansvar vad gäller målsägarens ålder numera avgörs utifrån en allmän oaktsamhetsbedömning, som innefattar både medveten och omedveten oaktsamhet, och där samtliga omständigheter av relevans för brottet beaktas (prop. 2017/18:177). Därmed utökas möjligheterna att döma för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, när målsägaren är mellan 15 och 17 år, och att döma för våldtäkt mot barn (6 kap. 4 § BrB) när den som tagit emot ersättning för sexuella handlingar är under 15 år.

Förekomsten av våldtäktsbrott i studerade ärenden

För att svara på frågan i vilken mån personer döms för våldtäkt respektive oaktsam våldtäkt vid köp av sexuell handling av barn, och vad som utmärker dessa ärenden, har Brå gjort en fördjupad analys av de ärenden i materialet där det finns en registrerad våldtäktsanmälan i polisens eller åklagarens ärende.

Innan analysen redovisas bör läsaren dock påminnas om att det studerade materialet är ett slumpmässigt urval av anmälda sexköpsbrott mot barn. Det kan också finnas ärenden som innefattar våldtäkt eller andra grövre brott i samband med sexuella handlingar mot ersättning, men där det inte upprättats en anmälan om köp av sexuell handling av barn och som därför faller utanför materialet. Mot bakgrund av vad som framkommit av intervjuer och komplexiteten i många ärenden är vår bedömning dock att polis och åklagare säkrar upp med flera alternativa rubriceringar när det handlar om misstänkta våldtäktsbrott där ersättning förekommit. Rubriceringen kan då bli i första hand våldtäkt, i andra hand köp av sexuell

handling av barn, och i vissa fall i tredje hand även köp av sexuell tjänst. Brå bedömer därför att materialet trots begränsningen tillräckligt väl motsvarar behovet för analysen.

Totalt har misstänkta våldtäktsbrott registrerats i 22 ärenden (motsvarande 32 procent av ärendena). I tolv av dessa ärenden finns det misstänkta våldtäktsbrottet endast registrerat i ett samordnat ärende hos åklagaren, och saknar koppling till det studerade sexköpsbrottet mot barn.

I övriga tio ärenden ingår det misstänkta våldtäktsbrottet i samma polisutredning som sexköpsbrottet och involverar samma målsägare och misstänkta gärningsman. Hälften av ärendena är rubricerade våldtäkt, och den andra hälften våldtäkt mot barn. Materialet innehåller inga ärenden med rubriceringen oaktsam våldtäkt. I den absoluta majoriteten av ärendena är målsägaren en flicka.

De misstänkta våldtäktsbrotten

Nedan ges utifrån tre analytiska kategorier en kvalitativ beskrivning av de tio ärendena där det misstänkta våldtäktsbrottet ingår i samma polisutredning som sexköpsbrottet och involverar samma målsägare och misstänkta gärningsman.

Målsägaren är under 15 år

I fem ärenden upprättas anmälan om våldtäkt mot barn till följd av att målsägaren är under 15 år. I tre av dessa är det de sexuella handlingarna som genomförs mot ersättning som rubriceras som våldtäkt mot barn. I två ärenden utgör sexköpsbrottet och den misstänkta våldtäkten mot barn separata händelser som det förflutit en viss tid emellan, men de involverar samma målsägare och samma misstänkta gärningsman.

Av dessa fem ärenden leder ett till en fällande dom för våldtäkt mot barn. Det handlar om en gärningsman som under ett par års tid vid upprepade tillfällen förmått målsägaren att utföra olika sexuella handlingar mot ersättning. Vid tiden för brotten arbetade gärningsmannen på målsägarens skola.

Ett ärende var fortfarande öppet hos polisen när Brå samlade in materialet. I ärendet misstänks målsägarens pojkvän för grovt koppleri genom att ha främjat att hon genomfört sexuella handlingar mot ersättning. Pojkvännen

samt flera oidentifierade gärningsmän som köpt sexuella handlingar av målsägaren är misstänkta för våldtäkt mot barn.

I ett ärende slutförs förundersökningen gällande våldtäkt mot barn men åklagaren väljer att inte väcka åtal, och i de resterande två ärendena läggs förundersökningen om våldtäkt mot barn ner.

De sexuella handlingarna mot ersättning har genom gärningsmannens agerande övergått i en våldtäkt

Två ärenden rör samlade händelseförlopp där de sexuella handlingarna mot ersättning genom gärningsmannens agerande har övergått i en misstänkt våldtäkt. Målsägarna i dessa ärenden är över 15 år.

Det första ärendet handlar om en gärningsman som vid tre tillfällen köpt sexuella handlingar av målsägaren. Det tredje tillfället övergår i en våldtäkt genom att gärningsmannen är hårdhänt och försöker tilltvinga sig analsex mot hennes vilja. Gärningsmannen döms för våldtäkten samt utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling vid de två andra tillfällena.

I det andra ärendet har gärningsmannen och målsägaren träffats ett tiotal gånger och vid flertalet av dessa träffar har målsägaren utfört sexuella handlingar i utbyte mot att hon och hennes vänner fått alkohol, narkotika och cigaretter av gärningsmannen. Två tillfällen rubriceras som våldtäkt. Vid det första tillfället har gärningsmannen i samband med sexköpsbrottet tilltvingat sig analsex mot hennes vilja. Vid det andra tillfället har gärningsmannen initialt köpt sexuella handlingar av målsägaren varpå hon och hennes vänner fått ersättning i form av alkohol och narkotika. Senare samma kväll, när målsägaren varit kraftigt påverkad, har gärningsmannen genomfört ett samlag med henne – här utgör alltså sexköpsbrottet och den misstänkta våldtäkten separata händelser. Gärningsmannen döms för båda våldtäkterna samt utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling vid fem tillfällen mot samma målsägare.

De sexuella handlingarna mot ersättning utgör *i sig* en misstänkt våldtäkt, till följd av bristande frivillighet

Tre ärenden rör situationer där de sexuella handlingarna mot ersättning *i sig* utgör en misstänkt våldtäkt, till följd av att gärningsmannen varit medveten eller grovt oaktsam gällande omständigheten att målsägaren inte deltar frivilligt. Även i dessa ärenden är målsägarna över 15 år.

Det första ärendet handlar om en målsägare som vid tre tillfällen fått ersättning för sexuella handlingar av den misstänkte gärningsmannen.⁴⁴ Samtliga tillfällen har skett i gärningsmannens bil, efter att han kört ut med målsägaren till olika skogsvägar. Det andra tillfället rubriceras som våldtäkt i första hand och köp av sexuell handling av barn i andra hand. Målsägaren uppger att hon vid detta tillfälle inte protesterade när gärningsmannen hade samlag med henne, men att hon bara låg tyst och stilla utan att ta några initiativ. Gärningsmannen åtalas för våldtäkt, men frias och döms istället för andrahandsyrkandet köp av sexuell handling av barn. Tingsrätten motiverar detta med att rekviriten för köp av sexuell handling av barn är uppfyllda, men att det utifrån den presenterade bevisningen inte går att dra några säkra slutsatser om att målsägaren inte deltog frivilligt.

I det andra ärendet har målsägaren, i utbyte mot narkotikaklassade tabletter, övertalats att utföra en sexuell handling på den misstänkte gärningsmannen, som under delar av tiden de träffas är i tjänst i sin yrkesroll. Den misstänkte har även vid ett tidigare tillfälle, utan krav på motprestation, gett henne pengar som han nu säger att hon måste lämna tillbaka om hon inte går med på att utföra den sexuella handlingen. Målsägaren uppger att hon känt sig trängd och tvingad till att ställa upp på den sexuella handlingen. Det upprättas en anmälan om våldtäkt, men åklagaren bedömer att det inte håller för åtal och ändrar rubriceringen till köp av sexuell handling av barn.

Det tredje ärendet innefattar ett digitalt händelseförlopp där målsägaren initialt utlovas pengar för en avklädd bild och sedan pressas till att utföra allt grövre sexuella handlingar på bild och film för att få pengarna. Förundersökningen läggs ned på grund av att polisen trots omfattande utredningsåtgärder inte lyckas identifiera gärningsmannen.

Tre fällande våldtäktsdomar

Sammantaget har alltså fyra ärenden i materialet lett till våldtäktsåtal, varav tre resulterat i en fällande dom för våldtäkt eller våldtäkt mot barn. Utöver de misstänkta våldtäktsbrotten som redovisats ovan finns dock ytterligare ett stort antal ärenden där det föreligger olika typer av försvårande omständigheter. Dessa omständigheter innebär att det med hänvisning till bristande frivillighet eventuellt hade varit möjligt att utreda, yrka och döma för våldtäkt eller oaktasam våldtäkt. Alternativt hade det varit möjligt att

⁴⁴ Vid tiden för Brås materialinsamling var ärendet öppet, och domen ingår därför inte i det material som analyserats i ärendestudien. Den har istället analyserats i efterhand, för att kunna ingå i analysen om våldtäkt.

beakta de försvårande omständigheterna för att döma till ett strängare straff för själva sexköpsbrottet. I det följande avsnittet beskrivs vilka omständigheter som enligt lagens förarbeten kan anses försvårande vid sexköpsbrott mot barn, och i vilken mån de förekommer i ärendestudien.

Försvårande omständigheter vid sexköpsbrott mot barn

Inför 2011 års straffskärpning gällande köp av sexuell tjänst (6 kap. 11 § BrB) gavs i förarbetena flera exempel på försvårande omständigheter som motiverar ett högre straffvärde vid sexköp gällande vuxna. Där nämns som exempel på försvårande omständigheter att den som utför en sexuell tjänst befinner sig i en skyddslös eller annars utsatt situation, till exempel på grund av alkohol- eller narkotikapåverkan, beroendeställning gentemot köparen eller psykisk funktionsnedsättning. Även säljarens unga ålder, att det sexuella umgänget i sig innehållit tvångsliknande eller förnedrande inslag, eller att säljaren är utlämnad till en tredje part som avtalar om detaljerna kring sexköpet anges som försvårande (SOU 2010:49; prop. 2010/11:77).

När det gäller utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling har försvårande omständigheter inte klargjorts lika tydligt i lagens förarbeten (jfr RH 2008:79). Dock finns viss vägledning i 2014 års människohandelsutredning (SOU 2016:42). Där föreslår utredaren en gradindelning genom införandet av ett grovt brott och hänvisar till att de försvårande omständigheter som angetts för köp av sexuell tjänst även är lämpliga att beakta vid sexköpsbrott mot barn. Dessutom understryks att vissa omständigheter, som kanske inte kan anses som försvårande mot en vuxen person, i många fall kan vara försvårande när det gäller gärningar riktade mot barn. Som exempel nämns att det kan vara aktuellt att ta hänsyn till ett barns svårigheter att stå emot en vuxen persons vilja (SOU 2016:42). Regeringen avslög förslaget att gradindela brottet, men föreslog ett höjt maximistraff med hänvisning till att det kan förekomma gärningar där målsägaren befinner sig i en mycket skyddslös eller annars mycket utsatt situation, samt att det kan vara fråga om andra omständigheter som innebär att gärningen är av särskilt hänsynslös art (prop. 2018/19:157).

Även i intervjumaterialet ges exempel på vad som kan anses försvårande vid sexköpsbrott mot barn:

Åldern har ju betydelse där, ju yngre de är ju svårare är brottet helt klart [...] Och också om man har bjudit på alkohol och så innan, alltså att man har gjort målsäganden berusad, det är ju något som man absolut ska föra fram. (Åklagare)

[...] Man kan ju också tänka sig att om man utnyttjat ett särskilt förtroende man haft, om det är någon idrottslärare eller annan som man har förtroende för, någon som ska vara en trygghet. Det är ju som vi pratat om ofta tjejer som har en trasig bakgrund och gärningsmannen känner till det, jag har ju haft något ärende där de liksom har kommit och hämtat upp den här tjejen utanför ett behandlingshem, så man vet att tjejen är placerad på det här hemmet, sånt vägs också in. (Åklagare)

Vet man om att det barn man utnyttjar mår dåligt så kan ju det i sig vara försvårande. (Domare)

I förhållande till våldtäktslagstiftningen finns en överlappning när det gäller vilka omständigheter som kan anses försvårande vid sexköpsbrott mot barn och vilka omständigheter som innebär att ett deltagande i sexuella handlingar inte kan anses vara frivilligt. Det handlar bland annat om narkotika- eller alkoholpåverkan, beroendeställning, psykisk funktionsnedsättning eller annan särskilt utsatt situation (prop. 2017/18:277). I förarbetena till 2018 års förändring av våldtäktslagstiftningen förs även ett resonemang om att situationer där en person samtycker till sex som del i ett självskadebeteende⁴⁵ bör kunna falla under skrivningen ”särskilt utsatt situation”, vilket i sin tur innebär att deltagandet inte kan anses vara frivilligt (prop. 2017/18:277 s. 41).

Förekomsten av försvårande omständigheter i studerade ärenden

I ärendestudien är försvårande omständigheter vanligt förekommande. Det handlar bland annat om att målsägaren lider av psykisk ohälsa eller är alkohol- eller narkotikapåverkad. Det förekommer även ärenden där det föreligger en stor åldersskillnad eller ett beroendeförhållande mellan målsägaren och den misstänkte gärningsmannen, och ärenden där de sexuella handlingarna innehåller förnedrande inslag. I många fall framgår av materialet att den misstänkte gärningsmannen varit medveten om målsägarens utsatta situation, men trots detta utnyttjat målsägaren genom att köpa sexuella handlingar.⁴⁶

⁴⁵ Begreppet sexuellt självskadebeteende saknar en enhetlig definition men innebär enligt organisationen Novahuset att en person skadar sig själv genom att utsätta sig för olika former av sexuellt våld. Detta för att på så sätt hantera en outhärdlig situation och/eller sina känslor (Novahuset 2022).

⁴⁶ En förutsättning för att döma för våldtäkt eller oaktsam våldtäkt är att gärningspersonen varit medveten eller grovt oaktsam gällande att deltagandet i de sexuella handlingarna inte var frivilligt. När det gäller straffansvar för försvårande omständigheter vid sexköpsbrott mot barn ställs högre krav på gärningspersonens insikt om målsägarens situation. Det föreligger ett krav på minst *likgiltighetsuppsåt*, det vill säga att gärningspersonen varit medveten om risken att en viss omständighet förelåg – exempelvis att målsägaren var alkoholpåverkad – och ändå genomfört de sexuella handlingarna.

En återkommande omständighet är att målsägaren har någon form av psykisk ohälsa, såsom depression, ångest, ätstörning eller självskadebeteende. Som beskrivits tidigare i rapporten finns det i drygt 50 procent av de studerade ärendena uppgifter i materialet som indikerar detta. I en handfull ärenden vittnar målsägaren specifikt om ett sexuellt självskadebeteende, i vissa fall kombinerat med andra typer av självskador. Exempelvis framgår i ett ärende att målsägaren i en chattkonversation med gärningsmannen, efter att han köpt sexuella handlingar av henne, berättar för honom att hon lider av depression och ångest och att hon använder sex för att skada sig själv. Trots detta köper gärningsmannen sexuella handlingar av henne vid ytterligare ett tillfälle. Det finns i ärendet inga dokumenterade misstankar om våldtäkt. Gärningsmannen döms för två köp av sexuell handling av barn till villkorlig dom och dagsböter, och inga försvårande omständigheter anges vid straffmätningen.

Två ärenden i materialet inbegriper en 17-årig målsägare som är utsatt för människohandel, och som i förhör uppger att hon varit påverkad av alkohol och narkotika vid genomförandet av de sexuella handlingarna. Det framgår också av materialet att det är människohandlaren som har skött kontakten med köparna av de sexuella handlingarna. I det ena ärendet uppger den misstänkte gärningsmannen i förhör att de båda druckit alkohol och att målsägaren berättat för honom att det är en tredje part som sköter chattkontakten med köpare. Den misstänkte gärningsmannen i det andra ärendet uppger i förhör att målsägaren tog narkotika under tiden de var tillsammans. I ett samordnat mål döms båda gärningsmännen till dagsböter för köp av sexuell handling av barn. Det finns ingen dokumenterad misstanke om våldtäkt i något av ärendena, och inte heller framgår av domen att några försvårande omständigheter har beaktats vid straffmätningen för sexköpsbrotten.

Utrymme för att i större utsträckning pröva våldtäktslagstiftningen

Att våldtäktslagstiftningen sällan tillämpas när barn fått ersättning för sexuella handlingar är en uppfattning som även framkommer i intervjumaterialet. Bland annat beskriver en åklagare hur förekomsten av ersättning till och med gör det svårare att betrakta ett utnyttjande som en våldtäkt:

Sedan är det ju tyvärr så att praxis fortfarande är så att har man fått betalt så krävs det ju lite mer tvång och brist på samtyckte, alltså det krävs nog mer... då tycker man på något sätt att man har gått med på det, även om det i grunden är någonting man inte vill så är det ju någonting man har gått med på för att man får betalt.

Brås samlade analys är att det vid sexköpsbrott mot barn ibland är svårt att dra en skiljelinje mellan vilka omständigheter som enbart skulle kunna motivera ett högre straffvärde för själva sexköpsbrottet och i vilka fall det snarare vore möjligt att utreda, yrka och döma för våldtäkt eller oaktsam våldtäkt. Även om ärendestudien innefattar ett antal ärenden där gärningsmannen misstänks och i några fall även döms för våldtäkt finns indikationer på bristande frivillighet i betydligt fler ärenden utan att detta därmed har lett till en anmälan om våldtäkt eller oaktsam våldtäkt. Som beskrivs i kapitel 4 framgår det endast i en av ärendestudiens domar att tingsrätten har beaktat försvårande omständigheter vid straffmätningen gällande köp av sexuell handling av barn.

Det bör därför finnas utrymme att i större utsträckning dels pröva våldtäktslagstiftningen, dels beakta försvårande omständigheter i samband med sexköpsbrott mot barn.

6. Polisens samverkan med socialtjänsten

Uppdragets frågeställningar omfattar även polisens och åklagarnas samverkan med socialtjänsten. Av intervjumaterialet framgår dock att kontakten mellan åklagare och socialtjänst under utredningen oftast sker via polisen, trots att åklagaren är förundersökningsledare i sexköpsbrott mot barn. Kapitlet fokuserar därför på samverkan mellan polisen och socialtjänsten. Fokus ligger också på den operativa samverkan, och inte på samverkan på strategisk nivå.

Kapitlet bygger främst på information från intervjuer med fyra regionkoordinatorer, tre personer anställda inom lokal socialtjänst samt polisanställda och åklagare som arbetar med brottstypen. Även anteckningar från deltagande observationer har använts.

Polisens och socialtjänstens lagstadgade skyldigheter

Polismyndigheten omfattas av anmälningsplikten i 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) och har därmed en skyldighet att anmäla till socialtjänsten om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. I 12 § polislagen (1984:387) anges också att polisen får omhändertaga personer under 18 år som befinner sig under förhållanden som innebär allvarlig risk för deras hälsa eller utveckling, och överlämna dem till vårdnadshavare eller socialnämnd.

Inom ramen för socialtjänstlagen har socialtjänsten flera reglerade skyldigheter gentemot barn under 18 år. I förhållande till sexköpsbrott mot barn inkluderar dessa bland annat att socialtjänsten ska bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete, för att förhindra att barn och unga far illa, och – tillsammans med samhällsorgan, organisationer och andra berörda – uppmärksamma och verka för att barn och unga inte vistas i miljöer som är skadliga för dem (5 kap. 1 § SoL).

Regionkoordinatorerna har ett särskilt uppdrag

Regionkoordinator är en funktion inom socialtjänsten som är specialiserad på bland annat prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Funktionen är strukturerad och indelad utifrån polisregionerna, men

regionkoordinatorerna är anställda av en lokal socialtjänst och organiseras och grundfinansieras av Jämställdhetsmyndigheten.⁴⁷ De flesta polisregioner har två regionkoordinatorer, även om dessa inte alltid jobbar heltid.

Regionkoordinatorerna arbetar upplysande och utbildande, och deltar i olika samverkansforum på regional och nationell nivå. De ger också stöd åt myndigheter och civilsamhälle i frågor om människohandel och prostitution. Samtidigt är de en operativ resurs för polisen, i deras arbete mot sexköpsbrott gällande vuxna och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, bland annat genom att delta vid uppsökande insatser (Jämställdhetsmyndigheten 2021b).

Baserat på intervjumaterialet är Stockholm den enda polisregion där de två regionkoordinatorerna delat upp sitt arbete så att en av dem i första hand fokuserar sitt arbete på barn och ungdomar. I övriga polisregioner får regionkoordinatorerna sällan in barnärenden från polisen, och enligt intervjumaterialet arbetar de därför inte särskilt mycket mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling.

Framöver i kapitlet kallas den reguljära, lokala socialtjänsten för *lokal socialtjänst*, medan regionkoordinatorerna kallas för just *regionkoordinatorer*. När det handlar om socialtjänsten som företeelse – och det för sammanhanget inte spelar någon roll om det rör sig om lokal socialtjänst och/eller regionkoordinatorer – benämns den kort och gott *socialtjänst*.

Samverkan i det uppsökande arbetet

Som beskrivits tidigare i rapporten finns det inom polisen en uppsökande arbetsmetod för att upptäcka sexköpsbrott mot barn. Även om stora delar av Polismyndigheten inte använder sig av metoden idag, lyfts den fram av flera intervjupersoner i anslutning till frågan om samverkan mellan polis och socialtjänst. Vi bedömer därför att det är viktigt att beskriva vilken funktion samverkan fyller i det uppsökande arbetet.

Enligt intervjumaterialet innefattar socialtjänstens roll vid polisens uppsökande arbete att ge barnet stöd i kontaktsituationen, finnas med vid

⁴⁷ Enligt intervjuerna skiljer sig dock finansieringen åt mellan de olika polisregionerna både gällande omfattning och vem som finansierar. Exempelvis kan länsstyrelser och kommuner vara med som delfinansierare.

överlämning och orossamtal med vårdnadshavare, och fungera som en länk till mer långsiktiga stödinsatser hos den lokala socialtjänsten.

I Brås ärendestudie finns det dokumenterat i 12 av 13 ärenden där polisen arbetat uppsökande att socialtjänsten närvarat och tillsammans med polisen pratat med barnet vid det första mötet. I flera ärenden framgår också att personal från socialtjänsten tillsammans med polisen har genomfört samtal med barnets vårdnadshavare i anslutning till omhändertagandet, samt att personen från socialtjänsten även ombesörjt vidare kontakt med den lokala socialtjänst som är ansvarig för barnet.

I intervjumaterialet beskrivs att det är av stor vikt att socialtjänsten finns med i den initiala kontaktsituationen, för att ge psykosocialt stöd i en för barnet påfrestande situation. En intervjuperson inom rättsväsendet, som arbetat i region Mitts pilotprojekt mot sexköpsbrott mot barn, förklarar också betydelsen av att socialtjänsten finns med direkt i kontaktsituationen, eftersom det utsatta barnet då är som mest mottagligt för stöd och hjälp:

Sedan går det inte bara att kalla den här tjejen och hoppas på det bästa, utan vår erfarenhet var just att det var jättebra att få till egentligen en intervention, det var oftast då de var som mest beredda att ta emot hjälp och man hade en samordnad insats. Det är mycket lättare att tacka ja till en hjälp som man får här och nu än att gå hem och fundera på det för då kommer de inte svara ja, utan socialtjänsten är med där och då, man får stöd, samtalsstöd, man kan få hjälp på en gång.

Skilda uppfattningar om vilken aktör som bör ansvara för ett uppsökande arbete

Att polisen endast i begränsad utsträckning arbetar enligt den uppsökande metoden påverkar enligt intervjumaterialet även regionkoordinatorernas och den lokala socialtjänstens möjligheter att komma i kontakt med barn som utnyttjas eller riskerar att utnyttjas genom köp av sexuell handling. En regionkoordinator kommenterar detta så här:

Däremot är det ju ett arbete som har varit extremt personbundet hos polisen i flera år. Vilket har gjort att när poliser slutat som har haft den här möjligheten att kunna bedriva det arbetet så har ju det varit ett extremt tapp på antalet barn man träffar. Till skillnad från när man har det pågående arbetet.

Att socialtjänstens möjlighet att nå barn som utsätts eller riskerar att utsättas för sexköpsbrott upplevs som avhängigt polisens organisation och prioriteringar, väcker frågan om vem som egentligen bör ansvara för ett

uppsökande arbete. Ska det ses som en del av polisens uppdrag, eller tillhör det socialtjänstens lagstadgade uppgift att bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn far illa?

Medan intervjupersoner från både polisens och socialtjänstens sida är eniga om vikten av ett uppsökande arbete, skiljer sig uppfattningarna åt när det gäller vilken aktör som bör ta huvudansvaret för detta. Exempelvis menar å ena sidan en regionkoordinator att syftet med det uppsökande arbetet är att hitta barn som är utsatta för brott, varpå det därmed främst bör vara polisens ansvar, medan en polisanställd å andra sidan resonerar att barn som befinner sig i dessa riskmiljöer inte nödvändigtvis utsatts för brott ännu – och att det därför inte bör vara polisens huvuduppdrag:

[...] Jag har funderat jättemycket över det här också, jag tycker verkligen att ... det här är ju brottsoffer som inte har begått något brott, och de är inte utsatta för ett brott bara genom att lägga ut annonsen, eller hur? Varför är det då polisens huvuduppdrag?

Representanter från både polis och socialtjänst beskriver också att den egna organisationens knappa resurser och höga inflöde av andra ärenden gör det svårt att bedriva ett uppsökande arbete löpande.

På några platser bedriver emellertid regionkoordinatorer och lokal socialtjänst redan idag ett förebyggande arbete på internet, enligt intervjuerna. Det handlar om att ta kontakt med barn på exempelvis sugardejtingsidor, för att erbjuda stöd och information. Till skillnad från i polisens uppsökande arbete tar man inte kontakt under fingerat namn, utan i rollen som representant för socialtjänsten. En regionkoordinator förklarar att arbetet handlar om att öka närvaron och vara synlig i miljöer där barnen befinner sig.

Samverkansöverenskommelse i polisregion Stockholm

Vid tiden för Brås studie är Stockholm en av få polisregioner som har ett mer kontinuerligt, om än personbundet, uppsökande arbete gällande sexköpsbrott mot barn. I mars 2021 undertecknade också Stockholms stad och polisregion Stockholm en samverkansöverenskommelse om arbetet mot prostitution. Överenskommelsens övergripande mål är att prioritera och tillsammans strukturerat arbeta uppsökande mot sexköpare och personer i prostitution.

Enligt överenskommelsen ska arbetet riktas mot både vuxna och barn under 18 år som befinner sig i prostitution, och en del i arbetet är att socialförvaltningen respektive polisen årligen ska ta fram varsin lägesbild av prostitutionen i Stockholm. Dessa lägesbilder läggs sedan ihop för att möjliggöra en gemensam lägesbild och orsaksanalys av aktuella problem. Utifrån lägesbild och orsaksanalys ska en aktivitetsplan formuleras och följas upp tertialvis (Stockholms stad och Polisregion Stockholm 2021).

Samverkan under utredningen

Socialtjänsten kan även utgöra ett viktigt psykosocialt stöd för målsägaren under utredningen av sexköpsbrott mot barn. Polisanställda beskriver i intervjuer att deras uppdrag primärt handlar om att utreda brottet och lagföra gärningspersoner, medan det utsatta barnets behov av stöd och hjälp både under och efter utredningen behöver tillgodoses av socialtjänsten. I enlighet med vad som beskrivits tidigare i rapporten uttrycker också en intervjuad åklagare att en närvarande och engagerad socialtjänst, i kombination med ett snabbt förordnande av ett målsägarbiträde, är viktiga förutsättningar för att målsägaren ska vilja och orka medverka i rättsprocessen.

I linje med gällande lagstiftning framgår av intervjumaterialet att polisen regelmässigt kontaktar socialtjänsten när det uppstår misstanke om att ett barn utnyttjats genom köp av sexuell handling, oavsett hur brottet har uppdragats. I Brås ärendestudie är det inte ovanligt att målsägarna redan har pågående ärenden eller insatser inom socialtjänsten och det förekommer också att det är socialtjänsten som inkommit med anmälan till polisen. I dessa ärenden kan socialtjänsten på olika sätt finnas med som stöd under utredningen, exempelvis genom att följa med målsägaren till polisstationen när förhör ska hållas. Vid förhör på Barnahus är socialtjänsten i regel inbjuden att närvara i ett medhörningsrum.

Samtidigt innefattar respektive polisregion ett stort antal kommuner och det kan som en polisanställd uttrycker det vara en ”jätteutmaning” att få till en fungerande samverkan med alla de lokala socialtjänsterna. Här kan regionkoordinatören fylla en viktig roll som en snabb kontaktväg mellan polis och lokal socialtjänst. Som tidigare nämnts får regionkoordinatorerna dock sällan in barnärenden från polisen, och det är främst i polisregion Stockholm som regionkoordinatören mer kontinuerligt samverkar med polisen när det gäller sexköpsbrott mot barn.

En utmaning att kunskapen hos den lokala socialtjänsten skiftar

Kunskap och erfarenhet av att arbeta med barn som utnyttjas genom köp av sexuella handlingar skiftar enligt intervjumaterialet mellan olika lokala socialtjänster. Det påverkar både förmågan att upptäcka utsatthet hos barn som socialtjänsten möter och att ge rätt stöd utifrån behov och typ av utsatthet.

En åklagare som arbetar gentemot flera olika kommuner menar exempelvis att det i väldigt små kommuner är svårt att upprätthålla en kompetens, eftersom man så sällan hanterar den typen av ärenden, medan man i större kommuner har större vana och kan ge bättre stöd. På en fråga om den lokala socialtjänstens kunskaper gällande sugardejting och sexköpsbrott mot barn, svarar en regionkoordinator ”jag tror ju att den är skitdålig, om jag ska vara ärlig”.

Vad gäller förmågan att identifiera och upptäcka barns och ungas utsatthet för exploatering genom köp av sexuella handlingar pekar såväl intervjupersoner som tidigare studier och kartläggningar (Jämställdhetsmyndigheten 2021a; Child10 m.fl. 2021) på att både socialtjänst och andra aktörer som möter barn och unga i sin ordinarie verksamhet behöver blir bättre.

När det gäller barn så kommer de ju inte alltid till socialtjänsten. Utan det är andra, som skolan, skolhälsovården, ungdomsmottagningarna. När ungdomsmottagningen ställer frågan så får de ofta svar. Så man måste ställa frågan. Annars får man inte informationen. (Regionkoordinator)

I detta ingår att både ställa frågan och ta emot svaret på ett bra sätt, samt att – förutsatt att det inte strider mot barnets bästa – polisanmäla när man får kännedom om brott. Jämställdhetsmyndigheten (2021a) och Child10 m.fl. (2021) lyfter fram att vuxenvärldens bristande kunskap ofta leder till att man i mötet med barn som utnyttjas genom köp av sexuella handlingar inte i första hand hanterar det som utsatthet för sexuellt våld, utan som ett beteendeproblem hos barnet.

Mot denna bakgrund kan regionkoordinatorerna återigen spela en viktig roll i att stödja och kompetensutveckla den lokala socialtjänsten, och även andra aktörer, i att få kännedom om utsatthet för köp av sexuella handlingar och i den fortsatta hanteringen av ärendena. På så sätt skulle fler brott kunna komma till polisens kännedom och utredas, och även fler brott förebyggas innan de sker.

Avslutande diskussion och bedömning

I denna rapport har Brå studerat tillämpningen av förbudet mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling (6 kap. 9 § BrB). Vi har utgått från uppdraget att följa upp rättsväsendets tillämpning av straffbestämmelsen samt samverkan mellan rättsväsende och socialtjänst. Brås övergripande slutsats är dock att problemet att barn utnyttjas genom köp av sexuella handlingar inte enbart kan lösas genom åtgärder från rättsväsendet. Därför kommer även andra aktörer att beröras i denna avslutande diskussion.

Anmälda brott innefattar ofta allvarliga utnyttjanden av redan utsatta barn

Brås ärendegenomgång visar att sexköpsbrott mot barn i många fall handlar om allvarliga sexuella utnyttjanden som inte sällan är resultatet av en medveten manipulering och förskjutning av barnets gränser. Barn befinner sig generellt i en beroendeställning gentemot vuxna och det kan i många situationer vara svårt för ett barn att stå emot en vuxen persons vilja, vilket gör dem särskilt sårbara för denna brottstyp.

Tidigare studier har också visat att barn med erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning ofta befinner sig i olika former av utsatthet redan innan de utsätts för övergreppen. Även denna bild bekräftas av ärendegenomgången. Oavsett hur sexköpsbrottet har initierats och genomförts, vilken ersättning som förekommit och vem gärningsmannen är, så handlar det i stor utsträckning om barn som redan befinner sig i en svår livssituation.

Sammantaget är utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling ett allvarligt brott mot en redan utsatt grupp. Det behöver prioriteras av såväl rättsväsendets myndigheter som samhället i stort, för att brott ska kunna upptäckas och förebyggas.

Få anmälda brott och troligen ett stort mörkertal

Antalet anmälda utnyttjanden av barn genom köp av sexuell handling är förhållandevis lågt, och enligt både intervjupersoner och tidigare studier är mörkertalet troligen stort. Det finns flera möjliga delförklaringar till varför

brottet inte anmäls oftare. En är att de barn som utsätts ofta är obenägna att berätta för vuxna om utsattheten till följd av känslor av skuld och skam. En annan är att vuxenvärlden inte alltid betraktar ett barns erfarenheter av sexuella handlingar mot ersättning som brottsutsatthet, utan främst som ett beteendeproblem hos individen, och därför inte polisanmäler när de får kännedom om brottet.

Det är också sannolikt att en del brott som kommer till polisens kännedom inte syns i statistiken som just utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, utan registreras som andra brott, exempelvis när de sexuella handlingarna mot ersättning skett digitalt och på distans.

Polisen behöver bli bättre på att upptäcka brott

Eftersom det är få målsägare som själva anmäler utsatthet för sexköpsbrott krävs ett uppsökande arbete för att identifiera utsatta barn och lagföra gärningspersoner. Ett uppsökande arbetssätt är särskilt viktigt på digitala forum där barn riskerar att utnyttjas, exempelvis sugardejtingsidor. Det finns en framtagen arbetsmetod för polisen att arbeta uppsökande i sådana digitala miljöer, men metoden är föremål för diskussion inom myndigheten och de flesta polisregioner använder den inte i dagsläget. Det pågår därför väldigt lite av sådant arbete inom polisen.

Det finns skäl att problematisera arbetsmetoden, eftersom det handlar om att interagera digitalt med barn under fingerat namn och det dessutom kräver ett stort engagemang av enskilda medarbetare. Det kan även diskuteras huruvida det i första hand ska vara polisens ansvar att arbeta uppsökande för att lyfta barn ur riskmiljöer även om de kanske ännu inte har utsatts för brott. Samtidigt måste det vara prioriterat att skydda barn mot sexuella övergrepp och sett ur ett polisiärt perspektiv bidrar arbetet enligt metoden till att identifiera och lagföra gärningspersoner som utnyttjar barn genom köp av sexuella handlingar. Ett sådant arbete kan även få en avskräckande och brottsförebyggande verkan.

När den här rapporten skrivs pågår ett arbete på nationella operativa avdelningen (Noa) för att utreda om och i så fall hur polisen ska utöka sin användning av den uppsökande metoden. Om användningen ska utökas behöver Polismyndigheten undanröja de hinder som föreligger för att kunna bedriva arbetet. Det handlar bland annat om att avsätta personella resurser, erbjuda utbildning i metoden och tillgängliggöra de it-behörigheter som krävs för att interagera på de aktuella forumen. Om polisen beslutar att inte

arbeta utifrån metoden behöver polisen istället utveckla andra arbetssätt för att upptäcka och förhindra att barn utnyttjas genom köp av sexuella handlingar.

Även socialtjänsten och andra aktörer som kommer i kontakt med barn och unga behöver ha rutiner som innefattar att ställa frågor om sexuella handlingar mot ersättning. Det bör även finnas rutiner för att polisanmäla när man får kännedom om brott, förutsatt att en polisanmälan inte strider mot barnets bästa.

Att ta hand om upptäckta brott är resurskrävande

Av ärendestudien framgår att anmälda utnyttjanden av barn genom köp av sexuell handling utreds grundligt. Men utredningarna är ofta resurskrävande och om polisen skulle börja arbeta mer uppsökande behöver organisationen också vara beredd på ett ökat inflöde av ärenden. De grupper inom polisen som arbetar med internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn (Isöb) är idag tungt belastade med ett stort inflöde av andra brott. Generellt behöver Isöb-grupperna en förstärkning på flera plan; det behövs mer personal med rätt kompetens, vilket i sin tur kräver betydligt bättre möjligheter till utbildning än vad som erbjuds i dag.

Trots en redan hög belastning på den här delen av Polismyndigheten bör utnyttjanden av barn genom köp av sexuell handling i första hand utredas av polisregionernas Isöb-grupper. Det är också vad som rekommenderas i Noas riktlinjer för Isöb-brott, men som i praktiken inte följs av alla regioner. En enhetlig organisation underlättar metodutveckling, styrning och uppföljning. Ibland kan dock vissa sexköpsbrott mot barn, till exempel om de helt saknar internetkoppling eller om de är samordnade med andra brott, behöva utredas på andra ställen i organisationen.

Regionkoordinatorer med inriktning mot barn kan underlätta samverkan mellan polis och lokal socialtjänst

I arbetet mot köp av sexuell tjänst av vuxna har regionkoordinatorernas roll och medverkan visat sig vara en framgångsfaktor (Brå 2022) och fler regionkoordinatorer med särskild inriktning mot barn skulle kunna fylla en viktig funktion. Regionkoordinatorer kan dels utbilda och höja den lokala socialtjänstens generella kunskap gällande sexköpsbrott mot barn, dels utgöra en värdefull länk mellan polisen och den lokala socialtjänsten.

Trots att polis och socialtjänst på lokal nivå ofta är de som har bäst uppfattning om barnen och ungdomarna i sitt område och vilka som befinner sig i utsatta situationer saknas i stor utsträckning ett gemensamt uppsökande arbete för att förhindra att barn utnyttjas genom köp av sexuella handlingar. En mer formaliserad samverkan där respektive organisations kompetens utnyttjas och man tar ett gemensamt ansvar för den uppsökande verksamheten skulle därför kunna främja såväl ett förebyggande som ett upptäckande arbete gällande sexköpsbrott mot barn.

Fortsatt ovanligt med frihetsberövande straff

I den proposition som låg till grund för straffskärpningen som trädde i kraft 1 januari 2020 angavs att lagstiftarens förhoppning med att utöka utrymmet i straffskalan var att öppna upp för mer nyanserade bedömningar och på så sätt även ta höjd för de mer allvarliga brotten (prop. 2018/19:157). Stor åldersskillnad, beroendeställning, alkoholpåverkan och psykisk ohälsa är exempel på omständigheter som skulle kunna beaktas för att motivera högre straff. I ärendestudien är sådana omständigheter vanligt förekommande.

Brås genomgång av ärenden och domar visar dock att hela straffskalan inte används och att frihetsberövande straff är ovanligt. I de studerade ärenden och domar där utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling utgör huvudbrott har ingen dömts till ett fängelsestraff. Det gäller brott begångna både före och efter straffskärpningen 2020.

Våldtäktslagstiftningen kan prövas oftare

Vid utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är det ibland svårt att dra en skiljelinje mellan vilka omständigheter som enbart kan motivera ett högre straffvärde för själva sexköpsbrottet, och i vilka fall det istället skulle vara möjligt att utreda, yrka och döma för våldtäkt alternativt oaktsam våldtäkt.

Våldtäktslagstiftningen innebär straffansvar för våldtäkt vid bristande frivillighet. Utifrån ärendestudien kan frivilligheten gällande målsägarnas deltagande i de sexuella handlingarna i många fall ifrågasättas, något som de vuxna gärningsmännen kan förväntas ha insikt i. Trots indikationer på bristande frivillighet är det ovanligt att dessa ärenden innehåller anmälningar om våldtäkt eller oaktsam våldtäkt. Mot denna bakgrund skulle det vara möjligt att i större utsträckning pröva våldtäktslagstiftningen i samband med sexköpsbrott mot barn.

Generellt är det straffrättsliga skyddet mot sexualbrott mot barn mellan 15 och 17 år mindre omfattande än för yngre barn. Att skyddet är begränsat har också påpekats av FN:s barnrättskommitté. Det är därför välkommet att en särskild utredare har getts i uppdrag att se över det straffrättsliga skyddet för barn mellan 15 och 17 år, särskilt i förhållande till sexköpsbrott (dir. 2022:7).

Vikten av ett förebyggande arbete

Utöver det upptäckande och utredande arbetet mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, behöver polisen även bli bättre på att arbeta förebyggande i ett bredare perspektiv. En möjlig åtgärd kan vara att på samma sätt som den norska polisen patrullera online och finnas tillgänglig på internetplattformar där barn och unga befinner sig. Även andra aktörer som möter barn och unga behöver ta ansvar i det förebyggande arbetet. Det handlar exempelvis om att fortsätta informera barn och unga om de risker som finns på sugardejtingsidor, och att i sex- och samlevnadsundervisningen lägga grunden för synen på sex och samtycke.

Brås bedömning

Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är ett allvarligt brott och mörkertalet bedöms som stort. Brås bedömning är att polis och socialtjänst gemensamt behöver säkerställa att ett uppsökande arbete kommer till stånd. Om polisen inte har möjlighet att arbeta enligt sin framtagna metod behöver de utveckla nya arbetssätt för att upptäcka och förhindra brott. Dessutom behöver socialtjänsten ta ett större ansvar för att genom ett uppsökande arbete skydda barn från sexuella övergrepp. Samverkan mellan polisen och socialtjänsten kan, i likhet med vad som gjorts i Stockholm, med fördel formaliseras både på en övergripande strategisk nivå och i ett operativt arbete med konkreta aktiviteter. För att säkerställa att brottstypen inte faller mellan stolarna samt för att skapa förutsättningar för uppföljning och metodutveckling bör arbetet organiseras på ett mer enhetligt sätt, både mellan och inom polisregionerna.

När denna rapport publiceras har regeringen lämnat en proposition med förslag om att ytterligare höja minimistraffet för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling till fängelse i sex månader (prop. 2021/22:231). I remissvaret på det aktuella betänkandet (SOU 2021:43) tar Brå inte ställning till förslaget på straffskärpning med hänvisning till den kunskap som

föreliggande rapport ska bidra med. Utifrån Brås genomgång av ärenden och domar kan vi konstatera att det ofta föreligger försvårande omständigheter och omständigheter som gör att målsägarnas frivillighet inför de sexuella handlingarna kan ifrågasättas. Trots detta är det fortsatt ovanligt med frihetsberövande straff när utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling är huvudbrott. Det är också ovanligt att våldtäktslagstiftningen prövas när barn utnyttjas genom sexuella handlingar mot ersättning. Det är därför Brås bedömning att den föreslagna straffskärpningen är motiverad.

Referenser

Borgeke, M. och Heidenborg, M. (2016). *Att bestämma påföljd för brott. 3.*, [utök. Och aktualiserade] uppl. Stockholm: Wolters Kluwer.

Brottsförebyggande rådet (2017). *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2015*. Rapport 2017:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2021). *Enhetlighet och relevanta hänsyn i dömandet i brottmål*. Rapport 2021:16. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2022). *Köp av sexuella tjänster. En uppföljning av lagens tillämpning*. Rapport 2022:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

de Cabo, A. och Hall, A. (2021). *Omfattningskartläggning av prostitution och människohandel för sexuella ändamål*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Child10, Ellencentret och Inte din hora (2021). *Exploaterad men inte våldsutsatt – en nationell kartläggning av Sveriges Regioners vård för personer som utsatts för kommersiell sexuell exploatering*.

Direktiv 2022:7. *Barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa frågor om brott mot kvinnor och äldre*.

ECPAT Sverige (2018). *Åklagarens kompetens vid internetrelaterade sexualbrott mot barn – en barnrättslig analys*.

Edwards, J. M., Iritani, B. J., och Hallfors, D. D. (2006). Prevalence and correlates of exchanging sex for drugs or money among adolescents in the United States. *Sexually transmitted infections*, 82(5), 354–358.

FN:s kommitté för barnets rättigheter (2012). *CRC/C/SWE/CO/1. Concluding observations: Sweden*.

Folkhälsomyndigheten (2017). *Sexualitet och hälsa bland unga i Sverige – UngKAB15 – en studie om kunskap, attityder och beteende bland unga 16–29 år*. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.

Folkhälsomyndigheten (2018). *Sexualitet och hälsa bland unga och unga vuxna inom statlig institutionsvård. En studie om kunskap, attityder och*

beteende bland unga och unga vuxna 16–29 år. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.

Gunnarsson, L. och Strid, S. (2021). Varieties of sugar dating in Sweden: Content, compensation, motivations. *Social Problems*.

Holmström, C. (red.) (2019). *Young People, Vulnerabilities and Prostitution/Sex for Compensation in the Nordic Countries – A Study of Knowledge, Social Initiatives and Legal Measures*. TemaNord 2019:546. Danmark: Nordic Council of Ministers.

Jareborg, N. och Zila, J. (2017). Straffrättens påföljdslära. 5 uppl. Stockholm: Wolters Kluwer.

Johansson, M. C. (2021). 'Love is in the Air' Exploring recruitment into prostitution by abuse of a position of vulnerability as human trafficking. *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice*, 9(2), 41–41.

Jonsson, L., Svedin, C. G., och Hydén, M. (2014). "Without the Internet, I never would have sold sex": Young women selling sex online. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 8(1).

Jonsson, L. S., Svedin, C. G., och Hydén, M. (2015). Young women selling sex online – narratives on regulating feelings. *Adolescent health, medicine and therapeutics*, 6, 17.

Justitiekommitténs betänkande 2004/05: JuU16. *Sexualbrotten*. Stockholm: Sveriges riksdag.

Jämställdhetsmyndigheten (2021a). *Prostitution och människohandel* (Rapport 2021:23). Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten.

Kaestle, C. E. (2012). Selling and buying sex: A longitudinal study of risk and protective factors in adolescence. *Prevention Science*, 13(3), 314–322.

Länsstyrelsen. (2015). *Prostitutionen i Sverige 2014. En omfattningskartläggning*. Stockholm: Länsstyrelsen.

Månsson, S. A. (2018). *Prostitution: Aktörerna, relationerna och omvärlden*. Lund: Studentlitteratur.

Polismyndigheten (2017). *Slutrapport pilotprojekt region Mitt – Beivra sexköp av barn och unga via internet*. Stockholm: Polismyndigheten.

Polismyndigheten (2020a). *Människohandel för sexuella och andra ändamål. Lägesrapport 21*. Stockholm: Polismyndigheten.

Polismyndigheten (2020b). *Arbetsordning för Polismyndigheten* (PM 2020:26). Stockholm: Polismyndigheten.

Polismyndigheten (2020c). *Polismyndighetens riktlinjer för utredning av internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn* (PM 2020:29). Stockholm: Polismyndigheten.

Polismyndigheten (2022). *Polismyndighetens årsredovisning 2021*. Stockholm: Polismyndigheten.

Proposition 1987/88:120. *Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)*.

Proposition 2004/05:45. *En ny sexualbrottslagstiftning*.

Proposition 2010/11:77. *Skärpt straff för köp av sexuell tjänst*.

Proposition 2017/18:177. *En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet*.

Proposition 2018/19:157. *Straffrättsliga åtgärder mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*.

Proposition 2021/22:231. *Skärpt syn på våldtäkt och andra sexuella kränkningar*.

Riksrevisionen (2021). *Internetrelaterade sexuella övergrepp mot barn – stora utmaningar för polis och åklagare*. RiR 2021:25. Stockholm: Riksrevisionen.

Roe-Sepowitz, D. E. (2012). Juvenile entry into prostitution: The role of emotional abuse. *Violence against women*, 18(5), 562–579.

SOU 2010:49. *Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 2016:42. *Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m.* Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 2021:43. *Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar*. Betänkande av 2020 års sexualbrottsutredning. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Stockholms stad och Polisregion Stockholm (2021).
Samverkansöverenskommelse mellan Stockholms stad och polisregion Stockholm rörande arbetet mot prostitution.

Svedin, C.G., och Priebe, G. (2004). Ungdomars sexualitet-attityder och erfarenheter. Avsnitt: Sexuell exploatering. Att sälja sex mot ersättning/pengar. *Statens offentliga utredningar 2004: 7*.

Svedin, C.G., och Priebe, G. (2009). Kapitel 3. Unga, sex och Internet, s 32–147. I *Se mig. Unga om sex och Internet*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:9. Ungdomsstyrelsen.

Svedin, C.G., Priebe, G., Wadsby, M., Jonsson, L., och Fredlund, C. (2015). *Unga sex och Internet – i en föränderlig värld*. Rapport. Linköpings: Linköpings Universitet.

Svedin, C. G., Landberg, Å., och Jonsson, L. (2021). *Unga, sex och internet efter# metoo: Om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020/2021*.

Svensson, F., Fredlund, C., Svedin, C. G., Priebe, G., och Wadsby, M. (2013). Adolescents selling sex: Exposure to abuse, mental health, self-harm behaviour and the need for help and support – a study of a Swedish national sample. *Nordic journal of psychiatry*, 67(2), 81–88.

Sylwander, K. och Vervik, A. K. (2018). *Global Study on Sexual Exploitation of Children in Travel and Tourism – Country-specific report Norway 2018*. ECPAT Norway.

Ungdomsstyrelsen. (2009). *Se mig. Unga om sex och internet (2009:9)*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ågren, J. (2018). *Brott och straff: En grundbok i straffrätt*. Norstedts Juridik AB.

Internetkällor

Jämställdhetsmyndigheten (2020). *Sugardejting ett annat ord för prostitution*. <https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/nyhet/sugardejting-ett-annat-ord-for-prostitution>. Hämtat den 12 januari 2022.

Jämställdhetsmyndigheten (2021b). *Regionkoordinatorer – stöd i arbetet mot prostitution och människohandel*. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/prostitution-och-manniskohandel/regionkoordinatorer/>. Hämtat den 18 februari 2022.

Novahuset (2022). Sexuellt självskadebeteende. <https://www.novahuset.com/omovergrepp/sexuellt-skadebeteende/>. Hämtat den 11 april 2022.

Polistidningen (2021). *Norsk politi på nätpatrull*. <https://polistidningen.se/2021/12/norsk-politi-pa-natpatrull/>. Hämtat den 13 januari 2021.

RealStars (2020). www.hyrflickvän.se. Kampanjsida <https://xn--hyrflickvny5a.se/>. Hämtat den 11 januari 2022.

Bilageförteckning

Bilaga 1	Metod och material.....	97
Bilaga 2	Angränsande lagstiftning.....	103

Bilaga 1 Metod och material

Ärendestudien

Materialets konstruktion och sammansättning

Från Brås statistikverksamhet fick projektet tillgång till polisens ärendenummer i samtliga ärenden registrerade 2019 med minst en anmälan om köp av sexuell handling av barn. Antalet registrerade ärenden 2019 var 138 stycken.

Utifrån polisens ärendenummer inhämtades sedan förundersökningsmaterial från Polismyndigheten och handlingar i motsvarande ärende på Åklagarmyndigheten. Från Polismyndigheten motsvarade beställningen fullständigt utredningsmaterial, det vill säga även de handlingar som inte ingår i det sammanställda förundersökningsprotokollet. Med Åklagarmyndigheten gjordes en överenskommelse att i mindre ärenden skulle samtliga handlingar i akten levereras och i väldigt stora ärenden skulle Åklagarmyndigheten enbart leverera en ärendesammanställning samt relevanta beslutsdokument. Utifrån ärendesammanställningen hade Brå möjlighet att avgöra om det fanns behov av ytterligare handlingar. Domarna i materialet har sökts fram från en databas utifrån uppgifter i materialet från Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. I enskilda fall har domar begärts in direkt från relevant tingsrätt. Materialet i ärendestudien innefattar endast tingsrättsdomar.

Beställningar till Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten skickades i januari 2021 och myndigheternas uttag av handlingar gjordes under januari och februari 2021. Åklagarmyndigheten har som huvudregel inte levererat ärenden som vid tiden för uttaget fortfarande var öppna. Polismyndigheten har i stor utsträckning levererat handlingar i även öppna ärenden. I maj gjorde Polismyndigheten en kompletterande leverans med handlingar i ärenden som de vid den första leveransen markerat som öppna. Sökning av domar har gjorts löpande under tiden som respektive ärende gått igenom och kodats.

Projektets ursprungliga design var att samtliga ärenden registrerade under 2019 skulle kodas och analyseras. I många ärenden var dock förundersökningsmaterialet mer omfattande än vad vi hade förutsett och för att kunna gå igenom och koda materialet på det sätt som behövdes gjordes ett slumpmässigt urval på 70 ärenden från det ursprungliga materialet. Det

lägre antalet ärenden har möjliggjort en kvalitativ kodning som har varit värdefull i analyserna av materialet. Ett ärende har dock rensats bort på grund av att utredningsmaterialet helt har saknats i leveransen från Polismyndigheten. Det slutliga urvalet och analyserade materialet består således av 69 ärenden.

I 66 av dessa ärenden har åtminstone uppgifter på de mest centrala nyckelvariablerna kunnat kodas i åklagarled. I de allra flesta fall har variabler om åklagarnas hantering kodats utifrån handlingar från Åklagarmyndigheten, men i några ärenden där uppgifter saknats från Åklagarmyndigheten har variabler även kodats från handlingar i Polismyndighetens ärendeakt eller utifrån den stämningsansökan som varit bifogad domen. I de tre ärenden där ingen uppgift kunnat kodas i åklagarled har det både saknats material från Åklagarmyndigheten och tillräckligt säkra uppgifter i handlingarna från Polismyndigheten eller domen.

Av de ärenden som kodats i åklagarled har åklagare fattat beslut om åtal i 28 ärenden. Av dessa har vi kunnat koda domen i 23 ärenden.⁴⁸

Trots vissa brister i materialet har vi valt att inte begära några kompletteringar från Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Bedömningen är att materialet håller tillräcklig kvalitet för ändamålet och att den arbetsinsats som kompletteringarna skulle kräva av såväl Brå som Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten därför inte varit motiverad. Däremot gjordes en uppsamlade sökning av domar sista oktober 2021. Den uppsamlade sökningen gjordes på domar i ärenden där det i det ursprungliga materialet fanns beslut om åtal.⁴⁹ Den uppsamlade sökningen resulterade inte i några ytterligare domar.

Ärende som analysenhet

I kodningen har vi kodat ärendet som helhet och alltså inte enskilda isolerade brott inom ärendet. I de fall ett ärende innehållit flera köp av sexuell handling av barn har brotten kodats samlat så långt det varit möjligt, men i de fall de skilt sig åt har ett av brotten valts ut för kodning på de variabler

⁴⁸ I flera fall har flera av polisen ärenden samordnats i ett gemensamt mål i tingsrätten, antalet kodade unika domar är därmed färre. Men eftersom vårt urval består av ärenden hos polisen och det är den huvudsakliga analysenheten är det detta som redovisas här.

⁴⁹ Det innebär att det kan finnas ytterligare domar expedierade innan sista oktober, men som inte kommit med i materialet. Det gäller i de ärenden som fortfarande var öppna vid det ursprungliga uttaget av handlingar i januari/februari 2021 och där vi inte haft något underlag för att koda beslut i åtalsfrågan.

där det har behövts. Principen har då varit att koda det brott som skett mest nyligen.

Materialet sammansättning vad gäller individer

I kodningen av ärenden har även uppgifter om dels den misstänkta personen, dels målsägaren kodats. I varje ärende har dock endast en misstänkt respektive målsägare kodats även om det förekommit flera misstänkta respektive målsägare. I de fall det förekommit flera har den person som varit aktuell för det kodade brottet kodats och i de fall det förekommit flera individer kopplade till det aktuella brottet har den som förekommit först kodats.⁵⁰

I 61 ärenden fanns det en identifierad misstänkt person. I ytterligare tre ärenden fanns det tillräckliga uppgifter om personen som begått det misstänkta brottet för att vissa uppgifter kunnat koda utan att identiteten är fastställd. Därmed har åtminstone någon uppgift om den misstänkte gärningsmannen kodats i 64 ärenden. Några misstänkta gärningsmän återkommer i flera ärenden, sammantaget omfattar materialet 57⁵¹ unika misstänkta. För 51 av dessa har även uppgifter på en rad sociodemografiska variabler från SCB:s Longitudinella integrationsdatabas för sjukförsäkrings- och arbetsmarknadsstudier (LISA) kunnat påföras

I två ärenden har det inte funnits någon identifierad målsägare. Det innebär att det finns uppgifter om målsägare i 67 ärenden. I 24 ärenden är det en återkommande målsägare, totalt är det nio målsägare som återkommer i flera ärenden. Detta innebär sammantaget att det finns uppgifter om 52 unika målsägare. För 33 av dessa har även uppgifter från SCB:s LISA-register kunnat påföras.

⁵⁰ Den här principen har dock endast tillämpats vad gäller målsägare. I Inget av ärendena har det förekommit fler misstänkta för köp av sexuell handling av barn i samma ärende. I fem ärenden har det förekommit flera målsägare.

⁵¹ Det handlar dock inte nödvändigtvis alltid om en skäligen misstänkt person med delgiven misstanke. För att vi ska ha kodat uppgifter om den misstänkta har det räckt med dokumentation i utredningsmaterialet om en person som kan misstänkas.

Tabell 8. Sammanställning av materialets sammansättning avseende ärenden och individer.

Materialets sammansättning av ärenden	Antal ärenden
Antal ärenden i urvalet	70
Antal kodade ärenden	69
Antal ärenden kodade i åklagarled	66
Antal ärenden med beslut i åtalsfrågan	28
Antal ärenden med kodad dom	23
Materialets sammansättning av individer	Antal individer
Antal ärenden med uppgift om misstänkt person	64
Antal misstänkta individer	57
Antal misstänkta individer med registeruppgifter från SCB	51
Antal misstänkta individer med registeruppgifter från Brå	52
Antal ärenden med uppgift om målsägare	67
Antal målsägare	52
Antal målsägare med registeruppgifter från SCB	33
Antal målsägare med registeruppgifter från Brå	41

Systematisk genomgång och sammanställning

Materialet har kodats enligt ett på förhand fastställt kodschema. Kodschemat utformades med utgångspunkt i projektets frågeställningar. För att få en uppfattning om hur de aktuella ärendena kunde se ut lästes också ett flertal ärenden igenom innan ett första utkast på kodschema togs fram. Kodschemat innehåller till stor del öppna variabler där kodaren lagt in fritext och som i första hand analyserats kvalitativt. Men det finns också variabler med fasta kategorier där fokus varit kvantitativa beskrivningar.

En första version av kodschemat testades genom att några ärenden kodades av två olika kodare. I de fall de två kodarnas kodning skilde sig åt gjordes justeringar och förtydliganden i schemat. Vissa justeringar av kodschemat har även gjorts senare under processen, det har dels handlat om att nya fasta variabelvärden har behövt läggas till när det ursprungliga schemat visat sig vara otillräckligt, dels förtydliganden och kriterier i schemat för hur olika omständigheter i ärendet ska bedömas och kodas.

Målet med kodschemat har varit att genom tydliga och heltäckande instruktioner minimera utrymmet för individuella tolkningar så mycket som möjligt. Vid upprepade tillfällen har dock svårigheter uppstått och det visade sig omöjligt att på förhand avgöra alla möjliga situationer. När svårigheter

har uppstått har ytterligare minst en kodare utöver den som ursprungligen ansvarat för ärendet också satt sig in i ärendet och kodarna har tillsammans gjort en bedömning av hur ärendet ska kodas.

Särskilt uttag med domar avseende brott efter straffskärpningen

För att kunna studera utdömda påföljder även efter straffskärpningen i januari 2020 gjordes i november 2021 en särskild sökning efter domar avseende brott rubricerade Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Totalt hittades tolv domar. Sökningen gjordes i en databas med ett flertal olika sökstrategier och med vägledningen av databasens administratörer. En kontroll gjordes även med Domstolsverket för att säkerställa att antalet funna domar inte var orimligt lågt. Domarna i det särskilda uttaget har enbart analyserats kvalitativt.

Intervjuer

De 37 intervjupersonerna fördelar sig mellan olika funktioner inom de verksamheter de representerar. Totalt 15 intervjupersoner från Polismyndigheten fördelar sig mellan operativ och strategisk inriktning samt mellan lokal, regional och nationell nivå. Nio intervjuer är med åklagare. En av åklagarna hade vid tiden för intervjun en strategisk roll inom Åklagarmyndigheten, övriga var verksamma vid åklagarkammare och fördelade mellan olika enheter och åklagarkammare av olika storlek. Sju intervjuer har genomförts med representanter för socialtjänsten, varav tre var personer i huvudsak verksamma inom den lokala socialtjänsten och fyra var så kallade regionkoordinatorer. De sistnämnda hade ett geografiskt bredare område och ett särskilt fokus på prostitution och människohandel. Fyra intervjuer har genomförts med domare verksamma vid fyra olika tingsrätter.

Två intervjuer hade särskilt fokus på tilläggsuppdraget om målsägandestatus och gjordes med särskilda experter inom straffrätt och processrätt.

I tio av intervjuerna har fokus legat i första hand på utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Övriga intervjuer har istället handlat mer om köp av sexuell tjänst. Samtliga intervjuer har dock i viss mån och i varierande grad bidragit till förståelsen för de två straffbestämmelserna som helhet.

Samtliga intervjuer har genomförts utifrån en intervjuguide särskilt anpassad för den aktuella yrkesgruppen och de frågor som intervjun syftat till att besvara. Det har dock funnits en hög grad av flexibilitet att anpassa

innehållet utifrån vad som framkommer under intervjun. Intervjuerna har i de allra flesta fall skett via telefon eller videolänk.

Intervjuerna har spelats in och anteckningar har sedan gjorts utifrån det inspelade materialet. Anteckningarna har sedan kodats utifrån ett på förhand konstruerat kodschema för att sedan analyseras utifrån uppdragets frågeställningar. Även fältanteckningar från deltagande observationer har kodats och analyserats utifrån samma schema. I flera fall har intervjupersonerna kontaktats igen för uppföljande frågor. Sådana samtal har inte följt någon mall och endast dokumenterats genom anteckningar.

Utöver intervjuer med intervjupersoner har Brå haft möten med en rad offentliga aktörer och civilsamhällesorganisationer både under projektets planering och under genomförandet för att ta del av kunskap och erfarenheter.

Tabell 9. Förteckning över aktörer som Brå haft möten med under projektets planering och genomförande.

Civilsamhället
Talita
Ecpat
Realstars
Fatta
Child10
Unizon
(inklusive representanter för nätverk med jourer som är specialiserade på utsatta i prostitution och sexuell exploatering)
Inte din hora
RFSL
Red Umbrella
Offentliga aktörer
Mika-mottagningen Stockholms stad
KAST-mottagningen Stockholms stad
Ungdomsjouren prostitution och människohandel Stockholms stad
Jämställdhetsmyndigheten
SKR:s nätverk med kommuners kvinnofridsstrateger

Bilaga 2 Angränsande lagstiftning

Människohandel (4 kap. 1a § BrB)

1 a § Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom

- 1 olaga tvång,
- 2 vilseledande,
- 3 utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ, eller
- 4 annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ

2 st. Rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för **människohandel** till fängelse i lägst två och högst tio år.

3 st. Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt arton år.

4 st. Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Lag (2018:601).

Sexuellt övergrepp och oaktsamt sexuellt övergrepp (6 kap. 2 § och 3 § BrB)

2 § Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 §, döms för **sexuellt övergrepp** till fängelse i högst två år. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte tillämpas 1 § första stycket andra och tredje meningarna.

2 st. Är brottet att anse som grovt, döms för **grovt sexuellt övergrepp** till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Lag (2018:618).

3 § Den som begår en gärning som avses i 2 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för **oaktsamt sexuellt övergrepp** till fängelse i högst fyra år.

2 st. Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar. Lag (2018:618).

Våldtäkt mot barn (6 kap. 4 § BrB)

4 § Den som, med ett barn under femton år, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för **våldtäkt mot barn** till fängelse i lägst två och högst sex år.

2 st. Detsamma gäller den som begår en gärning som avses i första stycket mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

3 st. Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för **grov våldtäkt mot barn** till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Lag (2018:618).

Våldtäkt och oaktsam våldtäkt (6 kap. 1 § och 1a § BrB)

1 § Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för **våldtäkt** till fängelse i lägst två år och högst sex år. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte ska det särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. En person kan aldrig anses delta frivilligt om

- 1 deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan,
- 2 gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan

drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation, eller

- 3 gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen.

2 st. Är brottet med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

3 st. Är brott som avses i första stycket att anse som grovt, döms för **grovt våldtäkt** till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgräp sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Lag (2018:618).

1 a § Den som begår en gärning som avses i 1 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för **oaktsam våldtäkt** till fängelse i högst fyra år.

2 st. Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar. Lag (2018:618).

Sexuellt utnyttjande av barn (6 kap. 5 § BrB)

5 § Är ett brott som avses i 4 § första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för **sexuellt utnyttjande av barn** till fängelse i högst fyra år. Lag (2018:618).

Sexuellt övergrepp mot barn (6 kap. 6 § BrB)

6 § Den som, med ett barn under femton år eller med ett barn som fyllt femton men inte arton år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket, genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§, döms för **sexuellt övergrepp mot barn** till fängelse i högst två år.

2 st. Är brottet grovt, döms för **grovt sexuellt övergrepp mot barn** till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om

fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet. Lag (2018:618).

Samlag med avkomling (6 kap.7 § BrB)

7 § Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för **samlag med avkomling** till fängelse i högst två år.

2 st. Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har samlag med sitt helsyskon, döms för samlag med syskon till fängelse i högst ett år.

3 st. Vad som sägs i denna paragraf gäller inte den som förmåtts till gärningen genom olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt. Lag (2005:90).

Utnyttjande av barn för sexuell posering (6 kap. 8 § BrB)

8 § Den som främjar eller utnyttjar att ett barn under femton år utför eller medverkar i sexuell posering, döms för **utnyttjande av barn för sexuell posering** till böter eller fängelse i högst två år.

2 st. Detsamma gäller den som begår en sådan gärning mot ett barn som fyllt femton men inte arton år, om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling.

3 st. Är brottet grovt, döms för **grovt utnyttjande av barn för sexuell posering** till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet. Lag (2005:90).

Kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte (6 kap. 10a § BrB)

10 a § Den som, i syfte att mot ett barn under femton år begå en gärning för vilken straff föreskrivs i 4, 5, 6, 8 eller 10 §, föreslår en träff eller stämmer träff med barnet, döms för kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte till böter eller fängelse i högst två år. Lag (2017:1068).

Köp av sexuell tjänst (6 kap. 11 § BrB)

11 § Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, döms för köp av sexuell tjänst till böter eller fängelse i högst ett år.

2 st. Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan. Lag (2011:517).

Koppleri (6 kap. 12 § BrB)

12 § Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, döms för **koppleri** till fängelse i högst fyra år.

2 st. Om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, ska han eller hon, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

3 st. Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för **grovt koppleri** till fängelse i lägst två och högst tio år. Vid bedömande av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan. Lag (2018:601).

Barnpornografibrott (16 kap. 10a § BrB)

10 a § Den som

- 1 skildrar barn i pornografisk bild,
- 2 sprider, överlåter, upplåter, förevisar eller på annat sätt gör en sådan bild av barn tillgänglig för någon annan,
- 3 förvärvar eller bjuder ut en sådan bild av barn,
- 4 förmedlar kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel med sådana bilder, eller
- 5 innehar en sådan bild av barn eller betraktar en sådan bild som han eller hon berett sig tillgång till

2 st. döms för **barnpornografibrott** till fängelse i högst två år.

3 st. Är ett brott som avses i första stycket ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

4 st. Med barn avses en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år. Är pubertetsutvecklingen fullbordad, ska ansvar för gärning enligt första stycket 2–5 dömas ut bara om det av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under arton år.

5 st. Till ansvar för gärning som avses i första stycket 1 ska dömas även den som inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den som skildras är under arton år.

6 st. Den som i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte av oaktsamhet sprider en sådan bild som avses i första stycket, döms som sägs där eller i andra stycket.

7 st. Är brott som avses i första stycket att anse som grovt, döms för **grovt barnpornografibrott** till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet har begåtts yrkesmässigt eller i vinstsyfte, utgjort ett led i brottslig verksamhet som utövats systematiskt eller i större omfattning, avsett en särskilt stor mängd bilder eller avsett bilder där barnen är särskilt unga, utsätts för våld eller tvång eller utnyttjas på annat särskilt hänsynslöst sätt. Lag (2020:173).

Brå har följt upp hur rättsväsendet tillämpar förbudet mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Utifrån bland annat intervjuer, förundersökningsmaterial och domar har Brå analyserat rättsväsendets hantering av brottet – från upptäckt och anmälan till dom.

Studien visar att sexköpsbrott mot barn ofta handlar om allvarliga sexuella utnyttjanden, där barnets gränser förskjuts genom en gradvis manipulering och normalisering. Samtidigt är det ett brott som sällan kommer till rättsväsendets kännedom. För att upptäcka och förebygga brott krävs att polisen arbetar uppsökande, bland annat på så kallade sugardejtingsidor.

Av studien framgår också att hela straffskalan inte används och att det är ovanligt med fängelsestraff vid sexköpsbrott mot barn. Därtill vore det möjligt att i större utsträckning pröva våldtäktslagstiftningen vid sexköpsbrott mot barn.

Rapporten vänder sig i första hand till beslutsfattare på olika nivåer inom offentlig sektor, men även till yrkesverksamma som arbetar med frågan.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

Box 1386/Tegnérgatan 23, SE-111 93 STOCKHOLM

Tel +46 (0) 8 527 58 400, info@bra.se, www.bra.se

urn:nbn:se:bra-1044